В. б. 90

МАТЕРИЯЛИ
ЗА
ИСТОРИЯТА НА МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ

ИЗДАВА „МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ“
КНИГА XI.

РЕВОЛЮЦИОННАТА ДЕЙНОСТЬ ВЪ ДЕМИРХИСАРЪ (БИТОЛСКО)

ПО СПОМЕНИ
НА
АЛЕКСО СТЕФАНОВЪ
(ДЕМИРХИСАРСКИ ВОЙВОДА)

СЪОБЩАВА **БОЯНЪ МИРЧЕВЪ.**

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1931.

М

ков каталог – II Бн 39397

МАТЕРИЯЛИ
ЗА
ИСТОРИЯТА НА МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ

ИЗДАВА „МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ“
КНИГА XI.

РЕВОЛЮЦИОННАТА ДЕЙНОСТЬ ВЪ ДЕМИРХИСАРЪ (БИТОЛСКО)

ПО СПОМЕНИ
НА
АЛЕКСО СТЕФАНОВЪ
(ДЕМИРХИСАРСКИ ВОЙВОДА)

СЪОБЩАВА **БОЯНЪ МИРЧЕВЪ.**

134
с. с.

СОФИЯ. — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ. — 1931.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Алексо Стефановъ (образъ) V
Предговоръ VII
I. Биографични данни. Начало на гръцко-българскитѣ гонения въ Битоля. Убийството на гърка Йонче Лачо. Бѣгството ми въ България. Опитъ за организиране чета. Среща съ Тома Давидовъ. Въ Македония съ ревизионната чета на Тома Давидовъ. Събрания въ с. с. Цапари и Гопешъ. Заклеване на населението. Свада между Коте отъ с. Руля и Чекаларовъ. Изгонване на сръбскитѣ учители отъ Порѣчието. Смъртьта на Тома Давидовъ. Разформироване на нашата чета. Предателството на Ристе отъ с. Секирани. Кървавъ бой въ с. Могила. Наказване предателя. Обявяване на въстанието. Сраженията. Наказание на предалото се село Стрежово. Опитъ за предаване на Д. Груевъ. Посещението на селата следъ въстанието 1
II. Дейностьта ми презъ 1904 г. въ Горно-Джумайско. Оголването на населението отъ дѣдо Китанъ. Селенитѣ не бѣха виждали турчинъ. Залавяне на единъ шпионинъ. Пренасяне на оржжие отъ българската граница. Залавяне на върховистката чета на Михаилъ Чарлински. Въ Битолско. Смъртьта на Георги Сугаревъ и Йорданъ Пиперката. Войводата Йорданъ Пиперката. Биографични данни и революционни прояви. Сражение въ с. Брѣзово 22
III. Създаване нови чети въ Битолско. Убийството на Шефкия. Нападане на гъркоманското село Маково, Мориховско. Сражение при с. Радово. Сражение при с. Козица. Опожаряване гръцкия манастиръ „Топлишки св. Никола“. Убийството на инспектора на гръцкитѣ манастири. Залавянето на харамиитѣ Байрамъ и Хабдулъ отъ с. Пaпрадища, Кичевско. Велмежко-Демирхисарска афера 30
IV. Учителитѣ използуватъ куриерската служба за свои частни работи. Моето наказание. Задграничното представителство недоволно отъ постжпката ми спрямо учителитѣ. Опитъ да бжда обезоржженъ. Среща съ Георги п. Христовъ и Павелъ Христовъ. Спрѣчкване. Предъ легалния окржженъ комитетъ въ Битоля за анкета. Моето оправдаване. Загадъчни писма на окржжния нелегаленъ комитетъ. Свикване окржженъ конгресъ презъ 1907 год. Смъртьта на Пандо Кляшевъ и Иванъ Алябака 42

V. Хуриетътъ. Тържественото ми посрѣщане въ Битоля. Нови турски убийства. Възобновяване на нелегалната ми дейность. Обсадата на с. Жванъ отъ турцитѣ. Среща съ Абдулъ ефенди. Среща съ битолския валия. Убийството на турския правителственъ училищенъ инспекторъ Йованъ Йовановичъ. Несполучливиятъ ми опитъ за преминаване въ България. Обсаждането ни въ с. Бирино, Крушовско 50

VI. Заминаването ми за България. На велешката гара. Турцитѣ откриватъ фалшивия ми паспортъ. Бѣгството ми. Въ с. Патетино. Преследването ми отъ страна на хуриетчиитѣ. Приготвенитѣ гробове за менъ и за моя другарь. Какъ прехвърлихъ границата 65

VII. Заминаването ми съ сборна чета въ Македония въ навечерието на Балканската война. На Кожухъ планина. Турцитѣ откриватъ нашата чета. Кърваво сражение при с. Конопища. Моята чета спасява положението. Нашитѣ жертви. Турскитѣ жестокости презъ войната. Среща съ сръбскитѣ войски. Обсадата и превземането на с. Прибилци. Наказанието на провиненитѣ турци. Схватки съ турската войска. Какъ помагахъ на сърбитѣ. Клеветитѣ на сърбоманитѣ предъ сръбскитѣ власти срещу мене. Заповѣдь за моето премахване. Участието ми въ междусъюзнишката война 74

VIII. Допълнителенъ разказъ за отдѣлни войводи. Унищожаване четата на Димко Могилчето при с. Ивени, Мориховско. Смъртьта на Йонъ-паша. Изтрѣбването на гръцкитѣ чети въ Морихово. Какъ загина Димко Могилчето. Сѫдбата на Фроса и на нейното дете. Смъртьта на Трайко Крало Митревъ. Блаже Кръстевъ Биринчето. Пешо Паша Радевъ. Марко Христовъ 88

Сѫдилища 98

Приложение 103

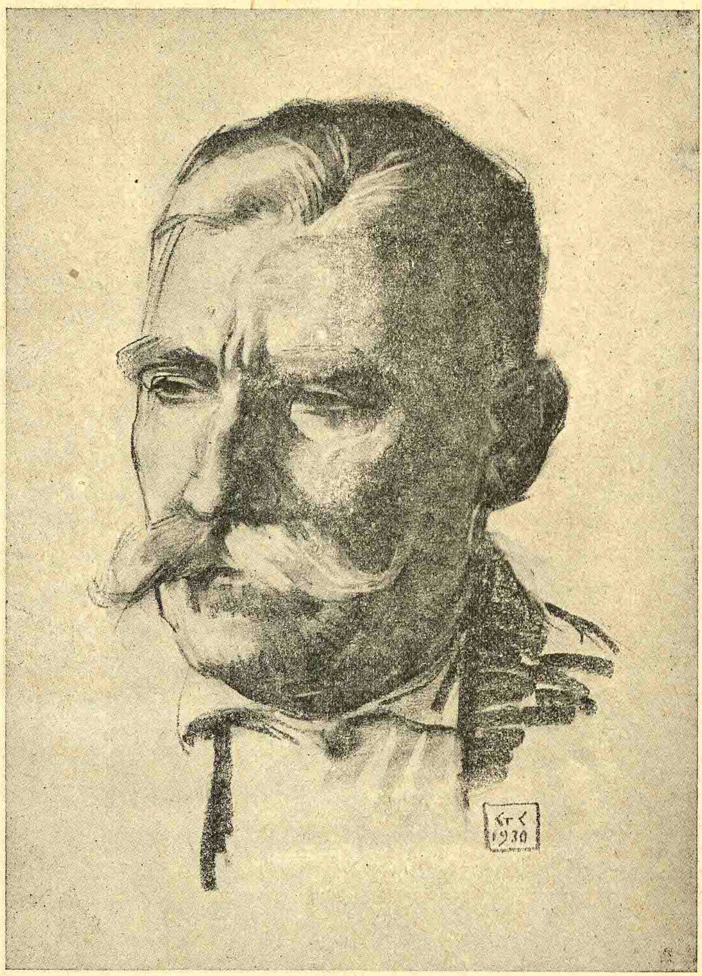

Скица отъ Ст. Сотировъ

Алексо Стефановъ

ПРЕДГОВОРЪ.

Следъ въстанието презъ 1903 год. пострадалитѣ отъ пожара революционни райони се преорганизираха. Въ развилитѣ се сражения презъ въстанието, а така сѫщо и въ предхождащата го година, мнозина опитни работници намѣриха своята смърть. Нѣкои поради разклатено здраве и редъ други причини напустнаха Македония и се откѫснаха отъ прѣкия контакъ съ борбата. Презъ въстанието и малко време следъ него Битолско загуби мнозина отъ най-личнитѣ си войводи. Частно Демирхисаръ (Битолски) се лиши отъ цѣла редица нелегални водачи: Георги Сугаревъ, Йорданъ Пиперката Силяновъ, Димитъръ Дечевъ и др. не бѣха между живитѣ. На тѣхнитѣ мѣста борбата излѫчи нови дейци, които съ ентусиазъмъ и енергия се заеха да продължатъ борбата. Единъ отъ тѣхъ бѣ Алексо Стефановъ. Явилъ се за първи пѫть нелегаленъ съ четата на Тома Давидовъ, той въ кѫсо време, благодарение на своитѣ лични качества, се издига отъ обикновенъ четникъ до демирхисарски районенъ войвода. Дълги години той е начело на тоя районъ, който минава за единъ отъ най-добре организиранитѣ. Така че споменитѣ му, обхващайки единъ доста продължителенъ периодъ време, се явяватъ едно ценно допълнение на онова, което до сега знаемъ за революционната борба въ Битолски Демирхисаръ.

Стефановъ като личность е една отъ рѣдкоститѣ, които ни предлага борческата фаланга на Македония. Той ви очудва съ гъвкавия си интелектъ и съ свѣжата си паметь, Разказътъ му е винаги живъ и интересенъ. Стефановъ е голѣмъ майсторъ на разказване и е въ състояние да прикове вашето внимание при предаване и на най-незначителни случки. Често пѫти разказътъ му бива преплетенъ съ остроумни забележки, които още повече усилватъ неговата релиефность.

Силната му паметъ му даваше възможность въ пълни подробности да възкреси преживѣното. Той се спираше само при по-значителнитѣ събития и случки, като избѣгваше излишнитѣ подробности. Съ завидна лекота си спомняше за имената на войводи, четници и за наименованията на села и мѣстности.

Останалъ здравъ и читавъ презъ толкова бурния си животъ, Алексо Стефановъ днесъ е единъ отъ малцината живи представители на величавото революционно минало, които като жива връзка свързватъ миналото и сегашното.

София, августъ 1931 год.

Боянъ Мирчевъ.

I.

Биографични данни. Начало на гръцко-българскитѣ гонения въ Битоля. Убийството на гърка попче Лачо. Бѣгството ми въ България. Опитъ за организиране чета. Среща съ Тома Давидовъ. Въ Македония съ ревизионната чета на Тома Давидовъ. Събрания въ с. с. Цапари и Гопешъ. Заклеване на населението. Свада между Коте отъ с. Руля и Чекаларовъ. Изгонване на сръбскитѣ учители отъ Порѣчието. Смъртьта на Тома Давидовъ. Разформироване на нашата чета. Предателството на Ристе отъ с. Секирани. Кървавъ бой въ с. Могила. Наказване предателя. Обявяване на въстанието. Сраженията. Наказание на предалото се село Стрежово. Опитъ за предаване на Д. Груевъ. Посещението на селата следъ въстанието.

Роденъ съмъ въ 1869 година въ село Радово, то е три часа далече отъ гр. Крушово. Баща ми се казваше Стефанъ и се помина въ 1905 година. Майка ми се поминала, когато съмъ билъ на единъ месецъ. Билъ съмъ боленъ тогава та сж искали да ме турятъ въ нейния гробъ, за да не ходѣли два пжти на гробища. Като разбрала това, сестра ми Ристана, която тогава била на 10 години, ме грабнала, рекла: „Не го давамъ“ и ме взела отъ гробищата. После нѣкоя жена ме доила съ козье или краве млѣко и така съмъ закрепналъ. Нашето семейство се казва Симоновци. Имамъ две сестри и единъ братъ на име Димитрия, всички по-възрастни отъ менъ. Братъ ми се помина на 20 години. Сестритѣ ми, Ристана и Петкана, и до днесъ сж живи. Детинството си прекарахъ като воловарче. Бѣхъ буенъ; постоянно се биехъ съ децата и съ турчетата отъ съседното село Прибилци. Единъ добъръ човѣкъ ми подари веднажъ едни тѣсни панталонки, градски та започнаха да ме викатъ Алексо Френго. Азъ не знаехъ, че турцитѣ сж били господари на раята и се биехъ безразлично и съ турчета и съ българчета. До 21 годишна възрасть не искахъ да туря на краката си опинци; зиме и лѣте ходѣхъ все босъ.

Икономическото опропастяване на нашата фамилия стана причина да напустна родното си село и да отида въ градъ Битоля. Баща ми биде разсипанъ икономически отъ единъ проклетъ турчинъ на име Сюлеманъ-ага. То стана така. Идва единъ день Сюлеманъ-ага при баща ми и му дума: „Вземи, Стефане, нѣкое кило жито, нѣма где да го туря, храни си децата!“ Татко взима житото. Минава една година и агата идва при баща ми и му казва: „Стефане, ти не дойде да донесешъ нито житото, нито файдето, нито пъкъ главата“. — Колко пари струва, — пита го моятъ баща. Цельта на агата бѣ да заграби едно наше дворно мѣсто, което се намираше въ добро положение, запазено отъ севернитѣ вѣтрове та тамъ да си построи кула. Мѣстото бѣше широко, кѫщно, бахча.—„Отъ тогава има 3 години, главата бѣше една лира, значи нѣщо петь лири“ — отговаря Сюлеманъ-ага. Татко намира отъ нѣкѫде петь лири и му ги дава. Следъ известно време идва Сюлемановиятъ синъ Муке и казва на баща ми: „Стефане, ние съ татко се дѣлихме. Ти остана на менъ да давашъ, твоя дългъ азъ взехъ върху себе си“. Татко му отвърна, че дълга е уредилъ вече съ неговия баща. „Прави, каквото правишъ, паритѣ да ги дадешъ, да не се препънешъ (да не го убие)“. Отива татко при Сюлеманъ-ага да се справи, какъ стои тая работа. „Гледай, Стефане, моятъ синъ Муке излѣзе аджамия, гледай какво ще правишъ, да му дадешъ петь лири. Седемь души гяури е убилъ на пѫтя безъ мое позволение, безъ да ме пита. Та гледай да не ти направи и тебе нѣкой акаретъ“. Сто и двадесеть турски лири ни взеха въ продължение на нѣколко години. Единъ прехвърля смѣтката на Муке, другъ на Сюлеманъ-ага. Отива баща ми, дава десеть лири общо отъ семейството и иска разписка за даденитѣ пари и да му кажатъ, колко пари има да дължи, за да се тури край на тази работа. Муке дава бележка, че е платено отъ „едно до хиляда“ и съобщава това на баща си. „Хай бре будала, една лозница, що дава по 100 оки грозде на година, така ли се откопчува“ отвръща Сулеманъ-ага, като се научава за станалото. После пъкъ други турци ни захванаха и ние не можахме да се закрепимъ и западнахме много икономически. Азъ отидохъ въ Битоля. Работѣхъ въ една фурна на „Широкъ сокакъ“. Презъ това време започваха борбитѣ между българи и гърци. Българскиятъ владика Григорий бѣ дошелъ наскоро. Имаше и гръцки такъвъ. Фурната се намираше въ гръцка махала. Ние не знаехме за сѫществуването на Организацията. Събираха членски внось за поправяне църкви, отъ майсторитѣ по сто пари, а отъ насъ по единъ грошъ месечно. Мислѣхме, че ги събиратъ за църкви. Майсторътъ ми се казваше Спиро. По това време умрѣ една дъщеря на Петко Топало отъ с. Мраморецъ, Охридско. Погребаха я въ Буковския параклисъ. Тогава и българитѣ погребваха тамъ своитѣ, а сѫщо така гърци биваха погребвани въ Св. Недѣла. Зависѣше, кои гробища бѣха по-близо. Махалата, въ която живѣеше Петко Топало, бѣше населена само съ гърци фанатици и той бѣше много ненавижданъ като българинъ. Гърцитѣ решиха да изхвърлятъ трупа на неговата дъщеря отъ гроба, тъй като Топало не пожела да стане гръкъ. Петко вдигна смъртнитѣ останки и ги погреба въ Св. Недѣля. На другия день умира единъ гръкъ и го носятъ на Св. Недѣля. Азъ тогава продавахъ симиди и гевреци изъ селата, въ града, предъ Св. Недѣля и другаде. На таблитѣ носѣхме по едно дърво (чомага), което ни служеше за орѫжие. Петко Топало бѣше майсторъ фурнаджия отъ нашия еснафъ. Тогава нѣмаше коли за мъртавци, носѣха ги на рѫце. Като наближи погребалното шествие до Св. Недѣля, ние симиджиитѣ, които стоехме тамъ предъ таблитѣ си, взехме чомагитѣ и започнахме да биемъ поповетѣ по глава и очи, а така сѫщо и всички, които придружаваха мрътвеца. После взехме мрътвеца и го захвърлихме въ една локва каль. Всички се разбѣгаха, кѫде очи имъ гледатъ. Дойде полиция, взе трупа и го погреба въ Буковския параклисъ. Отъ тогава вече започнаха българитѣ да закопаватъ въ Св. Недѣля, а гърцитѣ въ Буковския параклисъ.

Веднажъ въ нашата фурна дойде единъ гръкъ на име Йонче Лачо, взе единъ хлѣбъ и единъ геврекъ. Хлѣба плати, а пъкъ за геврека не искаше да плати. Моятъ майсторъ го помоли да остави геврека, но гъркътъ го опсу. Презъ това време азъ седѣхъ на тезгяха и предавахъ на майстора смѣтка. Майсторътъ се провикна: „А бре, азъ защо те храня тука, да ме псува онай песъ предъ очи“.

Разбрахъ, че тѣзи думи се отнасятъ за мене, скочихъ, взехъ отъ тезгяха едно дърво, ударихъ гърка по главата и го оставихъ на мѣсто. Азъ бѣхъ тогава много якъ, бѣхъ на 20 години. Събра се веднага много народъ, но азъ успѣхъ да избѣгамъ и да се скрия въ яслитѣ на единъ ханъ въ Мечкаръ махале. Полицията дойде и арестува моя майсторъ Спиро, братъ му и тѣхния братовчедъ. Отъ Битоля избѣгахъ въ родното си село. По менъ не бѣха изпратени потери. Заедно съ татка веднага отидохме въ Крушево, за да уредимъ въпроса за моето заминаване въ България. Намѣрихме единъ кираджия на име Ристе, еднуокъ. Той, като разбра, защо бѣгамъ, каза, че може да ме вземе, обаче ако ходя сто крачки предъ него или толкова подиръ него по пѫтя. Татко ми даде пари и една погача. На сбогуване азъ му казахъ, че отъ сега нататъкъ нѣма да работя за онѣзи псета и да ме чака съ пушка въ рѫце. „Прави това, що те е училъ Господь“ ми рече татко, цѣлунахъ му рѫка и се раздѣлихме. Стигнахме въ Прилепъ и спрѣхме въ единъ ханъ. Тамъ дойде единъ полицай — черкезъ отъ Ново-Село, Демирхисарско, имснуванъ Яйа. Съ него се познавахме отъ детинство. Неговото село е близо до Радово. Говорѣше хубаво български. Като ме забеляза, запита ме, за кѫде пѫтувамъ. Отговорихъ му, че пѫтувамъ за България. „Но тебе те търсятъ, ти си убилъ въ Битоля човекъ“. Това той ми каза на саме. Другитѣ двама турци не чуха нищо отъ разговора ни. „Азъ нѣма да те хвана и предамъ, другъ нѣма да обискира хана“. И вѣрно, той не ме издаде. Презъ Велесъ, Кочани, Царево-Село, Горна-Джумая, стигнахме до моста на Бараково. Отъ едната страна на моста бѣше българскиятъ, а отъ другата турскиятъ постъ. Кираджията ми каза, да държа конетѣ, а той се отби за прегледъ на паспорта въ граничното помѣщение. И отъ тамъ следъ малко единъ турчинъ извика, да ме пустнатъ да мина съ конетѣ. Кираджията всѣки пѫть имъ даваше бакшишъ. Минахъ на българска територия и понеже нѣмахъ паспортъ, граничнитѣ власти ме задържаха, но веднага ме пустнаха, като разбраха, защо бѣгамъ. Пристигнахъ въ София и постѫпихъ на работа въ една фурна на ул. „Нишка“. Отъ турцитѣ, които разориха нашата фамилия, въ последствие нито коренъ не остана — всички ги избихме. Само Сюлеманъ-ага се помина наскоро, презъ сърбско, отъ своя смърть. Презъ време на Организацията той даваше на беднитѣ села Базерникъ, Голѣмо-илино и Мало-илино по 50 товара жито за изхранване четитѣ. Тамъ мѣстото е високо, балканско, та нѣмаха жито за изхранване четитѣ, които избираха горнитѣ села като най-подходящи мѣста за по-дълго престояване.

Единъ день съ единъ войвода, поне за такъвъ ми се представяше, на име Димитъръ Сѣрски, купихме отъ братя Иванови ромънски пушки и потеглихме за Македония. Бѣхме все еснафъ хора: фурнаджии и работници. Обаче полицията ни проследи и въ завързалата се престрелка при еврейскитѣ гробища, нарани едно отъ нашитѣ момчета на име Яни отъ село Путуросъ, Димирхисарско. После всички се предадохме. За сѫществуването на Организацията не знаехме нищо. Откараха ни въ 3-и участъкъ. Тамъ заварихме арестувани за убийството на Михайлияно въ Букурещъ—Славчо Ковачевъ, Тома Давидовъ и Борисъ Сарафовъ. Тѣ ни разпитваха и искаха да узнаятъ, кой ни праща въ Македония. Ние имъ казахме, че това правимъ по нашъ починъ. Тогава никой отъ насъ не ги познаваше, какви хора бѣха. После разбрахме това. Следъ известно време, насъ ни интернираха въ провинцията. Менъ изпратиха въ Силистра, а Сарафовъ, Давидовъ и Ковачевъ ги задържаха. Като се завърнахъ отъ провинцията се заловихъ за работа. Това бѣше презъ 1901 година. После пустнаха арестуванитѣ и Тома Давидовъ ни повика. Срещнахме се въ хотелъ „Гоце Делчевъ". Отидохме на срещата около 30 души: фурнаджии, аргати, дюлгери. Тома Давидовъ ни запита, дали желаемъ да работимъ за Македония. Всички отговорихме, че желаемъ. Каза ни да бѫдемъ готови и че ще получимъ известие. Получихме го и тръгнахме. Тогава линия за гр. Кюстендилъ нѣмаше. Пѫтувахме пеша. До тоя градъ ни водѣше Антонъ Кьосето, родомъ отъ велешкото село Чашка, старъ четникъ. При Коньово, на моста на рѣката, имаше български постове, които преследваха четническото движение. Постоветѣ ни забелязаха, обаче ние отидохме подъ Кюстендилъ, въ с. Жиленци, и тукъ пренощувахме. Постоветѣ изгубиха нашитѣ следи. Пунктовъ въ Кюстендилъ бѣше Марко Секулички. Той презъ нощьта ни прибра въ Кюстендилъ и следъ като вечеряхме, ни изпроводи за с. Цървена Ябълка, при дѣдо Веселинъ. Тукъ заварихме Тома Давидовъ въ офицерска униформа, Димитъръ Дечевъ, Ангелъ Винишки, Симеонъ Молеровъ и Пито Гулевъ. Тѣ бѣха опредѣлени за войводи. Тома Давидовъ отиваша да обходи цѣла Македония. Въ четата се събрахме около 60 души. Границата минахме къмъ Кръстовдень вечерь и отидохме въ кочанското село — Дългобравци, Цървена-нива. Тукъ оставихме една чета отъ 15 души. Това не ставаше тогава по желание. Давидовъ опредѣли 15 души и каза, че войвода ще имъ бѫде Молеровъ. Нѣмаше критики. Всички работѣхме за Македония, безразлично где. Организацията тукъ бѣше млада. Раздѣлихме се съ другаритѣ и заминахме за Радовишко. Азъ тръгнахъ съ Давидовъ. Другаритѣ, съ които се раздѣлихме въ с. Дългобравци, бѣха предадени отъ мемюра и всички ги избиха. Спаси се само войводата Симеонъ Молеровъ. Това разбрахме въ село Смилианци, Радовишко. Тамъ загина и Ангелъ Винишки, единъ способенъ куриеръ и войвода. Следъ това продължихме за Тиквешъ и Неготино. На минаване презъ Велешко оставихме тамъ за войвода Пито Гулевъ съ 5 души. Велешкиятъ войвода Никола Дечевъ бѣ отишелъ за орѫжие въ България. Пито Гулевъ остана да го замѣства презъ цѣлата зима. Следъ това отидохме въ с. Шивецъ, на рѣка Църна, между Прилепско и Тиквешъ. Въ нашата чета бѣха Димитъръ и Иванъ Асенови, внуци на Хаджи Димитъръ, Петъръ Тиневъ отъ Котелъ, фелдфебелъ. Нѣколко дена преди това бѣ избита четата на Тодора отъ с. Лажецъ. Това научихме като минахме въ Прилепско, гдето като войвода заварихме Петъръ Ацевъ. Четата на Тодора бѣ избита въ с. Чарлия, Битолско. Въ сѫщата чета бѣ и Георги Сугаревъ. Но за щастие той бѣ се разболѣлъ и бѣ останалъ въ друго село. И така се спаси. Спаси се и единъ четникъ на име Петре, сега файтонджия въ София. Това бѣ първата чета ударена отъ турцитѣ. Следъ това се изби четата на Велко отъ с. Селце въ с. Ракитница. Унищожена бѣ и четата на Методи Патчевъ въ с. Кадино-село.

Георги Сугаревъ следъ това започна да води една чета отъ около 20 души граждани и селени. Отива Сугаревъ една нощь въ с. Чарлия, обсажда Кулаковци, така се казваха предателитѣ на Тодора отъ с. Лажецъ, и ги избива заедно съ кокошкитѣ. Тогава вече народътъ разбра, че Организацията е силна и започна да търси и моли Сугарева да имъ тури редъ въ селата. Битолското поле Сугаревъ организира въ 6 месеца. Тукъ всички бѣха чифлигари. Това време така бѣше.

Като минахме презъ Прилепско отидохме въ Крушовско. Тукъ намѣрихме Гюрчинъ — единствения спасенъ въ с. Ракитница (тамъ се спаси и Марко Христовъ отъ с. Сопотница, после презъ въстанието крушовски войвода). Въ с. Брѣзово се срещнахме съ Йорданъ Пиперката; той водѣше една чета отъ 30 души. Гюрчинъ ни изпроводи до това село. Пое ни Пиперката. Последниятъ бѣше организиралъ много добре Демирхисарско. Секретарь му бѣше Лечо (Алексо п. Настевъ), родомъ отъ с. Церово, Леринско. Последниятъ бѣше много способенъ и нему се дължи много за добрата организация на нашия районъ. Имаше прекоръ — Кольо. Въ ракитнишкото сражение паднаха: Ристе отъ с. Вранещица, Кичевско, Михаилъ отъ с. Брѣзово, Кольо отъ с. Брѣзово, и др., чиито имена не мога да си спомня, все млади момчета.

Йорданъ Пиперката ни представи на Георги Сугаревъ. Последниятъ бѣше съ чета отъ 30 души и нашата отъ 40 души та станахме всичко 70 души. Негово отдѣление водѣше Аце Трайчевъ, отъ с. Базерникъ, Демирх. Отидохме въ голѣмото с. Цапари. Отидохме цѣлата чета. Куриеръ за тамъ ни бѣше влахътъ Кольо отъ с. Магарево, Битолско, старъ четникъ на Сугаревъ. Въ църквата направихме събрание. Тамъ бѣха събрани около 60 души мѫже. Говори се, че всѣки трѣбва да си набави орѫжие и да се готви за въстание. Пустнахме дискусъ и се събраха 60 турски лири за пушки. Паритѣ взе Тома Давидовъ. Тукъ нашата чета се раздѣли — едната половина се върна въ Битолско — за село Могила, а Давидовъ, замина за с. с. Буково, Дихово, Брусникъ, Лавци и Кръстофоръ. Всички тѣзи села работѣха за Организацията. Въ село Гопешъ направихме събрание. Селенитѣ казаха, че ще работятъ за Организацията, обаче не искаха да се помирятъ съ гърцитѣ. „Само това нѣма да може, за Организацията ще работимъ.“ Цѣлото село бѣше влашко. И тукъ събранието стана въ църквата. Присжтствуваха и четирима попове. Както въ с. Цапари, така и тукъ, всички заклехме на кама и пушка. За тѣзи села бѣхме първата организационна чета, която ги посещаваше. До тогава не бѣше влизала друга. Въ селата Буково, Дихово и Брусникъ отидохме за последенъ пжть. Следъ това минахме подъ Битоля, въ с. Могила, та отъ тукъ въ с. Логорди. Това бѣ презъ 1902 г. Тукъ почакахме да дойдатъ Тома Давидовъ и Георги Сугаревъ отъ с. Кръстофоръ и пакъ се събрахме 70 души. Всички бѣхме въ войнишки дрехи, но безъ шинели. Имахме дълги пушки; карабинитѣ не бѣха се появили още. Зимата бѣше много тежка та въ Логорди стояхме три дена, докато ни донесатъ отъ Битоля гуни. Пжтувахме нощно време и ни бѣше студено. Отъ това село тръгнахме за Леринско. Минахме презъ с. с. Новаци, Рибарци, Гнотино, Гърдилово, Бродъ, Скочивиръ и Сливница. Тѣзи села сж подъ Морихово. До моста на рѣка Църна ни изпрати Сугаревъ. Тия села бѣха гъркомански, но ни приемаха много добре. Прѣчки нѣмаше отъ никжде. Квартирувахме по всички кжщи. Отъ тукъ отидохме въ с. Добровяни. Тукъ намѣрихме дѣдо Кольо, старъ четникъ. Неговитѣ синове сжщо бѣха четници съ него. Азъ и Давидовъ бѣхме у него на квартира. Другитѣ бѣха по кжщитѣ изъ селото. Дѣдо Кольо ни разправи подробно за смъртьта на Марко Лерински, който бѣше вече убитъ въ Пътеле. Покойниятъ държеше една часть отъ Леринско, заедно съ Тано войвода отъ с. Горничево, съ когото ние се намѣрихме после. Дѣдо Кольо ни предаде на Тано Лерински. Отидохме въ с. с. Съвечъ, Забърдани и Баница. Тукъ намѣрихме новия войвода Георги Папанчевъ, офицеръ, съ добра чета. Следъ това се опжтихме за с. Екшису и намѣрихме костурския войвода Никола Андрѣевъ. Той ни водѝ въ с. Мокрени. Тукъ падна тежка зима та престояхме 18 дни. Паднаха голѣми снѣгове. Върнахме се обратно въ с. Екшису. Тукъ Давидовъ се срещна съ единъ италианецъ — болъ-майсторъ. За първъ пжть виждахме европеецъ. Той ни насърдчи и ни даде куражъ. Селенитѣ му се довѣриха и го доведоха при Давидовъ. Кавалерия и бѣли деврии постоянно обикаляха, но не можаха да ни откриятъ. Отидохме въ с. Баница. Тукъ се получи известие, че Йорданъ Пиперката билъ обсаденъ въ с. Брѣзово. Тръгнахме на помощь. Стигнахме с. Върбяни, Леринско и получихме известие, че Йорданъ Пиперката се билъ спасилъ, като далъ двама души жертва. Опжтихме се за с. Пополжани, Леринско. Тукъ намѣрихме като учитель Петъръ Чаулевъ, „около 100 др. месо“. Пропустнахъ да кажа, че като не можахме да отидемъ на границата за пушки, опредѣлени за с. Цапари, върнахме паритѣ на селенитѣ. Тѣ отъ своя страна организираха една чета отъ 130 души, отидоха и докараха оржжие отъ Гърция и по каналъ се върнаха въ Цапари. На връщане отъ границата, къмъ Великдень, ги откриха подъ селото та паднаха 5—6 души отъ с. Цапари и нѣколко души суварии.

Следъ това отидохме надъ Лерииъ въ с. Ерменско, минахме надъ самитѣ казарми, до самия градъ. Тамъ имаше свада между Чекаларовъ и Коте отъ с. Руля. Престояхме около 4 дена. Тукъ се е криела една часть отъ четата на Коте. Селенитѣ не ни обадиха това. Чакъ на четвъртата вечерь ни съобщиха, че въ селото се намира една часть отъ четата на Коте. Давидовъ стана и отиде самъ при Геле — така се казваше водачътъ на групата, за да му каже, да не се бои, че ще му сторимъ нѣщо. Той е билъ съ трима—четирима души. Геле се движеше заедно съ жена си и дъщеря си — и тѣ бѣха четници. Давидовъ обеща да пише на Чекаларовъ да не се гонятъ, а неговата чета да стане организационна. И така ние тръгнахме за с. Псодере, минахме до самата врата на казармитѣ съ пушки въ ржце, като вървѣхме 10 крачки единъ подиръ другъ, разбира се вечерно време. Зимата бѣше много тежка. Селото е влашко та не се обадихме никому, а продължихме за с. Желево. Тукъ селенитѣ по заповѣдь на Коте отъ с. Руля ни приеха, но ни казаха, че имали известие, че войска щѣла да дойде, затова ние трѣбвало да излѣземъ вънъ отъ селото. Давидовъ имъ отговори, че нѣма да излѣземъ: „Ако се страхувате, излѣзте вие вънъ, но ние нѣма да излѣземъ. Ако излѣземъ, ще се биемъ, тѣзи момчета затова сж тукъ“. Въ

БИБЛИОТЕКА София

това село билъ и Коте. Като му съобщиха селенитѣ за нашето пристигане, той отъ своя страна изпрати единъ четникъ при насъ на име Трифунъ. Ние се бѣхме разположили всрѣдъ село и бѣхме запалили огньове. Дойде четникътъ на Коте и Давидовъ, следъ като се цѣлуна съ него, го запита защо идва сега и где е Коте. Той отговори, че Коте сега щѣлъ да дойде. „Не, заведи ме още сега при него!“ отговори Давидовъ. Трифунъ изпълни искането на Давидова и го заведе въ кжщата, въ която бѣше Коте. Ние се настанихме по кжщитѣ. Коте се оплака на Давидова отъ Чекаларова, каза му, че се е обадилъ на последния съ голѣмъ страхъ. Следъ това заедно съ Коте обиколихме всички кжщи въ селото. Писаха едно общо писмо на Чекаларова, въ което се казваше, че трѣбва да се готвятъ за въстание. И така се уреди тоя въпросъ, двамата се помириха и презъ въстанието действуваха заедно.

При напускане на селото Коте ни даде двама четници, които ни изпратиха до Преспанско. Минахме селата Рудари, Любойно и Германъ. Тукъ се срещнахме съ ресенския войвода Славчо Арсовъ. Денувахме въ село Болно. Пристигна охридската чета; нейния войвода попъ Страхилъ го бѣха убили въ с. Елшани, Охридско. Той бѣше родомъ отъ с. Велгощи, Охридско. Следъ това получихме известие, че Иорданъ Пиперката билъ обсаденъ въ с. Голѣмо-илино, Демирхисарско. Тръгнахме на помощь. Презъ планина Бигла, та надъ Смилево. До тамъ ходихме денски, съ насъ бѣше ресенската чета, водена отъ Славчо Арсовъ. По срѣдъ пжть получихме известие, че Иорданъ Пиперката се е спасилъ, като е далъ пакъ само 2-ма убити. Желанието на Славчо Арсовъ бѣше да посети всички села отъ Ресенско. Отидохме въ село Избища. Тукъ четата се раздѣли на две. Едната часть отиде въ с. Янковецъ, а другата бѣ обсадена въ с. Избища. Потерата мина презъ селото Янковецъ, гдето бѣхме ние. Не можахме да помогнемъ на нашитѣ другари. Щомъ падна мракъ отъ с. с. Гявато и Смилево дойдоха около 300 души милиция. Обсадихме турцитѣ здраво, открихме силенъ огънь и съ Ботеви пѣсни, гръмъ и ура, спасихме нашитѣ обсадени другари, като избихме много турци. Отъ охридската чета турцитѣ хванаха двама живи, понеже бѣха останали безъ куршуми. Следъ това отидохме въ нашия районъ Демирхисарско и после въ Кичевско, Ребетинколъ и часть отъ Порѣчието. Четникъ стана и попъ Тома отъ с. Вранещица. Въ Порѣчието имаше и сърбомански села. Учителитѣ и свещеницитѣ въ тѣзи села бѣха дошли отъ Стара Сърбия. Давидовъ имъ заповѣда да си отидатъ, отъ гдето бѣха дошли, безъ колене и да не прѣчатъ на Организацията. Послушаха и си отидоха. Отъ тукъ се върнахме обратно, преноцувахме въ с. Вранещица и заминахме за нашия районъ, Охридско. За войвода намѣрихме тукъ Тасе Христовъ. Между четницитѣ му бѣха баща му и по-малкитѣ му братя, Цвѣтко Христовъ и Дойчинъ Христовъ. Ходихме изъ Охридско, въ мѣстностьта Дебърца, въ с. Сбъжди, отъ тукъ въ с. Жржано. Тукъ се срещнахме съ дримколскитѣ чети. Войводи бѣха Цвѣтанъ Бубрекаровъ и Марко Ябланешки. Тѣ водѣха чети по 15—16 души. Въоржжени бѣха всички съ бердянки. Следъ това се завърнахме назадъ въ с. с. Цървена-вода, Ботунъ и Куратица. Срещнахме се съ охридския ржководитель. Тамъ имаше ново ржководно тѣло, Христо Узуновъ бѣше още въ затвора. Донесоха ни подаръкъ, охридска риба. Току що бѣхме сготвили рибата и получихме известие, че войводата Дѣянъ билъ обсаденъ въ село Жрбино. Оставихме обѣда и потеглихме денски по охридското поле. По пжтя, щомъ ни забелязваха турци, бѣгаха отъ насъ, бѣхме голѣма чета отъ около 70 души. На помощь бѣха пристигнали кичевскитѣ и демирхисарскитѣ чети, на брой около 600 души, заедно съ милицията и Йорданъ Пиперката бѣше разгонилъ турцитѣ. Нашитѣ патраули се срещнаха съ отстжпващитѣ турци на една чукара. Ние се разгънахме въ верига на дѣсно и на лѣво отъ църквата. Давидовъ каза: „Вземемъ ли гробищата, работата е спасена“. Това бѣха последнитѣ думи, които чухме отъ неговитѣ уста. Отъ насъ тукъ падна убитъ само той — Давидовъ. Единъ куршумъ бѣ го ударилъ въ устата и бѣ счупилъ два зжба. Ние узнахме за неговата смърть чакъ следъ свършването на сражението. Той лежа презъ цѣлото сражение, а ние нищо не знаехме и мислѣхме, че е залегналъ. Като се върнахме, намѣрихме шинела му метнатъ върху него. Подъ него имаше една малка локва кръвь. Вдигнахме тѣлото на Давидова на една леса и го закопахме въ балкана. Селото, гдето падна убитъ Давидовъ, се казва Оздолени, Охридско.

Следъ неговата смърть, войвода на четата стана за кѫсо време, 2—3 дена, неговиятъ секретарь Христо Настевъ отъ гр. Щипъ. Когато отидохме въ с. Слатино, населението бѣ избѣгало въ гората. Настевъ нареди да се събератъ въ кошаритѣ и имъ държа слово, като между другото каза: „Жени и майки, до като не се удави тригодишно юнче въ кръвь, вие нѣма да видите свобода. Нищо не е това, що стана“. Като чуха това, женитѣ и децата писнаха та се вдигна голѣма олелия. Давидовъ въ своитѣ беседи ги учеше: „Роби ще си легните, свободни ще станите“. Войводството на Настевъ се свърши; то бѣше много кѫсо. По това време се научихме, че въ нашия районъ дошелъ Борисъ Сарафовъ съ единъ противникъ на Тома Давидова. Последниятъ, пропустнахъ да кажа, бѣ изпратилъ презъ Гърция обратно за България братята Асеновци, П. Тиневъ и Димитъръ Дечевъ. Обезоржжихме ги въ с. Мокрени и презъ Гърция си отидоха въ България. Това стори Давидовъ, защото започнаха да не се подчиняватъ на неговитѣ заповѣди.

Гърцитѣ тогава съчувствуваха на Организацията и даваха пушки. Отъ българитѣ взимахме мартини, руски пушки-мартини и ромънски мартини, а отъ сърбитѣ кокинки (тѣ бѣха пушки съ единъ фишекъ и бѣха много добри). Гърцитѣ даваха пушки гра.

Сарафовъ ни остави за войвода Димитъръ Стойчевъ. Той бѣше поручикъ. Съ него ходихме за кѫсо време преди въстанието.

Стана конгресътъ въ Смилево; тамъ се събраха всички войводи. Ние останахме по районитѣ си. Дамянъ Груевъ, Анастасъ Лозанчевъ и Борисъ Сарафовъ повикаха нашата чета въ Смилево, разформироваха я и по двама ни изпратиха въ 20 чети за инструктори. Това стана така, защото ние бѣхме ревизионна чета. Менъ изпратиха въ четата на Георги Сугаревъ, а Василъ Дурмишъ отъ с. Мало Църско (Демирхисарско) и Иванъ Георгиевъ отъ с. Голѣмо Църско (Демирхисарско) ги изпратиха въ четата на Парашкевъ Цвѣтковъ. Представиха се още вечерьта на войводата и на другата сутринь ги избиха. Това стана на 8 май 1903 год. въ с. Могила (Битолско).

Предаде ги Ристе отъ село Секирани, Битолско, тетинъ на Георги Сугаревъ. Като минала четата презъ Секирани, Ристе станалъ и съобщилъ на войската въ с. Могила. Войската обсажда селото, съобщава въ Битоля и отъ тукъ пристигатъ нѣколко висши офицери заедно съ известния полицай Саидъ ефенди. Коджабашия (кметъ) на Могила тогава бѣше Никола Мешковъ. Следъ като турцитѣ обсадили здраво селото, повикали коджабашията и го запитали, дали въ селото има комити. Никола Мешковъ имъ отговорилъ, че селото е чисто и че нѣма комити. „Ще обискираме“, заплашили турцитѣ. „Буйрунусъ, буйрунусъ“ е билъ отговорътъ на Никола. Четницитѣ сж били разпредѣлени въ 7 кжщи. Турцитѣ се опжтили да правятъ обиски и то въ оная часть отъ селото, въ която е имало комити. Мешковъ като видѣлъ, че положението става сериозно и че турцитѣ сж вече на пжть къмъ оная махала, гдето е имало комити, приближилъ се до Саидъ ефенди, мислейки, че той е човѣкътъ, отъ когото зависѣло всичко, и му казалъ: „Да не ходимъ въ тая махала“ и пустналъ въ джеба му една кърпа, въ която е имало 200 лири. Ефендията, като забелязалъ, че въ неговия джебъ коджабашията е пустналъ голѣма сума лири, казалъ: „За насъ така е по-харно“. Всичко това обаче не е останало незабелязано отъ единъ чаушъ, който отъ своя страна веднага обажда на юзбашията това, що видѣлъ. Саидъ ефенди, като забелязалъ, че всичко ще бжде открито, взима кърпата отъ джеба си и я пуска на земята. Тогава Никола Мешковъ се навежда и прибира сумата обратно.

Юзбашията приближилъ Мешкова и му казалъ: „Оръ коджабаши, въ тебе играе нѣкой дяволъ“. А Мешковъ му отговорилъ, че сърдцето му е чисто: — „Буйрунусъ, елате първо при мене!“ Въ неговата кжща е имало 7 души четници, а по-късно тукъ сж се прибрали още 6 души та станали 13 души. Това бѣха сторили, защото Мешковата кжща бѣше най-подходеща за бой; другитѣ бѣха колиби. Четницитѣ сж били разпредѣлени така: 11 души сж били въ пандиля (дълга конюшна). Въ нея не е проникавало отъ нигде свѣтлина. Катищата сж имали по два прозорци. Двама отъ четницитѣ сѫ били въ двора (при разбоя). Хващатъ турцитѣ Мешкова за ресачката (горна дреха) и той ги повежда право въ кѫщи. Подиръ него сѫ вървѣли 6 души офицери, между които и Саидъ ефенди. Скриитѣ четници наблюдавтъ това. Отваря Мешковъ вратата на пандиля и съ единъ бързъ скокъ успѣва да побѣгне въ страни и презъ тъмното, презъ една малка врата, се отзовава вънъ, като подиръ себе си дрънналъ вратата. Въ пандиля е тъмно. Четницитѣ даватъ залпъ и избиватъ всички, които сѫ вървѣли подиръ Мешкова. Започва се бой, който продължилъ до утрото на другия день. Въ тоя кървавъ бой загиватъ почти всички четници начело съ войводата, като успѣватъ да се спасятъ само 5 души, между които Александъръ Кошка романски офицеръ и Никола Върбанъ отъ с. Брѣзово. Последниятъ загина въ с. Курбиново (Преспа). Четата на Парашкевъ Цвѣтковъ броеше 21 четници.

Ние презъ нощьта, начело съ Георги Сугаревъ и съ милиция отивахме въ бързъ ходъ на помощь на обсаденитѣ другари. Още не стигнали с. Могила, въ дѣсно отъ шосето замърдаха царевицитѣ и изъ тѣхъ изкокна Никола Мешковъ, който бѣгаше отъ селото. Той ни разправи за станалото въ с. Могила. Отъ Битоля бѣ пристигнала много турска войска. Решихме да се върнемъ. Селенитѣ милиционери, не схващайки сериозностьта на положението, настояваха да нападнемъ войската. „Ще ги сгащимъ и ще ги издупимъ всички въ гръбъ“. Мнозина отъ тѣхъ бѣха въоржжени съ коси, секири и други сѣчива.

Четата на Парашкевъ Цвѣтковъ бѣ предадена отъ Ристе отъ с. Секирани. Петре Желѣзаро отъ Битоля бѣ дочулъ единъ разговоръ между Ристе и единъ мемюръ и веднага ни бѣ съобщилъ. Отбихме се въ с. Секирани и взехме Ристе отъ кѫщи. Той не бѣ успѣлъ да се обуе — съ единия кракъ бѣше босъ. „А бре внучко, остави ме да си обуя опиноко“. „Оди, оди, дяволитѣ одатъ и со една нога“ — му отвърна Сугаревъ. Отведохме го въ Облаковско. Падна мракъ, събрахме четницитѣ, доведоха и Ристе. „Тетинче, започна Сугаревъ, да се поразговоримъ малко и да си видимъ смѣтката. Вѣрно ли е, че ти въ Битоля, въ една налбатница на единъ мемюръ си казалъ, че си предалъ войводата Цвѣтковъ и че на мене скоро щѣлъ си да видишъ смѣтката, а мемюрътъ като чулъ това, ти е казалъ: „Гледай, отваряй си очитѣ — тая работа да стане по-скоро“. Ристе започна: „Що не покрилъ Господь и азъ не мога да покрия, вѣрно, това сторихъ“. Сугаревъ, като чу това каза: „Тетинче, кой по-напредъ, кой по-после, всички ще отидемъ тамъ, само че ти сега ще отидешъ, а ние по тебъ“. Другаритѣ взеха Ристе и го промушиха.

Пристигнаха нови чети, специално изпратени за с. с. Гребена и Бѣлъ-каменъ. Това сѫ влашки села и тамъ не съмъ ходилъ. Водѣше ги Алек. Кошка. Изпроводенъ бѣ отъ Организацията, орѫжие бѣ взелъ отъ Ромъния. Тогава ние се довѣрявахме повече на властитѣ, отъ колкото на гъркоманитѣ. Даде се заповѣдь за въстание. Бѣше заповѣдано, съобщението за въстание да се получи едновременно навсѣкѫде. Заповѣдьта бѣ подписана отъ Дамянъ Груевъ, А. Лозанчевъ и Б. Сарафовъ. Съ бързи куриери я разпратихме навсѣкѫде. Презъ нощьта нападнахме турскитѣ села. Азъ нападнахъ с. Рамна. Рано сутриньта пристигнаха поляни начело съ селскитѣ войводи; споредъ селото тѣ можеха да бѫдатъ двама или повече. Изгорѣхме турскитѣ села и се сражавахме. На другия день сутриньта, като ни видѣха турцитѣ колко многобройни бѣхме, избѣгаха къмъ града. Водихме бой въ с. с. Цапари, Облаково и Гявато. Тѣзи села сѫ между Смилево и Битоля. Сраженията бѣха голѣми. Войводи на мѣстната цапарска чета бѣха попъ Найдо и Христо Симовъ. Една цѣла махала нѣколко дни преди въстанието бѣ предадена на Василевъ-каменъ. Тукъ загинаха 18 души четници. Спаси се само Анастасъ Лозанчевъ. Следъ това ние съ Сугаревъ отидохме въ с. Цапари, събрахме шпионитѣ въ кръчмата на Петре и ги изклахме. Тѣ бѣха следнитѣ: самиятъ кръчмарь Петре, Гоше Велевъ, Христо Саздановъ, Лазо Дурдонъ и др., чиито имена не мога да си спомня, всички на брой 13 души. Помогна ни много селскиятъ учитель Наумче, като ни каза начинъ, по който да ги хванемъ по-лесно. После презъ въстанието отъ с. Цапари паднаха 130 души; не се яви нито единъ предатель. На самия день Илиндень една чета спаси нашето положение. Следъ като презъ нощьта нападнахме с. Рамна, на другия день сутриньта дойде войска. Ние се бѣхме изтеглили по височинитѣ на с. Облаково. Отъ с. Лавци, въ дѣсно отъ с. Сърбци, откъмъ Битоля, гледаме, че се движи войска. Това да ти бѫде една чета отъ поляни. Водѣше ги Петре Желѣзаро отъ Битоля. На брой бѣха около 250 души. Забелязахме, че започнаха да напускатъ полето и да възлизатъ по височинитѣ. Ние бѣхме започнали вече да се сражаваме съ турцитѣ. По едно време Петре войводата ги разви въ колона и чухме единъ залпъ. Това бѣше за първи и последенъ пѫть. Турцитѣ помислиха, че сѫ обсадени и всички избѣгаха. Полянитѣ дойдоха при насъ. Тѣ бѣха около 250 души, всички въорѫжени съ кременлии и евзалии, които се пълнѣха отъ устината. Полянитѣ носѣха барута въ кърпички, а куршумитѣ въ торби. Щомъ дойдоха при насъ, започнаха да пълнятъ орѫжието си за друго сражение; то се пълнѣше за единъ часъ, така че това бѣ невъзможно да става презъ време на сражение. Барутътъ се измѣрваше съ тенекени гилзи и после се набиваше.

Въ въстанието взе участие цѣло Битолско; изключение направи селото Смирно; то бѣше чифликъ отъ нѣколко кѫщи, въ които живѣеха нѣколко семейства. Тукъ чета не бѣ влизала и селенитѣ не знаеха нищо за Организацията. Когато въ Битолско цѣлиятъ народъ се бѣше вдигналъ противъ турцитѣ, мѫжетѣ и женитѣ отъ това село си гледали своята полска работа и когато чули гърмежи почнали да викатъ: „Ура, ура, да живѣе Русия!“

Отстѫпихме къмъ Облаковско и поехме къмъ Смилево, гдето останахме до края на въстанието. По пѫтя за тамъ въ с. Гявато дадохме голѣмо сражение. Отъ мѣстностьта Превалецъ, подъ с. Цапари, турцитѣ обстрелваха селото съ топове. Боятъ продължи отъ зори до тъмно. Въ това село се срещнахме съ Сугаревъ. Следъ като бѣше нападналъ с. Доленци, Сугаревъ се бѣ прибралъ въ това село. Турцитѣ ни обсадиха и се почна лютъ бой; подпалиха селото. Боятъ се водѣше отъ кѫщи, а турцитѣ настѫпваха отъ къмъ полето, затова и тѣхнитѣ загуби бѣха голѣми. Отъ насъ паднаха нѣколцина четници и толкова селени. Къмъ пладне успѣхме да отблъснемъ войската, обаче привечерь пристигна артилерия, подпалиха селото и ние трѣбваше да отстѫпимъ. Турцитѣ не ни проследиха. Нашето главно ядро бѣше отъ Гявато до Бигла планина. Тукъ турцитѣ ни нападаха, но все безрезултатно, като бѣгаха нощно време.

Събрахме се всички чети заедно съ народа около с. Смилево, на едно протежение отъ около 4 часа да ходишъ пешъ по планината до с. Стрежово, окопахме се и чакахме турцитѣ, за да се биемъ. Съ насъ имаше една чета отъ около 70 души, водѣше я Мише Кьосето отъ Битоля. Всички бѣха съ коси. Пушка имаше само войводата и единъ двама около него. На пржтове съ халки бѣха прикачили остриета. Тѣ бѣха въ единъ жгълъ на окопитѣ при Смилево. Въ това време се водѣше сражение по върховетѣ на Смилевско. Турцитѣ като нѣмаха топове отстжпваха, а като имъ пристигнаха топове започнаха да настжпватъ и ни прогониха. На другия день бѣше Св. Богородица, дойде около 15,000 хилядна войска начело съ Бахтияръ-Паша. Обсадиха ни — по високитѣ мѣста поставиха горски орждия, отъ къмъ Обедникъ, то бѣше турско село, полски, а пъкъ отъ къмъ Горановецъ, надъ с. Гопешъ, горски орждия. Рано сутриньта на Св. Богородица, на рида Павлева-кула, дойде Дамянъ Груевъ. Тогава азъ водѣхъ едно отдѣление отъ четата на Георги Сугаревъ съ около 150 души. Бѣхме въ долината надъ с. Обедникъ. Груевъ и азъ носѣхме малихерови пушки. Цѣлиятъ окржгъ имаше около 80 такива. Седемдесеть души лѣеха патрони отъ олово въ калъпи; барутъ имахме съ товари. Щомъ изпразнишъ 20 гилзи, ще ги занесешъ и ще вземешъ толкова пълни. Всѣка една гилза можеше да се напълни по 20 пжти. Дамянъ Груевъ седна до менъ и започна да пише писмо, което азъ трѣбваше да го изпратя по единъ четникъ до Горановецъ. Въ тоя моментъ отъ нѣкжде пукна топъ. Даме не бѣше още написалъ две-три думи, стана, скжса бележката и каза: „Съ топове нѣмаме смѣтка“ и даде заповѣдь за отстжпление. Отъ всѣкжде отстжпихме въ селото, защото не можехме да се задържимъ. Паднаха много войници, отстжпиха и 70-тѣ души съ коситѣ. Надъ менъ мина селскиятъ войвода Данче Чолако, за да ги присрещне. Приближи се до тѣхъ и имъ каза: „Има заповѣдь всички на мѣсто да стоятъ“. Като чуха това, селенитѣ съ коситѣ се върнаха обратно и всички загинаха, а самиятъ Чолако, следъ като имъ каза това, отстжпи. Отъ тѣхъ се спаси само Никола Мешковъ и неговиятъ синъ отъ с. Могила. Другитѣ всички ги избиха. Това стана въ мѣстностьта Св. Петъръ, въ джбравата. Никола Мешковъ е стопанинътъ на кжщата, въ която се изби четата на Парашкевъ Цвѣтковъ.

Прибрахме се надъ с. Смилево, въ долината. Въ гората се бѣха събрали около 600 семейства, все жени — гяващанки, смилевки, свинищанки, метимирки и отъ Старо Смилево. Турцитѣ отвсѣкжде настжпваха и стѣсняваха обржча. Дамянъ Груевъ и Георги Сугаревъ се съветваха, какво да се прави. Всички бѣхме изморени. Благодарение на това, че рѣката бѣше близо, имаше вода за пиене. Реши се, да се съберемъ на едно мѣсто и да скжсаме обржча. Направихме почивка отъ около единъ часъ и настжпихме общо къмъ мѣстностьта Орѣовецъ. Колцина бѣхме, не мога да си спомня. Пробихме обржча и съ малко жертви се спасихме. Паднаха около 10—15 души. Тукъ загина и Ив. Бадевъ. Излѣзохме отъ обржча и въ мѣстностьта Чешино направихме почивка. Турцитѣ настжпиха въ селото и го подпалиха. Изгорѣ цѣло Смилево. Женитѣ се изплашиха толкова много, когато турцитѣ подпалиха гората, щото нѣкои отъ тѣхъ започнаха да хвърлятъ въ огъня собственитѣ си деца. После въ мѣстностьта Голѣмъ-гаръ, Смилевско, видѣхъ 5—6 детски трупа овжглени. Турцитѣ плениха женитѣ и ги откараха въ Битоля. Всичко около 600 фамилии жени и деца. Обезчестиха само 2 жени. За това имахме точни сведения отъ сестрата на Дамянъ Груевъ — Дола. Като горѣше с. Смилево, горе въ ливадитѣ свирѣше турската военна музика. Въ Смилево се държахме 3 месеца. Нѣмаше нито день спокойствие — всѣки день имахме престрелки съ турцитѣ.

Като се върнаха женитѣ отъ Битоля разправяха, че валията имъ казалъ, да съобщатъ на мжжетѣ си, всички да се върнатъ по домоветѣ си и че това, що искатъ, ще имъ се даде, но не съ сила. Женитѣ се върнаха следъ 4 дена. Ние пакъ дойдохме въ Смилево. Турцитѣ разлепиха по горитѣ обявления, съ които ни канѣха да сложимъ оржжие и че султанътъ щѣлъ да ни помилва, да не шетаме по горитѣ и да умираме отъ студъ. Турцитѣ не успѣха да хванатъ отъ насъ нито единъ живъ. Въ нашия районъ не се предаде никой. Само селото Стрежово се предаде презъ въстанието. Като се научиха за това, Груевъ и Сугаревъ ме изпратиха въ това село, като ми дадоха и имената на хората, които азъ трѣбваше да застрелямъ. Отидохъ въ с. Стрежово, събрахъ всички селени въ църквата. Отъ опредѣленитѣ 7 души за разстрелване, повечето ми бѣха приятели. Ето защо азъ измислихъ другъ планъ. Попитахъ селенитѣ, кой бѣше първиятъ, гдето имъ казалъ, да се предадатъ. Мжчно ми бѣ да застрелямъ 7-тѣ души: „Ще кажете точно, кой ви каза първъ да се предадете!“ заповѣдахъ азъ стростнато. „Какъ да кажемъ, всички бѣхме“. — Щомъ сте били всички, момчета, напълнете пушкитѣ да ги избиемъ всички! — изкомандувахъ азъ. Следъ това селенитѣ започнаха единъ по единъ да идватъ и да ми пошепватъ на ухото — „Коле Коларче.“ Взехъ моята сабя и я дадохъ на моя четникъ Михаилъ Йосковъ и той предъ всички присжтствуващи екзекутира Коле Коларче. Всички останали ги подкарахъ при Дамянъ Груевъ. Тѣ бѣха около 60 души. Доведохъ и 6-тѣ души, които азъ трѣбваше да накажа. Призори стигнахме щаба. Азъ бѣхъ уморенъ и отидохъ да спя. Дамянъ Груевъ и Сугаревъ, като видѣли селенитѣ стрежени, които бѣхъ довелъ, а между тѣхъ и онѣзи 6 души, които трѣбваше да накажа, повикаха ме, следъ като станахъ отъ сънъ, и ме запитаха, защо съмъ довелъ тѣзи 6 души. Азъ отъ моя страна имъ казахъ моитѣ съображения. „Колко пари дадохте на Алексо, за да ви остави?“ — запитаха съ присмѣхъ Дамянъ и Сугаревъ докаранитѣ селени. А тѣ, като чуха това, отговориха: „Не вѣрваме да сте ни осждили, нека сме живи, защото пакъ ще се намѣримъ за нѣщо. Натискътъ бѣше голѣмъ отъ тия проклети турци и затова ние постжпихме така“. И така тѣ се извиниха.

Падна снѣгъ, оголѣхме, въшлясахме. Презъ цѣлото време нашитѣ чети не гладуваха, но страдаха отъ голотия. После започнахме да изпращаме по 200 души на нѣколко пжти отъ Смилево до австрийския консулъ въ Битоля, който отъ своя страна ги водѣше при валията. Прибрахме пушкитѣ, изкарахме затворитѣ и ги скрихме на различни мѣста — затворитѣ на едно, а пушкитѣ на друго. Селенитѣ изпращахме нощно време въ Битоля. Останахме само 7 души: Дамянъ Груевъ, Георги Сугаревъ, Дѣлчо отъ Панагюрище, азъ, Димко отъ Кавадарци, Наумче отъ Цапари и Георги Мончевъ, който бѣ дошелъ отъ Солунъ.

Турцитѣ бѣха подкупили единъ смилевецъ и бѣха го облѣкли въ аскерски дрехи. Той бѣше милиционеръ отъ Смилево, казваше се Ристе. Бѣха му дали 15 лири, за да ни предаде. Ние бѣхме се прибрали въ Балтово-гумно, въ гората. Храна имахме въ изобилие — медъ, сирене, брашно, отъ което мѣсѣхме хлѣбъ. Посещаваше ни само Дола, сестрата на Дамянъ Груевъ. Тя ни носѣше по малко хлѣбъ. Единъ отъ другаритѣ бѣ срещналъ единъ залутанъ пжтникъ въ аскерски дрехи и рано сутриньта го доведе при насъ. Това бѣше Ристе шпионинътъ. На главата си носѣше една висока турска капа. Като го доведоха при Дамянъ Груевъ, последниятъ му каза: „Щомъ ще кажешъ право, има прошка“. Ристе отговори, че войската е на Харамийски-каменъ, на 200 крачки отъ тукъ, а менъ ме взе дяволътъ за 15 лири да ви предамъ. Като чу това, Дамянъ каза: „Щомъ ти една градина отъ милиони лири за 15 лири искашъ да я продадешъ и щомъ те е взелъ дяволътъ, Димко, вземи прати го при него“. Преди хващането на Ристе, цапарчето Наумче бѣ отишло за вода. На връщане той се натъква на трупа на убития шпионинъ, изплашва се много, мислейки, че всички сме избити, избѣгва въ с. Гопешъ и тамъ се предава на турцитѣ. Ние го чакахме да се върне, да ни донесе вода, обаче вмѣсто това, дойде войска и ни подгони. Ние се бѣхме скрили въ една ледина (храсталаци), а войската ни търсѣше въ гората, така че и сега ние не напустнахме Смилево.

Дойде Узуновъ съ една чета отъ 50 души. Неговитѣ четници не можеха да се предадатъ на турцитѣ, защото всички бѣха дошли отъ България. Съ него бѣше и Смиле Войдановъ отъ с. Лактине, Охридско. Лозанчевъ дойде съ демирхисарскитѣ чети, съ Димитъръ Матлиевъ и Сотиръ Войвода отъ Брѣзово. Въ с. Брѣзово паднаха отъ дем.-хисарската чета 20 души. Йорданъ Пиперката убиха следъ въстанието. Лозанчевъ дойде издърпанъ и съ разкжсанъ патрондашъ и ни съобщи за избиването на демирхисарската чета. Заедно съ насъ имаше и две комитки. Груевъ се съветваше съ Лозанчевъ и Сугаревъ, какво да правимъ съ тѣхъ. При насъ останаха охридскитѣ чети начело съ Хр. Узуновъ.

Тръгнахме съ охридскитѣ чети и въ гората срещнахме едно дете отъ с. Боища (Демирхисарско) на име Дончо Илиевъ. За пръвъ пѫть срѣщахме селенинъ. Не знаехме, какви планове ни крои народътъ следъ несполучливия край на въстанието. Запитахме го, кѫде се е опѫтило, то ни отговори: „Търся ви отъ една недѣля за да ви кажа, че татко ми рече да си дойдите въ село". Селенитѣ бѣха дошли отъ Битоля. Като влѣзохме въ с. Боища, селенитѣ се обърнаха къмъ насъ съ думитѣ: „Кай сте бре бракя, клетвата е дадена за до край". Влѣзохме въ църквата и се позатоплихме. Поднесоха ни погачи; цѣлото село ни носѣше храна. Охридчани ядоха много. Изпратихме селени да съобщатъ по селата, че ще ги посетимъ. И така тръгнахме по селата и до Димитровдень посетихме всички села отъ района. Дамянъ се обърна къмъ мене и ми каза: „Алексо, тая работа се дължи на тебъ, ще вземешъ тѣзи 60 души и ще ги водишъ въ България." Останаха само четиримата: Дамянъ Груевъ, Георги Сугаревъ, Хр. Узуновъ и Георги Мончевъ. Всички останали заминахме. Съ тѣхъ остана селенинътъ Георги Плевнешанецъ отъ с. Слоещица (Демир.).

Азъ заминахъ съ четата презъ Крушовско. Тукъ заварихме Гюрчинъ отъ с. Сланско, Кичевско, войвода на крушевската чета. Въ Велешко заварихме за войвода Антонъ Кьосето. Въ Тиквешко намѣрихме Геле отъ с. Бегница, Тиквешко, начело на една чета отъ 25 души. Наскоро следъ нашето минаване презъ неговия районъ, той загина заедно съ цѣлата чета. Въ Гевгелийско намѣрихме Тодоръ Чочковъ отъ с. Серменинъ. Той остана тамъ. Въ Струмишко намѣрихме Атанасъ Нивички. Въ Малешевско Глигоръ Звѣрката отъ с. Робово, Малешевско. Тя бѣше последната чета, съ чиито куриери се добрахме до българската граница — с. Копривенъ. По пѫтя преминахме много препятствия. Доведохъ и дветѣ жени-комитки. Тѣ сѫ сега въ Варна. Въ Кюстендилъ се фотографирахме. По пѫтя сражения дадохме въ Велешко; откриха ни до с. Сълбъ при Вардара и въ с. Стари-градъ, Велешко. При преминаването на Вардара убиха куриера и раниха четника Ташко Арсовъ отъ Охридъ. Тъмно бѣше та не можаха турцитѣ да ни прицелватъ. Въ София се намѣрихъ съ Андрея Димовъ и Христо Чернопѣевъ. Тукъ престояхъ 4—5 дни и следъ това заедно съ тѣхъ се завърнахъ въ Македония. Цѣлата 1904 година прекарахъ въ Горно-Джумайско.

II.

Дейностьта ми презъ 1904 г. въ Горно-Джумайско. Оголването на населението отъ дѣдо Китанъ. Селенитѣ не бѣха виждали турчинъ. Залавяне на единъ шпионинъ. Пренасяне на оръжие отъ българската граница. Залавяне на върховистката чета на Михаилъ Чарлински. Въ Битолско. Смъртьта на Георги Сугаревъ и Йорданъ Пиперката. Войводата Йорданъ Пиперката. Биографични данни и революционни прояви. Сражение въ с. Брѣзово.

Въ 1904 год. заминахъ за Македония съ Андрея Димовъ (Докурчевъ), родомъ отъ гр. Велесъ. Съ него се намѣрихме на връщане, следъ въстанието, въ Велешко; дойдохме въ България заедно, той водѣше съ себе си 10 души. Тукъ стояхме 10 дена. Чернопѣевъ се готвѣше да замине за Струмишко. Съ него тръгнахме и ние. Бѣхме около 70 души. Съ Чернопѣевъ се раздѣлихме въ с. Габрово (Горно-Джумайско). Останахме 7 души, начело съ Андрея. Той ни стана войвода. Тукъ стояхме презъ цѣлата 1904 год. Димовъ бѣше добъръ агитаторъ. Тогава въ града (Горна-Джумая) на пазаръ ходѣха само жени. А пъкъ данъка на турцитѣ отъ с. Лешко го плащаше дѣдо Китанъ, бащата на Петре и Сандо Китановъ. Мемюрътъ идваше при него и дѣдо Китанъ му броеше данъка за цѣлото село. И отъ 600 къщи, които плащаха данъкъ отъ с. Лешко, той отъ своя страна броеше на мемюра пари само за 100 къщи. Такъвъ батакчия бѣше. Въ цѣло Горно-Джумайско само дѣдо Китанъ носѣше фесъ, всички останали носѣха гугли. Като дойдѣше пролѣть, ще мине по всички къщи и ще съобщи, че мемюрътъ е дошелъ и че той за всички билъ платилъ данъка. И понеже народътъ не знаеше смѣтка и не боравѣше съ пари, дѣдо Китанъ ще събере говеда, юнци, волове, кози отъ 600 къщи и ще ги подкара за градъ Солунъ, за да ги продава. Ще се бави тукъ около два месеца, ще продава стоката. И тая година по такъвъ начинъ „царското“ е платено за селото. Докато се върне отъ Солунъ 20-30 души селени, които се считаха ужъ за първенци, ще лежатъ все около неговата кѫща и ще очакватъ „бай Китана“. Всички боси, съ по една агнешка гугла на глава. Ще натовари бай Китанъ 60—70 товара бакалска стока отъ Солунъ, сѫщо така вино, ракия, оризъ, соль и пиперъ и ще се завърне съ тоя керванъ обратно въ село. Селенитѣ ще се зарадватъ. Бай Китанъ яхналъ своя конь, съ високъ фесъ на глава, се усмихва: „Добъръ вечерь, бре мачароци“. Ще разтоварятъ виното и ракията и съ едно рѫждясало канче ще навъртятъ бурето и ще черпятъ, докато се изпонапиятъ всички; ще започнатъ да се веселятъ и ще се търкалятъ около кѫщата му около 2—3 дена, следъ това ще си ходятъ по домоветѣ си. Селенитѣ не бѣха виждали турчинъ. Въ нашия районъ влизаха следнитѣ села: Лешко, Падежъ, Логодажъ, Елешница, Дрѣново, Селище, Делямзино, Желѣзнецъ, Сушица, Тросково, Добочица, Габрово, Истевникъ, Караджово и Покровникъ.

Веднажъ ни съобщиха, че идвала войска, напустнахме колибитѣ на Лешко и излѣзохме въ планината. Тукъ намѣрихме единъ старецъ, който пасѣше овце. Тукъ всѣки самъ си пасѣше говедата, селски говедарь нѣмаше. Попитахме го, дали е видѣлъ аскеръ. Той ни запита, що е това аскеръ. Ние го питахме повторно: турци дали е видѣлъ? Той ни отговори: ето 90 годишенъ съмъ, обаче турци не съмъ видѣлъ.

Единъ день хванахме двама турци, защото селенитѣ се оплакаха, че сѫ блудствували по селата и ги наказахме съ смърть.

Турцитѣ бѣха изпратили да бѣга единъ шпионинъ отъ Пехчево, по занятие шивачъ, по нашия каналъ за България и после като се върне да предаде всичко на турцитѣ. Въ Лешко успѣхме да го хванемъ — въ махалата Кориитѣ. Разпитахме го, за кѫде бѣга и на въпроса, защо не носи бележка отъ нашия тамкашенъ рѫководитель, не можа да ни отговори. Задържахме го. На другия день отъ Горно-Джумайското рѫководно тѣло получихме писмо, съ което ни се съобщаваше за избѣгването на нѣкой шпионинъ, който е ималъ за цель да открие нашия каналъ. Откарахме шпионина въ с. Елешница въ една колиба и вечерьта ни го предадоха да го заколимъ въ гората. Бѣше тъмно, пъкъ валѣше и дъждъ, и шпионинътъ, като якъ и опитенъ успѣ да ни се отскубне и да ни избѣга. Стреляхме подиръ него, обаче не успѣхме да го ударимъ. Веднага се раздѣлихме по двама души и съобщихме по всички колиби, че ако се яви такъвъ и такъвъ човѣкъ, да се залови. И шпионинътъ, бѣгайки презъ деня между Елешница и Пиянечко, е билъ забелязанъ отъ двама овчари. Той е билъ отвързанъ отъ нѣкоя жена и на рамото си носѣлъ единъ колъ. Двамата овчари успѣватъ да го хванатъ, завръзватъ го и го довеждатъ при насъ. Разпитахме го и вечерьта го хвърлихме живъ въ варницата между Лешко и Елешница.

Веднажъ ние трима души четници — Иванъ Чауша отъ с. Смолско (Гевгелийско), Василе отъ с. Бучинъ (Крушовско) и азъ заедно съ 60 души селени отъ с. Лешко тръгнахме отъ това село и презъ Дрѣново та въ с. Копривленъ (на българска територия). До тамъ стигнахме за една нощь. Въ това село имахме манлихерови пушки и сандъци съ бомби и патрони. Бѣхме ги донесли на коне отъ Дупница. Настанихме се вънъ предъ селото за да денуваме и вечерьта щѣхме да се върнемъ обратно за Лешко, за да занесемъ оржжието; въ това село имахме складове за оржжие. Запалихме огънь за да се позатоплимъ. Обаче призори ни забеляза българскиятъ постъ. Бѣше още тъмно, когато българскитѣ постове дойдоха и ни извикаха „стой“! Всички селени бѣха безъ пушки; въоржжени бѣхме само ние тримата. Взехме да отстжпваме къмъ една гора. Обаче и отъ тука ни присрещнаха; бѣхме обсадени. И така плениха ни всички и ни откараха въ Дупница. Началникъ на войсковата часть въ града бѣше капитанъ Тошевъ (после генералъ). Още като ни караха въ Дупница, азъ надумахъ селенитѣ да мълчатъ. Иванъ Смолски не излѣзна на мегданъ, защото въ единъ ханъ между Дупница и Радомиръ той бѣ стрелялъ по капитанъ Стояновъ и го бѣ наранилъ. Заведоха ни при капитанъ Тошевъ и той ни запита: отъ где сме. Азъ отговорихъ, че идемъ отъ Битолско. „Тѣзи хора отъ где сж?“ Отговорихъ че сж отъ разни села, понеже ние идемъ отъ Битолско, всички, които пожелаха да бѣгатъ, дойдоха съ насъ. И селенитѣ започнаха да казватъ: азъ съмъ отъ Малешевско и пр. После ни запитаха, да имъ разправимъ за въстанието и съ кои войводи сме действували. „Вие тамъ въ Битолско много мжки теглихте“. После капитанъ Тошевъ ни каза, че сме свободни и да вървимъ да се хранимъ. Питаха ни, дали имаме пари и като се научиха, че нѣмаме, дадоха нареждане да се хранимъ въ една гостилница; обѣдвахме на групи по 5 души. Презъ нощьта незабелязано се опжтихме назадъ къмъ с. Копривленъ, тоя пжть вече не запалихме огънь, падна мракъ, вдигнахме оржжието и се опжтихме за Лешко. Всички селени като яки нарамиха по единъ сандъкъ, а заедно съ тѣхъ и ние минахме границата и оставихме оржжието въ с. Дрѣново. И после отъ тукъ го пренесохме на коне до складоветѣ въ Лешко.

Андрея Димовъ даде заповѣдь, занапредъ никоя жена да не ходи на пазаръ въ града. И започнаха мжже да ходятъ на пазаръ.

Дойде Сандо Китанчевъ и изгорѣ батакчийския тефтеръ на баща си, като му каза: „Татко, стига сме носили това леке!“ и каза на селенитѣ, никой да не дава вересиитѣ обратно на баща му. И Сандо се обърна къмъ баща си и му каза, да не смѣе за въ бждеще да събира своята вересия, защото въ противенъ случай Организацията ще го накаже. Сандо бѣше малешевски войвода. Той се обърна и каза на нашия войвода да следи тая работа. И така събирането на данъка отъ „бай Китана“ спрѣ и самъ мемюрътъ започна да си събира „арача“ отъ всички кжщи, кой колкото дава.

Веднажъ хванахме върховистката чета начело съ Михаилъ Чарлински и неговия секретарь — Василъ Чоремчето. Успѣхме да ги заловимъ въ Бучинско. Тѣ бѣха 13 души и 15—16 души милиционери, начело съ селския войвода Никола Чаргата. Тѣ бѣха небръснати и азъ ги обръснахъ. Следъ това всички вкупомъ отидохме на гости въ Лешко. Това село бѣше калето на централиститѣ. Въ Лешко стояхме 4 дена. Говорихме, че ние трѣбва да се боримъ само за Македония. Опжтихме се за с. Габрово, всички вкупомъ за да ги изпроводимъ до Петричко. Въ това село имаше единъ върховистъ на име дѣдо Георги Пелтеко, който никакъ не искаше да се сношава съ насъ — централиститѣ. Бѣше много изплашенъ, защото ние искахме да го заловимъ, за да научимъ нѣщо отъ него. Той бѣше нелегаленъ. Отидохме въ това село и се настанихме въ единъ дворъ да денуваме. Георги Пелтеко, като видѣ, че съ насъ идватъ и негови хора, излѣзе и започна да вика на Миланъ Чарлински: „Защо си довелъ тѣзи коцкари въ нашия районъ?“ „Защо, гониха ли тѣ?“ го запита Миланъ. И въпрѣки, че последниятъ стоеше до Андрея, извика „Долу оржжието!“ Въ тоя моментъ ние успѣхме да се дръпнемъ малко встрани. Сжщото стори и Андрея и дойде при насъ. Удобно мѣсто за пусия нѣмаше. Единъ отъ нашитѣ другари се присъедини къмъ тѣхъ, та останахме 5 на 15 души. Самото село обаче бѣше централийско. И така ние съ пушкитѣ въ ржце крачка по крачка успѣхме да се приберемъ въ селото Габрово. На другата есень азъ заминахъ за Битолско, като оставихъ другаритѣ въ сжщия районъ.

Андрея загина отъ Атанасъ Чифлийшки, върховистъ. По-рано сжщиятъ уби Христе Кутрулчето, малешевски войвода; уби го на довѣрие при водене на разговори за помирение.

Чифлийшки падна после отъ другаритѣ на Андрея.

Следъ смъртьта на Андрея, за войвода остана Иванъ Чауша. Той тукъ се движѝ още известно време, следъ това замина за Струмишко и загина съ 5—6 другари.

Следната година дойдохъ въ България, взехме чета и съ Кузо Блатски, костурски войвода, и Лазаръ Плаевъ, велешки войвода, отидохме въ Битолско. Въ с. Облаково се срещнахъ съ Георги Сугаревъ. Тукъ костурската чета се отдѣли отъ насъ. Азъ съ моята чета и съ Сугаревъ потеглихме за Ресенско. После Сугаревъ писа въ Битоля до окржжния комитетъ, да му изпратятъ пари, за да замине въ България. Изпратиха му 8 наполеона. Отъ тѣзи пари Сугаревъ изпрати на майка си сто и петь пари, за да си купи шамия. Това бѣха паритѣ, които Сугаревъ изпрати на майка си. Така бѣше тогава. Сугаревъ съ една чета отъ 30—40 души мина презъ Морихово, презъ Порѣчието, гони сръбски чети и на връщане отъ България загина заедно съ цѣлата си чета при с. Паралово, Битолско.

Йорданъ Пиперката загина единъ месецъ следъ въстанието, презъ августъ 1903 год. Той води много сражения и падна убитъ между Сълбъ и Суво-поле (Демирхисарско). Презъ въстанието съ около 900 души въстаници той нападна турското село Прибилци. Водиха бой и въ мѣстностьта Гюрчейца, Кичевско. Падна и много войска; паднаха и около 30 души въстанници. Подиръ това турцитѣ изгорѣха гр. Крушево, а пъкъ при Мечки-каменъ крушовскитѣ чети бидоха окончателно унищожени. После турскитѣ пълчища дойдоха и запалиха хубавото демирхисарско село Цѣръ. Цѣрани се браниха съ мѣстни чети. По това време Йорданъ Пиперката билъ въ с. Църско, Демирхисарско. Турцитѣ, следъ като подпалили Цѣръ, се изтеглили въ Крушовско и се разположили въ турското село Сълбъ. Войската имала съ себе си два топа и музика. Това село е близо до Цѣръ. Йорданъ Пиперката пожелалъ да отиде до Цѣръ, за да се научи какво е станало съ селската чета, която водила неравния бой. Димитъръ Дечевъ посъветвалъ Пиперката да не ходи, като му казалъ, че нѣма нищо да научи въ селото. Пиперката обаче не чулъ предупредителнитѣ съвети, избралъ 10 отъ по-добритѣ свои четници и се опѫтилъ за Цѣръ. Наблизо до селото е Суво-поле. На връщане турцитѣ поставятъ засада при рѣката; Йорданъ Пиперката забелязалъ това и се приготвилъ за бой. Открива се сражение, падатъ 4 души, между които и Пиперката. Пушката си захвърлилъ въ рѫжьта; тя бѣше манлихерова карабина. Турцитѣ дошли и намѣрили четири трупа, между тѣхъ, обаче, не сѫ могли да познаятъ Пиперката. На другия день, чакъ когато намѣрили неговата пушка, разбрали, че сѫ убили Йорданъ Пиперката. На пушката бѣше написано името му. Следъ сражението турцитѣ избѣгаха. Димитъръ Дечевъ отиде съ една голѣма чета и дигна труповетѣ. Погребахме ги тържествено на единъ ридъ до с. Велмевци (Демирхисарско). На погребението присѫтствуваха всички демирхисарски чети; то стана по командата на Димитъръ Дечевъ. И четиримата ги погребахме въ братска могила.

Следъ погребението на Йорданъ Пиперката и другаритѣ му, за да отмъсти, Димитъръ Дечевъ избра 15 отъ по-добритѣ си четници и нападна турската войска, която се бѣше разположила въ планината Бигла при с. Мало-илино. Групата неусѣтно се приближи до преднитѣ постове, премина ги незабелязано, доближи до ядрото и даде залповъ огънь. Вдигна се голѣма тревога и турцитѣ започнаха да се биятъ помежду си; биха се цѣла нощь, а Дечевъ съ останалитѣ другари се прибраха безъ да дадатъ жертва. Отъ тоя моментъ вече турцитѣ за по-голѣма сигурность започнаха да се движатъ само денемъ.

Йорданъ Силяновъ Пиперката е роденъ въ 1859 год. въ с. Козица, Кичевско. Още на младини той дошелъ въ България и постжпилъ на работа въ една фурна. Презъ 1895 год. заедно съ Стойко войвода и Кочо Лютата взима участие въ кресненското въстание. Обичанъ бѣше отъ другаритѣ заради своята доброта — когато нѣкой отъ тѣхъ изпаднѣше, Пиперката жертвуваше и последната парà отъ своята и безъ това оскждна кесия. Бѣше пъргавъ като коза; на ръстъ бѣ срѣденъ. Въ Македония се завърна съ четата на Мирче Ацевъ, когото убиха при Вардара. Пиперката постоянно се караше съ Георги п. Христовъ и то за дребни работи. Йорданъ Пиперката бѣше особено ненавижданъ отъ учителя Драганъ отъ с. Обоища, Ресенско. Веднъжъ Пиперката отива въ с. Обоища и при него идва Стефанъ Фейковски, селски първенецъ, ржководитель на селото и му се оплаква, че даскалътъ Драганъ е извършилъ безчестие на неговото семейство. Като се научи за това, Пиперката на едно събрание удари плѣсница на Драгана. Отъ тукъ се започна и враждата между даскала и Пиперката.

Отъ Йордана треперѣше цѣло Демирхисарско; турцитѣ катили се плашеха отъ неговото име. Арнаутитѣ, когато забележеха, че нѣкой отъ тѣхнитѣ другари въ нѣщо напомня Пиперката, започваха да се възхищаватъ и да се провикватъ: „Нальонъ бре, нальонъ бре, Йорданъ Пиперконъ“ (бре, бре, цѣлъ Пиперката). Турцитѣ, не вѣрвайки въ юначеството на гяуритѣ, бѣха убедени, че или майката, или пъкъ бащата на Пиперката ще да сж били турци. Йорданъ Пиперката унищожи мнозина турци-катили. Единъ день той успѣ да хване живъ турчина-катилъ Фезо отъ с. Брѣзово. Изненада го и го залови въ с. Бабино съ думитѣ: „Ой Фезо, азъ за тебе не съмъ чулъ много лоши работи; ти се смѣташъ за голѣмъ юнакъ, хайде сега сваляй си дрехитѣ“! Съблича се катилъ Фезо, взима Пиперката пушката му и така по долни дрехи го пуска да отиде въ селото, като му заржчва да каже на турцитѣ, да не дохождатъ по нашитѣ села. Скоро подиръ тая случка катилинътъ-турчинъ Изетъ дойде по нашитѣ села, обаче Пиперката го издебна и го уби. Въ с. Брѣзово Йорданъ Пиперката водѝ голѣмо сражение; обсаденъ бѣше съ нѣколцина другари въ кжщата на Сотира. За да се отскубнатъ невредими, Пиперката скроява следния планъ: взима печката пълна съ жарь, излиза вънъ и извиква на другаритѣ: „Бре, бомбитѣ дайте“! — и съ голѣма сила хвърля печката къмъ войската. Като видѣли това, турцитѣ се впустнали да бѣгатъ викайки: „Качънъ бумба атиларъ“. Въ тоя моментъ Пиперката вдига пушката и съ единъ куршумъ поваля на земята милязимина Адемъ ефенди и съ това паниката между бѣгащитѣ турци става по-голѣма. При пробива Пиперката дава двама души жертва: Илия отъ с. Жванъ, Демирхисарско и единъ другъ четникъ. Домакинътъ на кжщата Сотиръ избѣга съ тѣхъ и стана нелегаленъ. Презъ време на въстанието последниятъ водѝ отдѣление отъ четата на Пиперката и на пжть за България загина заедно съ цѣлия щабъ на Анастасъ Лозанчевъ. Сотиръ имаше голѣма брада и коса; турцитѣ отрѣзаха неговата глава, набучиха я на колъ и я поставиха на пжтя за с. Прибили въ мѣстностьта Светицата. Цѣли недѣли главата на Сотира бѣше пазена отъ стража. При обсадата въ с. Брѣзово нѣколцина четници отъ четата на Пиперката успѣха да не попаднатъ въ засада. Групата е била отъ 5 души. Старши на тая група е билъ Тодоръ отъ с. Бѣлица, Демирхисарско. Групата, която бѣ отстжпила, заварихме я въ с. Зашле. Тукъ Пиперката осжди старшията на групата Тодоръ на смърть, заради това, че последниятъ не бѣ ударилъ въ гръбъ турската войска, въпрѣки че е ималъ възможность да стори това, както направили и други групи, които дошли на помощь отъ по-далече.

Пиперковата чета бѣше много бърза. Въ една нощь тя взимаше разстоянието отъ с. Бѣлица до с. Обоища — близо 60 км.

III.

Създаване нови чети въ Битолско. Убийството на Шевкия. Нападане на гъркоманското село Маково, Мориховско. Сражение при с. Радово. Сражение при с. Козица. Опожаряване гръцкия манастиръ „Топлишки св. Никола“. Убийството на инспектора на гръцкитѣ манастири. Залавянето на харамиитѣ Байрамъ и Хабдулъ отъ с. Попрадища, Кичевско. Велмежко-Демирхисарска афера.

Следъ смъртьта на Георги Сугаревъ се създадоха нови чети, тая на Димко Могилчето, на Йонъ-Паша и на Трайко Крало. Тѣзи чети поеха работитѣ въ Битолско и въ часть отъ Мориховско. Тѣ успѣха да привлѣкатъ всички чифликчии на своя страна.

Преди Георги Сугаревъ войвода и организаторъ въ Мориховско бѣше Тодоръ Златковъ, родомъ отъ с. Поешово. Той бѣше съученикъ на Сугаревъ и по-късно заедно учителствуваха въ Битоля въ Генимаале. Златковъ се помина следъ погрома презъ 1919 г. въ София. Презъ въстанието въ 1903 г. се движи съ Петре Желѣзаро отъ Битоля.

И така, следъ като Димко Могилчето, Йонъ-паша и Трайко Крало успѣха да привлѣкатъ на своя страна чифликчиитѣ, остана само потераджията Шевкия. Димко Могилчето не знаеше турски. Когато излизаше по обиколка изъ битолското поле обличаше се въ бейски дрехи и за другари взимаше съ себе си двама турци — кяи Реджо и Кяримъ. Веднажъ когато Димко билъ излѣзалъ по обиколка на пѫтя го присрещнала потера. Турцитѣ кяи, които го придружавали се изплашили много и се обърнали къмъ Димка и му казали да се „държи арно, оти турски незнай, оти отидофме сите.“ Димко Могилчето на конь, съ бейски дрехи, съ голѣмъ фесъ, метналъ, пушката си на рамо, съ кръвясали очи ездѣлъ спокойно. Единиятъ кяя ездѣлъ предъ него, а другиятъ подиръ него. Настигатъ се съ потерата, поздравляватъ се и се разминаватъ. Следъ това Димко се прибра въ четата си, а кяитѣ продължиха за градъ Битоля.

Единъ день Шефкия отива въ с. Могила, родното село на Могилчето. Той имаше тукъ чифликъ. Шевкия повиква ортакчията си и го пита, дали е време за косене на ливадитѣ. Ортакчията му отвърща, че е още рано. „Хайде, донеси ручекъ, пакъ после ще видимъ, дали ливадитѣ сж за косене.“ Шевкия бѣ турчинъ янкеседжия, награждаванъ отъ султана съ орденъ за храбрость, голѣмъ колкото една чинийка. Презъ това време въ селото се намиралъ и Димко Могилчето заедно съ своята чета отъ седемь души. Селенитѣ, като се научаватъ за намѣрението на Шефкия, отиватъ при Димка и му съобщаватъ всичко. Димко ги запитва, за пжтя по който ще минатъ турцитѣ, за да отидатъ въ ливадитѣ, защото два бѣха пжтищата, които водѣха на тамъ. Селенитѣ, сжщо не знаели, кой пжть ще хванатъ. Тогава Димко заржчва да му донесатъ седемь кожуси. Донасятъ кожуситѣ и Димко съ трима четници взима единъ пжть, а Йонъ-паша съ други двама хваща втория пжть. Шефкия заедно съ своя кяя възсѣдатъ своитѣ коне и поематъ за къмъ ливадитѣ. Въ селото оставатъ всички останали отъ тайфата на Шевкия, башибозукъ, правятъ чумбушъ съ дайрета и тамбури и се веселятъ. Шефкия попада въ капана на Йонъ-паша. Последниятъ става и му тегли единъ куршумъ право въ чело. Шефкия билъ се опиталъ само да отвори спусъка на манлихерата си, но издъхналъ моментално. Тая пушка той бѣ я взелъ отъ наша чета. Кяята веднага следъ пукването на първата пушка се хвърля отъ коня, та право въ единъ хендекъ. После съ голѣма мжка успѣватъ да убиятъ и него. Пушкитѣ сж били чути отъ аскера въ съседното село Кукуречани. Тамъ имаше около 40-50 души, но тѣ сж помислили, че Шефкия тепа гяури. Защото всѣки турчинъ бѣ свободенъ да убива гяури, — Йонъ-паша съблича Шефкия, взима му дрехитѣ. феса и 70 амалии на заешки кожи, написани на турски отъ много и различни ходжи; кой ходжа не го е видѣлъ и не му е писалъ за „себабъ“ на тоя юнакъ. Обезоржжаватъ труповетѣ и се скриватъ въ с. Путуросъ. Башибозуцитѣ, като чули изстрелитѣ, избѣгали въ Прилепъ. Войската дошла чакъ следъ два часа, понеже отъ Шефкия известие не била получила. Четата се скри при Путуросъ, въ блатото, въ ормана. Полскитѣ чети бѣгаха отъ планината, а пъкъ планинскитѣ обратно, бѣгаха отъ полето.

Като се научиха за смъртьта на Шевкия, селенитѣ отъ цѣло Битолско въ продължение на шесть недѣли пиха отъ радость. И наистина, като него майсторъ за обиски и преследване на чети нѣмаше, пъкъ и подиръ него не излѣзна. По пазаритѣ следъ премахването на Шефкия селенитѣ по между си само за това приказваха. Всички носѣха паурчета и се черпѣха. Съвсемъ не бѣше ги страхъ, че могатъ да бѫдатъ забелязани отъ турцитѣ. Шефкия бѣше човѣкъ съ голѣми връзки. Голтараци идваха по селата отъ гр. Битоля, все него търсѣха и все за него питаха.

Шефкия бѣше красивъ, бѣлъ човѣкъ, пъкъ не бѣше нѣкой развратникъ; опасенъ бѣше като откривачъ на чети и унищожи много такива. Това стана презъ 1906 г.

Създадоха се ежби между насъ и гъркоманитѣ и ни повикаха на помощь въ Морихово, въ селата оттатъкъ р. Църна. Гъркоманитѣ горѣха нашитѣ села, а пъкъ ние тѣхнитѣ. На грѫцкитѣ чети помагаше и турската войска. Грѫцкитѣ чети ги създаде Хилми паша. Азъ съ моята чета отъ около 50—60 човѣка отидохъ на помощь въ Морихово. Тамъ заварихме цѣлата милиция на кракъ. Моята демирхисарска чета отиваше на помощь на Димко Могилчето, на Трайко Крало и на Йонъ-паша. Съ тѣхъ се срещнахъ въ с. Бърникъ. Тѣ бѣха съ милиция. Решихме да нападнемъ село Маково. То е чифлигарско село, въ него имаше чифлици, въ които работѣха мориховци като изполничари (роби). Въ селото имаше 7 кули, въ които живѣеха турцитѣ. Селото бѣше гъркоманско. Бѣха на страната на турцитѣ, затова и всички бѣха въорѫжени. Селото бѣ притежание на турски бегове. Взехме четири тенекета газь, натоварихме ги на магаре и потеглихме за с. Маково. Теглихме жребие, за да си разпредѣлимъ, кой какво ще пали. На моята чета се падна да подпали кулитѣ, а на другитѣ се падна да горятъ гъркоманскитѣ кѫщи. Нападнахме ги къмъ полунощь, когато всички спѣха. Успѣхме да запалимъ всички кули и кѫщи. Азъ запалихъ първата кула. Въ нея имаше двама турци, въорѫжени, които наблизо сѫ имали вода и изгасиха кулата. Гледаме всички кули горятъ, само тя, единствена изгаснала. Взехъ съ себе си трима четника и се опѫтихъ къмъ кулата за да я подпаля повторно. Скрититѣ турци, като ни видѣха, откриха огънь по насъ. Единъ куршумъ ме удари въ прѫститѣ на дѣсната рѫка, строши приклада на пушката ми и ме удари въ бедрото. Въ бедрото не бѣхъ ударенъ лошо. На другаритѣ не казахъ, че съмъ раненъ. Презъ нощьта продължихме между с. Орле и с. Лопатица за Прилепско. На сутриньта обадихъ на другаритѣ, че съмъ раненъ. До тогава не бѣхъ съобщилъ никому. Всички бѣхме весели отъ добритѣ снощни резултати. Презъ нощьта не бѣхъ забелязалъ, колко кръвь ми бѣ изтекло, но ржката ми бѣше почернѣла и месото бѣше разплескано. Въ ржката усѣщахъ болки. Съ насъ бѣше и Алексо Кошка, влахъ. Той носѣше съ себе си чанта съ бинтове, прерѣза увисналитѣ меса, изчисти остатацитѣ и ми превърза ржката. Почувствувахъ облекчение. И до сега срѣдния пръстъ на дѣсната си ржка не мога да движа. Ние се върнахме обратно въ нашия районъ. Това стана презъ 1906 година. Алексо Кошка бѣхме взели като милиционеръ. Той стоеше въ родното си село Гопешъ, но бѣше въ връзка съ насъ. Турцитѣ не можаха да откриятъ нищо по неговото отиване въ Морихово. Йонъ-паша ме придружи до моя районъ. Минахме презъ битолско поле — с. с. Чарлия, Беранци, Църнобуки и презъ селата Облаково и Сръбци се озовахме въ Цапари. Тукъ свикахме организационно събрание. Йонъ-паша наскоро бѣ убилъ Шефкия. Той носѣше неговото бейско облѣкло. Сиромахътъ не знаеше да говори, но сега искаше менъ да замѣсти, той да държи слово. Селото Цапари спадаше въ моя районъ. Събраха се около 100 души. Цѣли три дена ги събирахме, — докато се върнатъ дърваритѣ и кюмюрджиитѣ минаха три дена. Цапарци бѣха събудени хора. На събранието присжтствуваха и двама попове. Йонъ-паша чувствуваше, че нищо нѣма да каже, но що да прави? Всички пазятъ тишина. Става Йонъ-паша да държи речь, подпрѣ се отъ едната страна съ пушката на пода, но намѣри това положение неудобно, взе пушката на другата страна и се подпрѣ по-удобно. Засука си мустацитѣ право на горе, до вежди. Той бѣше младъ, едъръ, съ голѣми черни мустаци. Бѣше на 25 години. И Йонъ-паша почна своята речь: „Слушайте бракя, свободата сака кръвь, всѣка майка да роди юнакъ, како мене, що го отепафъ Шефкия, вие по единъ гюптинъ да отепате ще ги свършиме. Хайде сега кръшете глава“. Азъ слушамъ и се топя отъ свѣнь. Поповете кимнаха по между си и заедно съ всички, като се ржкуваха съ него, напустнаха кръчмата. Събранието се бѣше свършило. Всѣки бързаше да се ржкува и да напустне по-скоро събранието. По-младитѣ му цѣлуваха ржка.

Следъ това се върнахме презъ с. Облаково и азъ заминахъ за Демирхисарско, а той за къмъ полето, за чудо, като пренощува въ с. Облаково. Въ това село се раздѣлихме и той замина за битолското поле.

Въ моя районъ имаше една воденица, която се именуваше Чатлакой. Тя бѣше турска, воденичарьтъ бѣше българинъ. Дошли турцитѣ и заклали воденичаря, като на негово мѣсто поставили трима въоржжени турци. Това стана презъ 1906 г. Отидохъ въ с. Жванъ, то бѣше близо до воденицата, и се научихъ за станалото. Отидохме и отбихме водата отъ яза, да можемъ да избиемъ турцитѣ, когато дойдатъ да вематъ водата обратно за въ яза. Друга засада турнахме на шосето. Тя бѣше въ случай, че турцитѣ почнатъ да бѣгатъ въ тая посока. На тая засада поставихъ Ангеле Секуловъ. Като пресекнахме водата, турцитѣ се усѣтиха, че това е работа на комити и се опжтиха къмъ близкото село Прибилци, за да съобщатъ на войската. Обаче Ангеле Секуловъ ги присрещна на пжтя и ги изби. Веднага дойдоха потери и започнаха да ни гонятъ. Гониха ни цѣлъ день и на другия день ни обсадиха въ с. Радово. Излѣзнахме вънъ отъ селото, за да се биемъ. Тукъ падна убитъ четникътъ Пецо отъ градъ Битоля. Ние успѣхме да убиемъ 5—6 души турци, следъ това вечерьта отстжпихме.

Следъ сражението въ с. Радово азъ оставихъ четата и отидохъ да търся манлихерови куршуми, тъй като нашитѣ се бѣха свършили. Бѣхъ чулъ, че Сугаревъ се е завърналъ отъ България и че е билъ въ Кичевско съ 20—30 души. Въ с. Бѣлица, Кичевско, се срещнахъ съ Петъръ Чаулевъ. Той бѣше чулъ, че Сугаревъ е билъ въ Порѣчието. Денувахме въ с. Бѣлица, после отидохме въ с. Козица, Кичевско. Отишли бѣличани на пазаръ въ гр. Кичево и казали на козичани: „Хайде да си ходиме по-рано, защото вие ке имате гости“. Ханджията, влашки гръкъ, уреждайки смѣтката съ селенитѣ чува това и разбралъ, за какви гости става дума. Ние вечерьта потеглихме за с. Козица, а той се отправилъ право въ конака и съобщилъ, че въ с. Козица има комити. На Божикови поклади турската потера идва и хваща нашитѣ селски патраули. Ние нищо не подозираме, спокойни сме, тъй като селскиятъ патраулъ нищо не ни бѣ съобщилъ за приближаване на нѣкаква опасность. Съмва се и при зори потерата навлиза въ селото незабелязано. Бѣхме 15 души, разпредѣлени въ 3 кѫщи. Войвода на четата бѣ Чаулевъ. Четникътъ Гюрчинъ прѣвъ забелязва турцитѣ. Той бѣше родомъ отъ с. Сланско. Никой отъ селенитѣ не бѣше ги забелязалъ. Ние набързо се събрахме и решихме да излѣземъ вънъ отъ селото, защото цѣлото бѣше отъ сламени колиби, така че то още при първия залпъ щѣше да бѫде възпламенено. Направихме опитъ да пробиемъ обрѫча, но единъ залпъ ни спрѣ. Бѣше зима и бѣха паднали голѣми снѣгове. Излѣзнахъ азъ и презъ една горичка успѣхъ да мина незабелязанъ отъ турцитѣ. Валѣше снѣгъ и турцитѣ бѣха загърнати съ голѣми ямурлуци. Като имъ дойдохъ въ гръбъ открихъ по тѣхъ огънь та всички останали успѣха да се промъкнатъ. Тукъ загина четникътъ на Чаулевъ, Божко. Той бѣше раненъ тежко и не можеше да ходи. Божко пожела да бѫде застрелянъ, за да не падне живъ въ рѫцетѣ на турцитѣ. Застреля го Блаже Жрбинчето въ главата съ пушката си. Взехме Блажевата пушка, като оставихме у него само единъ револверъ. Турцитѣ успѣха да хванатъ живи двама четника; войска имаше много та тѣ не можаха да се спасятъ. Като отстѫпихме отъ тукъ, отидохме въ с. Мраморецъ. Турцитѣ се задоволиха съ убития и съ хванатитѣ живи и не ни гониха. Обѣдвахме въ с. Мраморецъ, събрахме милиция около 30 души и се върнахме обратно въ с. Козица. Искахме да провѣримъ, дали тукъ имаше предателство. Разследвахме и се установи, че не е имало такова. Убития го занесли въ църквата. Турцитѣ бѣха убили и единъ селенинъ, стрико на Йорданъ Пиперката (Това село е родното село на Пиперката). Раздѣлихме се съ Чаулевъ, той замина за Охридско, а азъ за своя районъ. Патрони не успѣхъ да намѣря.

Въ нашия районъ имаше единъ гръцки манастиръ, казваше се „Топлишки Св. Никола“. Той бѣше на патриарханата, обаче нашитѣ села искаха да го притежаватъ. Дълги години гърцитѣ го имаха като чифликъ. Егуменътъ събираше всѣка година около 600 товара жито.

Имотъ голѣмъ, поле голѣмо. Въ наше време за игуменъ на манастира дойде единъ гръкъ отъ Мала-Азия. Той не знаеше да говори български, служеше си съ терджуманинъ. Манастирътъ бѣше въ центъра на моя районъ, именно поради това единъ день азъ отидохъ, да го организирамъ. Обаче егуменътъ започна да крие при себе си турци, за да могатъ да ни унищожатъ по-лесно. Започна да следи нашата чета и ни създаваше много неприятности. Доведе при себе си гръцкия войвода Гуда, сжщия, който презъ 1906 година изгорѣ село Смилево. Повика го при себе си, за да погърчи нашитѣ села. Една вечерь взехъ моята чета и се опжтихъ къмъ манастира, за да го горя. Хванахме егумена, терджуманина и единъ другъ шпионинъ и ги заклахме. Следъ това запалихме манастира. Отъ турското село дойде потера и вдигна труповетѣ и ги занесе въ Прибилци; трупа на егумена занесоха въ Битоля. Следъ 10 дена въ с. Слоещица пристигна гръцкиятъ инспекторъ на манастиритѣ заедно съ 15 души войска. Това село е близо до манастира. По това време ние се случихме въ сжщото село и обѣдвахме. Дойдоха селени и ни съобщиха, че отъ с. Прибилци идвала войска. Излѣзохме вънъ отъ селото. Малко по-късно дойде една жена и ни съобщи, че не е била дошла въ село потера, ами дошелъ инспекторътъ на гръцкитѣ манастири, имали сме да даваме за пасене на нашата стока по манастирскитѣ ливади и загдето сме взели жито отъ манастира. Инспекторътъ разхърлилъ по петь лири на кжща и имъ казалъ, или паритѣ ще ги дадатъ или въ затвора ще ги прати. Казахъ на селенката да си ходи, щомъ не е дошла потера въ село. Но нали е срамно да оставя селенитѣ въ това небрано лозе? Станахме и заобиколихме селото и право презъ полето та турнахме засада до манастира предъ единъ изворъ, близо до една купчина елхи, въ зидоветѣ на манастира. Тукъ минаваше пжтьтъ, по който щѣха да се върнатъ въ града. Взели отъ селото около 300 лири, къмъ икиндия, два-три часа преди падане мракъ, пжтуватъ за с. Прибилци и отъ тукъ за гр. Битоля. Инспекторътъ на конь, войницитѣ пеша, петь души заедно съ чаушина напредъ, а другитѣ подиръ тѣхъ, всички се движатъ по пжтя. Единъ залпъ и всички паднаха, нито единъ не можа да се спаси. На инспектора му ударихме 30 куршума въ главата. Неговиятъ конь побѣгна, незасегнатъ отъ нашитѣ куршуми, пъкъ и ние не стреляхме по него. Орачътъ Никола Толевъ бѣше хваналъ коня, взелъ дисагитѣ и пакъ го бѣше пустналъ. Въ дисагитѣ бѣха жълтицитѣ, обаче Толевъ отричаше да е взелъ дисагитѣ. Пъкъ и това насъ не ни интересуваше.

Докато избиемъ тѣзи турци довтаса турска войска и ни обсади. Тя била наблизо, пѫтувала отъ Кичево за Битоля. Сражавахме се около единъ часъ и отъ насъ не падна никой.

Преди година нѣщо, презъ село Слоещица минали двама турски харамии. Сѫщитѣ въ село Велмевци задигатъ отъ една вдовица сто лири и закалятъ нейния синъ. Бѣше зимно време, настигатъ ни селски куриери на коне и въ с. Слоещица ни съобщаватъ за минаването на двамата харамии, които миналата година бѣха извършили тоя подвигъ. Тѣ бѣха Байрамъ и Хабдулъ отъ с. Папрадище, Кичевско. Казаха ни да ги търсимъ къмъ с. Доленци или пъкъ въ с. Бабино. Ние отидохме чакъ до с. Доленци два часа по далечъ отъ с. Слоещица. Попитахме за харамиитѣ, казаха ни, че не сѫ ги видѣли. Върнахме се въ с. Бабино и похлопахме при Софрони Димовъ. Излѣзе самиятъ домакинъ и ни съобщи, че презъ деня ги видѣлъ да минаватъ презъ полето за с. Слоещица. Опѫтихме се за село Слоещица и стигнахме тамъ призори. Отидохме право при коджабашията Насто, почукахме на портата, излѣзе неговата невѣста и ни каза: „Алексо, не влизайте дома, има турци, ходете си назадъ!“ Отидохъ и съобщихъ на другаритѣ, че турцитѣ сѫ тукъ. Пропустнахъ да кажа, че цѣлата моя чета бѣше облѣчена въ аскерски дрехи. Въ района имахме около седемдесеть костюма. Когато станѣше нужда отъ милиция, ние не ги водѣхме въ селски дрехи, а всички обличаха аскерска форма. И това много ни помагаше. Всички мои четници знаеха да говорятъ турски и арнаутски, сѫщо и азъ. Та върнахъ се при четницитѣ и имъ казахъ, че турцитѣ сѫ тукъ. Тѣ ме запитаха, какво ще правимъ. Казахъ имъ, ще влѣзнемъ и ще се представимъ за турци отъ с. Прибилци, аскеръ. Влѣзнахме въ кѫщи и заварихме двамата харамии да седятъ на ката и да пушатъ тютюнъ. Попитаха ни; отъ где сме; отговорихме, че сме аскеръ отъ с. Прибилци. После допълнихме, че сме дефрие и мафази. Седнахме и ние. Турцитѣ бѣха подпрѣли дветѣ си пушки въ единъ отъ кьошоветѣ, а на пояситѣ имаха само револвери и ками. Като се настанихме добре, азъ се обърнахъ къмъ домакина Насто, съ думитѣ: „Чорбаджи, да давашъ малко хлѣбъ, оти сумъ много гладенъ“. Още като бѣхме вънъ, азъ обяснихъ на моитѣ другари начина, по който ще ги заловимъ, — тропна ли азъ съ ногата, турцитѣ право за гуша ще се ловятъ. Всички седнахме около огъня, а тѣ продължиха да си седятъ кръстнозе на ката. Нѣкои отъ момчетата, за да могатъ да ги хванатъ по-здраво за гуша, оставиха пушкитѣ си въ кьоша на стаята. Така че и съ това ние не дадохме на турцитѣ никакво съмнение. Разположихме се като стари познати. Коджабашията ми донесе вечеря и азъ се нахранихъ, обърнахъ се къмъ него и му казахъ: „Хайде, кревай лебо, бре свино!“ а домакинътъ, съ когото се познавахме много добре ми отвърна: „Пеки, пеки“, прибра паницата и излѣзна. Следъ това азъ се обърнахъ къмъ турцитѣ за тютюнъ и въ момента когато тѣ подхвърлиха табакерата, азъ мръднахъ съ крака, дадохъ знакъ и момчетата се хвърлиха върху имъ и здравата ги счепкаха. Байрамъ извика: „Вие ли сте бре!“ Абдулъ не продума нищо. Вързахме ги и ги застреляхме. Следъ това изкахме да ги горимъ въ гората, обаче не успѣхме, въпрѣки че много се мѫчихме, защото умрѣли хора не се горѣли. Закопахме ги въ гората. Паритѣ, които намѣрихме у тѣхъ, дадохме ги на селенитѣ, за да построятъ църква „Св. Богородица“. Тая църква сърбитѣ я осветиха презъ 1920 год. После селенитѣ събраха още пари.

Отидохме въ с. Бѣлче, то е на шосето Битоля—Кичево. Въ това село имаше единъ турчинъ, който на чифлика си бѣ избилъ въ продължение на години много наши селени. Казваше се Маликъ. Въ това село отидохме съ своята аскерска форма, подъ предлогъ, че сме бегликчии. Това направихме, защото не ни се удаваше другъ начинъ, за да го унищожимъ. Селото не обсадихме, защото то бѣше малко. Отива една селенка и съобщава, че не идватъ никакви беглигчии, а че сме били комити. Въ близкото село имаше гарнизонъ отъ 500 души войска, а сѫщо и казармено помѣщение. Турчинътъ, като разбралъ отъ жената, какви хора идватъ, яхва коня, отива въ с. Прибилци и съобщава на войската. Селото Бѣлче е разположено до планината Слѣпешка Ставраково, а въ подножието се простира полето. Научихме за предателството и поехме презъ полето. Турцитѣ бѣха хванали планината, пъкъ и тамъ бѣше много стръмно. На излизане отъ селото срещнахме на шосето двама още поголѣми катили-турци на коне. Спрѣхме на пѫтя предъ тѣхъ, а тѣ слѣзоха отъ конетѣ. Тѣ ни взеха за аскеръ. Ние не грабнахме пушкитѣ да се бранимъ, защото турцитѣ, както казахъ не ни подозрѣха въ нищо. Слѣзнаха отъ конетѣ и започнаха да ги водятъ. Поискахъ имъ огънь. Трима отъ насъ въ рѫцетѣ си държеха цигари, а пушкитѣ носѣхме на рамо. Четирима отъ момчетата бѣха задъ насъ. Турцитѣ отговориха, че иматъ огънь и започнаха да тарашуватъ въ поясситѣ си. Въ този моментъ ние се впустнахме и взехме пушкитѣ и револверитѣ имъ отъ поясъ. Завързахме ги съ поясситѣ. Тѣ бѣха отъ турското село Мургашево. Единиятъ отъ тѣхъ бѣше потурчилъ сестрата на моя четникъ Ристе и бѣше я взелъ за жена. Когато въ лицето на едина отъ хванатитѣ Ристе позна своя насилственъ зеть, разяренъ се обърна къмъ него съ думитѣ: „Ти ли си, бре Муко, що ми я взе и потурчи сестрата.“ Муко като разбра, въ чии рѫце е попадналъ извика: „Ти ли си, бре Ристе“. Вързахме ги и ги забрахме съ себе си. Войската отъ височинитѣ надъ селото гледаше всичко. А пъкъ ние бързахме, за да избѣгнемъ сражението, защото се намирахме на голо поле. Юзбашията Али-ефенди, така се казваше той, насочи далекогледа къмъ насъ и узна, че не сме никакъвъ аскеръ, а сме комити и че сме подкарали двама турци вързани. Откриха ни. Ние набързо избихме двамата турци и започнахме да се биемъ. Тукъ раниха моя секретарь Пандо Калчевъ. Ударенъ бѣше въ гърдитѣ, но не бѣше изгубилъ присѫтствие на духа и продължаваше да се сражава самъ около четири часа. Изгубилъ бѣше способностьта да говори, отъ устата му течеше алена кръвь. Дойде при менъ, на устата му бѣше се запечатила една усмивка, която нѣма да забравя никога. Отнесохме го до една купчина камъни. Бѣше бодъръ, само да говори не можеше. Той носѣше пушката, въ приклада на която се намираха 25 лири на четата. Обърнахъ се къмъ Пандо и му поискахъ да ми даде пушката си, като му казахъ, че ще му дамъ моята. Той не се съгласи. Сбогувахме се и той съ очи ни изпроводи, като не преставаше да се усмихва. Следъ като остана самъ още дълго той водѝ боя, като ни даде възможность да отстжпимъ. Той уби още нѣколцина турци, счупи пушката си и съ револвера се застреля. Той не даде пушката си, защото искаше съ нея да умре. Въ суматохата ние не можахме да приберемъ чантата съ архивата. Преди да се застреля Пандо Калчевъ бѣше заровилъ въ земята архивата и часовника си. Прибилци дойдоха, вдигнаха трупа и го предадоха на селенитѣ отъ с. Сладуево. Пандо Калчевъ закопаха въ това село.

Той бѣше влахъ отъ гр. Крушево. Неговиятъ баща имаше чифликъ въ с. Сливница, България, и бѣше доста състоятеленъ. Пандо загина на 25—26 години, презъ 1907 г. Бѣше голѣмъ юнакъ; той направи чудеса. Много обичаше да лови турцитѣ живи. Преди да загине Пандо бѣше сънувалъ въ с. Жванъ, че часовникътъ му се развалилъ. Той разтълкува съна и казваше, че наближава неговата смърть. Като се срещнахъ съ него, разправи го и на менъ. Азъ му отговорихъ, че това сж вѣтъръ работи. Пандо бѣше голѣмъ веселякъ. Вечерьта преди да падне убитъ бѣше сънувалъ, че куче го бѣ ухапало и поискалъ да узнае, какво тълкувание дава вѣчниятъ календаръ. Като погледналъ съновника, веднага казалъ, че скоро ще бжде убитъ. Сънътъ си той бѣ разправилъ на учителката въ с. Жванъ — Христина, която отпосле стана моя съпруга. На нея той ѝ остави една мандолина за споменъ, като ѝ каза: „Ако остана живъ, ще ми я върнешъ, а ако ме убиятъ, вземи я и свири съ нея.“

Нѣкой шпионинъ съобщава на турцитѣ, че ние не сме успѣли да веемемъ съ себе си архивата и войската идва на мѣстото, гдето се водѝ сражението и я открива. Арестуваха около 70 души селени и граждани. Откриха ни шифъра и псевдонимитѣ на всички, които кореспондираха съ насъ. Стана цѣла афера — така наречената

Велмежка-Демирхисарска афера. Ржководители, попове и др. всички ги откараха въ с. Прибилци. По това време азъ наказахъ двамата братя Алексо и Давиде отъ с. Вирово и на тѣхнитѣ трупове прикачихъ присждата. Тя гласѣше, че ги убива горското началство, понеже не работятъ въ духа на Организацията, а така сжщо и по тѣхни частни караници. Дойдоха суварии, взеха оставенитѣ отъ мене присжди и ги занесоха въ с. Прибилци. Тамъ бѣха събрали всички арестувани по аферата. Нѣкои отъ задържанитѣ дочуха разговоритѣ на членоветѣ на мезлича, който бѣ дошелъ отъ Битоля. Ставаше дума за присждитѣ: „Кой може да не дава хлѣбъ на тѣзи хора, хайде да пустнемъ тоя народъ, а да употрѣбимъ всички усилия за залавянето на комититѣ". Следъ това мезличътъ се обърналъ къмъ арестуванитѣ съ думитѣ: „Знае ли нѣкой отъ васъ да говори турски?" Отговорили му, че никой не владѣе турски езикъ. И мезличътъ продължилъ да пледира въ тѣхна полза. Съобщилъ, че всички сж свободни. Зарадвани двама отъ селенитѣ, Стефанъ отъ с. Брѣзово и Якимъ отъ с. Бабино, излизатъ предъ мезлича и отъ името на всички благодарятъ по турски на султана за неговата милость. Като чува това, мафкеметътъ, се обръща къмъ тѣхъ съ думитѣ: „А бре, вие сте знаели турски, другитѣ всички да си отидатъ по домоветѣ, а вие да останете тукъ!" Тургатъ имъ пранги на краката и ги изпращатъ въ Диарбекиръ. Вината имъ бѣше само тая, че сж рекли тѣзи две турски думи. После презъ хуриета тѣ се върнаха здрави и живи.

IV.

Учителитѣ използуватъ куриерската служба за свои частни работи. Моето наказание. Задграничното представителство недоволно отъ постѫпката ми спрямо учителитѣ. Опитъ да бѫда обезорѫженъ. Среща съ Георги п. Христовъ и Павелъ Христовъ. Спрѣчкване. Предъ легалния окрѫженъ комитетъ въ Битоля за анкета. Моето оправдаване. Загадъчни писма на окрѫжния нелегаленъ комитетъ. Свикване окрѫженъ конгресъ презъ 1907 год. Смъртьта на Пандо Кляшевъ и Иванъ Алябака.

Следъ смъртьта на Пандо Калчевъ, секретарь ми стана Ташко Арсовъ отъ Охридъ. Почти всички учители въ моя районъ бѣха отъ Охридъ. Той бѣ имъ казалъ, какъ да използуватъ организационната куриерска служба за свои частни работи. „Вие ще пишете бързи писма до четата, а азъ ще ги препращамъ“. Азъ бѣхъ неграмотенъ, та тъй не можехъ да чета писмата. Съ тѣзи бързи писма учителкитѣ си уреждаха вечеринки и срещи почти всѣка недѣля. Азъ се усъмнихъ въ тая работа и накарахъ Лазо отъ с. Вирово посрѣдствомъ Стойко Богдановъ, който бѣше грамотенъ, да отварятъ и да прочитатъ писмата, като за това ме държатъ въ течение. Идватъ единъ день двамата и ми съобщаватъ за съдържанието на писмата, които презъ това време бѣха минали презъ тѣхнитѣ рѫце. Всички съдържаха покани за вечеринка или пъкъ за нѣкоя среща и пр. Тия писма сѫ били „важни“ и селски куриери трѣбваше да ги носятъ съ коне отъ едно село въ друго, като зарѣзваха въ повечето случаи своитѣ частни работи. Единъ учитель въ едно писмо между другото писваше на моя секретарь, че „на бай Ганьо скоро ще му се види смѣтката и че ти скоро ще станешъ войвода“. Бай Ганьо, това бѣхъ азъ. Взехъ писмото и отидохъ право въ селото при учителя и му го дадохъ, да ми го прочете. Той взима писмото, чете го, но прескача онова мѣсто, гдето се заканваше. Поканихъ го да ми прочете писмото изцѣло. Прочете го. Следъ това взехъ едно дърво и го наложихъ хубавичко. Дадохъ окрѫжно, всички учителки да си ходятъ по роднитѣ мѣста. Всички изпълниха моето нареждане. Наскоро следъ това въ слѣпешкия манастиръ „Св. Йонъ“ идва охридскиятъ владика Методи и порѫчва на игумена да ме намѣри, гдето и да съмъ. Игуменътъ се казваше Данаилъ Свѣтиевъ, племенникъ на архимандритъ Евлогий, когото гърцитѣ, следъ балканската война, хвърлиха въ морето. Азъ тогава се намирахъ близу до манастира и игуменътъ можа лесно да ме намѣри и ми каза: „Св. Владика дойде въ манастира и иска непремѣнно съ тебе да се види още тази вечерь.“ Падна нощь, отидохме въ манастира и влѣзохме въ стаята, гдето бѣше владиката. На турцитѣ, гавази и сувари, бѣха отредили за спане друга стая. Влѣзохъ при владиката и му цѣлунахъ ржка, а той ме цѣлуна по челото и ме запита за случилото се съ учителкитѣ. Казахъ му, че той трѣбва да ги посъветва да даватъ просвѣта на народа, а не да правятъ всѣка недѣля вечеринки и събрания. Владиката отговори: „Било що било до сега, за да не страдатъ интереситѣ на просвѣтата, трѣбва да имъ разрешишъ да се върнатъ отново по мѣстата си, а ти много добре си направилъ, защото тѣ още сж деца, млади сж“. Азъ се съгласихъ и госпожицитѣ се върнаха по селата си.

За това нѣщо бѣха разбрали и задграничнитѣ представители въ София. За Централ. комитетъ азъ нищо не знаехъ. Въ задграничното представителство тогава влизаха: Христо Матовъ, Димитъръ Стефановъ и Иванъ Гарвановъ. Тѣ отъ своя страна изпратиха една чета, начело съ Иванъ Алябака, която трѣбваше да ме обезоржжи. По пжтя за моя районъ четата на Ивана Алябака бѣше минала презъ много препятствия — Алябака бѣше гоненъ като сарафистъ. Като дойдоха при мене, азъ имъ дадохъ добъръ приемъ. Четата на Алябака броеше 30 души. Дойдоха голи, одърпани; по пжтя бѣха дали много сражения. Въ с. Павлешинци, Кратовско, бѣха паднали въ едно сражение съ турцитѣ 10 души, а пъкъ при с. Крапа, Порѣчието, въ бой съ сърбитѣ бѣха паднали 5 души. Нашиятъ народъ бѣ здравъ, пъкъ и мѣстото помага. Дадохъ имъ суха храна и опинци. Иванъ Алябака и неговитѣ другари, като видѣха нашия добъръ приемъ, откриха ни се, като казаха, че срещу такива добри хора ние нѣма да дигнемъ оржжие. Оставиха пушкитѣ и биноклитѣ и сами се върнаха обратно въ България. Неговата чета бѣше комплектувана само отъ български войници, имаше само около 3—4 македончета. Иванъ Алябака бѣше храбъръ и сериозенъ войвода.

Следъ Ивана Алябака дойдоха Георги п. Христовъ и Павелъ Христовъ, пакъ за сжщата цель, съ една чета отъ 13 души. Дойдоха въ моя районъ съ крушовската чета на Петъръ Юруковъ. Моятъ районъ започваше отъ с. Радово, моето родно село. Петъръ Юруковъ не знаеше нищо за цельта на тѣхното идване. Отидохъ да ги посрещна. Казахъ имъ: „Добъръ вечерь“, отговориха ми само четницитѣ съ „далъ Богъ добро“. Тръгнахме за с. Доленци. Георги п. Христовъ и Павелъ Христовъ разговаряха по между си като отъ време на време размѣняваха по нѣкоя французка дума, за да ме сплашатъ. Отбихме се въ доленчкия синуръ да денуваме. Георги и Павелъ тукъ се обърнаха къмъ менъ и ми казаха: „Алексо, знаешъ ли за какво сме дошли?“ Отговорихъ, че не зная нищо. „Тука е достатъчно добре организирано, продължиха тѣ, та тоя районъ ще може да се води и отъ по-слабъ човѣкъ, напримѣръ, ето нà твоятъ секретарь Ташко Арсовъ ще може да води тоя районъ, а ти ще трѣбва да заминешъ за войвода въ Гяватколъ“. Съ това нѣщо тѣ искаха да кажатъ, хайде Алексо вземи си стапо. Азъ имъ отговорихъ, че тамъ не желая да отида и че моятъ районъ е тоя тукъ, битолски Демирхисаръ. Станахъ и отидохъ при моитѣ четници, които бѣха наблизо. Поржчахъ за вечеря и за събрание въ с. Доленци. Тѣ слушаха моитѣ разпореждания и мълчеха. Моята чета бѣше на едната страна, а тѣхната на другата, въ една гора. Повикаха ме повторно при себе си и казаха: „Алексо, не бива така, толкова много говорихме, а ти си правишъ само оглушки“. Това стана презъ 1907 година. Отъ с. Доленци се отправихме за топлишкия манастиръ. Обѣдъ ни донесоха отъ с. Слоещица. Бѣхме въ манастирската гора и се нахранихме доста добре. Поржчахъ за събрание и за вечеря въ с. Слоещица. Георги п. Христовъ и Павелъ Христовъ мълчеха и схващаха, че азъ не имъ обръщамъ внимание. Станахъ и отидохъ въ гората по малка нужда. Въ мое отсжтствие Георги и Павелъ обезоржжаватъ моя четникъ Тома попъ Петровъ. Връщамъ се и приближавайки забелязвамъ, че Тома сваля своя патрондажъ. Като видѣхъ това, азъ му извикахъ: „Абе, защо сваляшъ пантрондаша си?“ Отивамъ и сѣдамъ между Георги п. Христовъ и Павелъ Христовъ. Още не седналъ добре Георги п. Христовъ се впустна, хвана ме за дѣсната ржка и извика: „Другари, ставайте да го вържемъ!“ Като чухъ, скочихъ, откопчахъ се отъ неговитѣ ржце, напълнихъ пушката и извикахъ: „Не мърдайте, защото всички ще ви избия!“ Моитѣ четници туриха на пушкитѣ ножоветѣ и веднага ги заобиколиха. Павелъ Христовъ се обърна къмъ мене и каза: „Моля ти се, Алексо, стреляй първо на менъ!“, а тѣхнитѣ четници извикаха: „Немой да не ни вземешъ душата!“ Азъ имъ отговорихъ, че не съмъ гладенъ за тѣхната кръвь, а на моитѣ другари казахъ да стоятъ на страна съ готови пушки. Отидохме въ с. Слоещица и направихме събрание. Следъ това азъ се обърнахъ къмъ Георги п. Христовъ и къмъ Павелъ Христовъ и имъ казахъ, да си вниматъ пушкитѣ и безъ да се спиратъ въ моя районъ, а той достигаше до манастира Св. Петъръ, с. Смилево, да си вървятъ. И така тѣ станаха и си отидоха. Съ тѣхъ отиде и моятъ секретарь Ташко Арсовъ.

Не мина много време отъ тая случка и окржжниятъ легаленъ комитетъ ме повика въ гр. Битоля. Опжтихъ се заедно съ четата си въ с. Лопатица, Битолско, като оставихъ за старши на четата четника Ангеле Секуловъ отъ с. Базерникъ, Демирхисарско. Преоблѣкохъ се въ с. Лопатица въ селски дрехи, като на главата си поставихъ и една турска чалма, възседнахъ едно магаре и се опжтихъ за Битоля. Въоржженъ бѣхъ само съ единъ нагантъ, който носѣхъ въ пояса си. Като дойдохъ въ Битоля, слѣзохъ на Овчки пазаръ, въ хана на Милошъ. Съ него се познавахъ отъ детинство още и дълги години не бѣхме се виждали. Като влѣзнахъ въ хана, седнахъ на една маса до тезгяха и си поржчахъ ядене. Ханджията Милошъ дойде при менъ. Азъ го запитахъ, дали не ме познава. Въ тоя моментъ въ кръчмата влѣзна единъ полицай. Разпитваше за нѣкакви лица, дали сж кондисали въ тоя ханъ. Азъ продължихъ да си обѣдвамъ. Полицаятъ следъ като разпита, напустна хана. Тогава се обърнахъ повторно къмъ ханджията и го запитахъ, дали си спомня за менъ, като му казахъ че съмъ отъ неговото село. „А бре ти ли си, Алексо, аманъ, ставай да те отведа въ една стая!“ Станахъ и той ме отведе въ една стаичка вжтре въ хана. Поржчахъ да ми доведе Ицо Касапчето, който живѣеше на Байро. Азъ се познавахъ съ него отъ въстанието, той бѣше тогава добъръ четникъ. Милошъ го доведе. Казахъ на Ицо да купи едно сито, което азъ взехъ въ ръце за прикритие и, Ицо напредъ, азъ подиръ него, се опътихме за къщата му. Той отъ своя страна щѣше да съобщи на легалния окръженъ комитетъ за моето пристигане. Вечерьта съвсемъ случайно въ същата квартира дойде и Георги п. Христовъ. Вечеряхме заедно. На другия день дойде окръжниятъ легаленъ комитетъ и започна да ни разпитва за случилото се. Азъ дадохъ своитѣ обяснения, същото стори и Георги п. Христовъ и менъ, вмѣсто да ме премѣстятъ въ другъ районъ, увеличиха ми последния съ още 15 села отъ Гяватколъ. (Това е една область отъ села, така наприм. има Дримколъ, Ребетинколъ и пр.). Като привърши анкетата легалниятъ комитетъ ме покани да остана въ Битоля на почивка. „Толкова години ходишъ поредъ, остани да починешъ и да поспишъ малко на спокойствие!“ Предлагаха ми да остана въ Генимаале. Бѣхъ чулъ, че въ тая махала били унищожени много нелегални хора, дошли на почивка. Азъ привидно се съгласихъ, обаче като си свършихъ работата, сбогувахъ се, яхнахъ магарето си и се опътихъ за с. Лопатица, като казахъ, че четата е тамъ сама и че ме чака да се завърна. Пристигнахъ тукъ и разправихъ на другитѣ за всичко. Въ моя районъ после останахъ още дълги години. Георги п. Христовъ отиде въ Леринско. Съ неговото пристигане всички лерински войводи започнаха да се каратъ помежду си: Пандилъ Шишковъ, Кръсто Лерински, Дзоле и Наце Лерински, всички се изпокараха. Георги п. Христовъ остана въ Леринско и вече не стъпи въ моя районъ. Въ тѣзи караници загина Наце Лерински; уби го, ако не ме лъже паметьта, Илия Которкинъ по заповѣдь на Георги п. Христовъ. После костурски войвода стана Пандо Кляшевъ, единъ милъ и добъръ човѣкъ — „една душа, що во веко я нѣма.“

Въ битолския окръженъ нелегаленъ комитетъ влизаха: Георги п. Христовъ, Павелъ Христовъ и Пандо Кляшевъ. Единъ день получавамъ азъ отъ окръжния нелегаленъ комитетъ писмо, въ което се казваше: „Алексо, да се пазишъ отъ крушовския войвода Блаже Кръстевъ Биринчето, той се готви да те убива!“— А едновременно съ това писватъ на Блаже Биринчето, като му казватъ да се пази, че Алексо ще го убие. Чаулевъ бѣше получилъ сжщо такова писмо, съ което му съобщаваха да се пази отъ менъ, „защото животътъ му висѣлъ на косъмъ.“ Всички писма бѣха подпечатани съ печата на окржжния нелегаленъ комитетъ. Съ тѣзи войводи азъ не бѣхъ се виждалъ година време. Презъ тази година дойде Иванъ Алябака. Бѣше зимно време. Въ Битоля го ненавиждаха много като сарафистъ, но въпрѣки това го поканиха да замине веднага за тамъ. Къмъ Ивана Алябака азъ не питаехъ никаква умраза, азъ не можехъ да се нарадвамъ на добри чети. Отъ партизанство не разбирахъ. Отива Иванъ Алябака въ Битоля, сдобряватъ се, отрупватъ го съ хвалби и назначаватъ неговата чета за ревизионна въ Битолско, за което нѣщо му даватъ и документъ. Ревизионната чета имаше за задача следното: въ чети, въ които имаше караници между двамина четници, едина взимаха, като на негово мѣсто оставяха единъ отъ четницитѣ на ревизионната чета. И така задачата на ревизионната чета бѣ да изглажда възникналитѣ въ нѣкоя чета недоразумения. Следъ като издали на Ивана Алябака въ Битоля документъ, поканили го да остане и нѣкой другъ день въ града на почивка. Презъ това време неговата чета бѣше при менъ. Следъ день два получавамъ отъ Битоля отъ окржжния комитетъ писмо, въ което се казваше, че щомъ като дойде Иванъ Алябака „да му тегля веднага касацията, защото цѣло Битолско щѣло да изгори“. Нищо не разбирахъ, какъ така, отъ какво ще гори Битолско. . . Не разбирахъ нищо. Идва Алябака при насъ, ние тогава бѣхме въ с. Слоещица. Зимата бѣше тежка, та повече стоехме по селата, защото ако ни погнатъ турцитѣ по следитѣ върху снѣга ще ни откриятъ много лесно. Здрависахме се съ Алябака и го разпитахъ за новини отъ Битоля. Той тамъ ходѝ съ своя четникъ Петко отъ Разлога. Алябака веднага ми отговори, че е успѣлъ да изглади недоразуменията въ Битоля и ми съобщи въ шеговитъ тонъ, че неговата чета е станала ревизионна и, че „ти ще ми бждешъ подчиненъ.“ Като чухъ това, веднага искарахъ писмото, което бѣхъ получилъ отъ Битоля и му казахъ: „Нà, гледай приятелю, сжщата дата носи и получената пакъ отъ тамъ за тебъ смъртна присжда.“ И вѣрно, туку що бѣ дошло нареждането отъ Битоля да го застрелямъ. Разправихъ му, че има и други работи; ето нà, Блаже Биринчето щѣлъ мене да убива, Чаулева пъкъ азъ щѣлъ съмъ да убивамъ. Алябака като чу това, остана смаянъ. Веднага съ бързи куриери повикахме крушовския войвода Блаже Кръстевъ Биринчето, охридския войвода Петре Чаулевъ. Тѣ дойдоха съ четитѣ си. Събрахме се въ с. Голѣмо Илино, всичко на брой около 70 души. Показахъ азъ писмото, което бѣхъ получилъ отъ окрѫжния нелегаленъ комитетъ. Сѫщото сториха и Биринчето и Чаулевъ, които сѫщо бѣха получили писма отъ Битоля отъ комитета и всички зачудено се питахме, какво значатъ тѣзи писма, какво се преследва съ тѣхъ? Веднага писахме общо писмо до окрѫжния комитетъ, съ което го канѣхме на среща, като подчертавахме, че ако тѣ не се отзоватъ на поканата, ще бѫдатъ бламирани. На нашата покана отъ окрѫжния нелегаленъ комитетъ се отзова Пандо Кляшевъ, а пъкъ отъ легалния такъвъ дойде Тома Кърчовъ. Ние ги запитахме: какви сѫ тия работи, що значи тая смъртна присѫда за Ивана Алябака? Пандо Кляшевъ не знаеше нищо за тѣзи писма и като чу нашитѣ въпроси остана като грѫмнатъ и казва: „Другари, понеже азъ не мога да се защитя, въпрѣки, че не вѣрвамъ тѣзи писма да сѫ писани отъ моитѣ другари, вие не трѣбва да ми вѣрвате, и сторете съ менъ това, което искате; азъ съмъ тукъ на ваше разположение!“ Ние запитахме, защо не се отзоваха другитѣ членове на нашата покана. Кляшевъ отговори, че той е билъ натоваренъ отъ окрѫжния нелегаленъ комитетъ да го представлява на тая среща. Следъ размѣна на мисли ние заключихме, щото занапредъ да не се случватъ такива работи, защото никой не ще бѫде въ състояние да влоши нашитѣ отношения до тамъ, щото да почнемъ да се унищожаваме сами. Взе се протоколно решение за свикването на окрѫженъ конгресъ презъ лѣтото. Подписахме го всички. Иванъ Алябака замина за България, за да вземе чета и да дойде напролѣть. На конгресъ се събрахме въ с. Бѣлица, Мирчевъ-кутелъ. Преди конгреса дойде Христо Цвѣтковъ; Иванъ Алябака дойде отъ България въ Битолско; дойде и Петъръ Ацевъ съ прилепската чета. Събрахме се около 250 души. Тогава на „Ножотъ“ се започна сражението. Тамъ бѣше и Тане Николовъ. Потерата се предвождаше отъ Енверъ бей, Ниази бей и Мустафа бей, сегашниятъ диктаторъ на Турция. Тогава той бѣше мюлязимъ. На Ножотъ отъ наша страна паднаха 50 души. Следъ това Иванъ Алябака се отправи за Мориховско, а пъкъ Тане Николовъ за Порѣчието. За конгреса отъ Битоля дойдоха Пандо Кляшевъ и Христо Цвѣтковъ. Следъ конгреса Пандо Кляшевъ отиде да изпроводи до Костурско Христо Цвѣтковъ, обаче на пѫть за тамъ загина заедно съ костурската чета отъ 20—30 души. Спаси се само Христо Цвѣтковъ.

На конгреса се събрахме около 60 души: легални рѫководителни тѣла, нелегаленъ и легаленъ окрѫженъ комитетъ. Конгресътъ продължи единъ месецъ. Изядохме 130 брави и овце. Гюрчинъ отъ с. Слатино, Охридско, отиваше чакъ въ околия Кожачикъ, Албания, и крадѣше овце отъ албанскитѣ харамии; тѣ крадѣха отъ нашитѣ села жива стока, а пъкъ Гюрчинъ крадѣше отъ тѣхъ, като майсторски влизаше въ дворовetѣ имъ и имъ задигаше жива стока. Конгресътъ стана презъ лѣтото на 1907 г. На конгреса се взеха следнитѣ по-важни решения: четницитѣ да не носятъ накити и кьостеци; какъ да става залавянето и унищожението на провиненитѣ турци; по какъвъ начинъ да става разхвърлянето на налозитѣ; унищожение на сръбското движение, начинътъ, по който трѣбваше то да стане (общъ набѣгъ на всички чети). Последното бѣше и най-важното решение на конгреса.

Следъ като конгресътъ приключи своята работа, Иванъ Алябака заедно съ своя четникъ Петко ме придружи до моя районъ. По пѫтя приказвахме за различни нѣща. Раздѣлихме се съ него въ с. Велмевци. Алябака убиха наскоро следъ нашата раздѣла; неговото убийство стана тайно, наредено било чрезъ учителя отъ с. Бѣлица, Спасе. Следъ раздѣлата ни, Иванъ Алябака отиде въ Кичевско да събира милиция за проектирания набѣгъ въ Порѣчието. Азъ събрахъ милиция около 150 души и отидохъ при Блаже Биринчето, крушовски войвода, който сѫщо бѣше събралъ около 150 души. За убийството на Алябака не бѣхме още узнали. Стигнахме въ с. Латово, Порѣчието, и тукъ почакахме известие отъ Алябака, за да нападнемъ задружно Порѣчието. Бѣхме близо до р.

Трѣска. Въ това време, когато чакахме идването на Алябака, забелязахме, че отъ долу идва войска и че тя се старае да ни пресѣче пѫтя. Малко по-късно единъ куриеръ отъ гр. Крушево ни донесе вестьта за смъртьта на Иванъ Алябака. Съ неговата смърть пропадна и планътъ за нападение на Порѣчието, защото турцитѣ бѣха всичко узнали. Заедно съ Алябака загина четникътъ Петко и куриерътъ Милошъ Бишлакъ отъ с. Бѣлица. Засада му бѣха поставили въ планината. При първия залпъ Иванъ Алябака пада тежко нараненъ, въпрѣки това обаче той успѣва да убие юзбашията. Предательтъ Спасъ Поповъ и неговата жена бидоха наказани отъ четницитѣ на Иванъ Алябака. Иванъ Алябака заедно съ неговитѣ двама другари сѫ погребани предъ олтаря на бѣличката църква. Бѣличкиятъ учитель Спасъ Поповъ по едно време се мѣрна на нашия окрѫженъ конгресъ, обаче пакъ скоро го снѣма. Убийството на Иванъ Алябака бѣ решено отъ нашия окрѫженъ комитетъ, азъ обаче нищо не знаехъ, криеха и отъ менъ.

V.

Хуриетътъ. Тържественото ми посрѣщане въ Битоля. Нови турски убийства. Възобновяване на нелегалната ми дейность. Обсадата на с. Жванъ отъ турцитѣ. Среща съ Абдулъ ефенди. Среща съ битолския валия. Убийството на турския правителственъ училищенъ инспекторъ Йованъ Йовановичъ. Несполучливиятъ ми опитъ за преминаване въ България. Обсаждането ни въ с. Бирино, Крушовско.

Когато стана хуриетътъ всички чети слѣзоха въ Битоля. Азъ съ моята чета влѣзохъ въ града 10 дена по-късно следъ дълги увещания, защото не вѣрвахъ въ хуриета. Въ с. Смилево имаше малко войска, а пъкъ въ с. Гопешъ имаше гарнизонъ. Презъ една нощь слѣзохме въ с. Гопешъ. При посрѣщането бѣше излѣзълъ бимбашията и мюдюрътъ съ 200 души войска. Бѣше тъмно та селенитѣ излѣзоха съ фенери. Селото Гопешъ броеше 500 кѫщи. Докато всички други чети влизаха заедно съ милицията въ градоветѣ, азъ бѣхъ само съ моята чета, милиция не водѣхъ никаква. Моята чета броеше 30 души. Разпредѣлиха ни по кѫщитѣ. Азъ заедно съ турски заптиета отидохъ при мюдюра. Мюдюрътъ, като ме видѣ, се обърна къмъ менъ съ думитѣ: „А бре, Алексо капитанъ, доведи нѣкои отъ твоитѣ комити да ги видя!“ Наредихъ да дойдатъ момчетата. Влизатъ тѣ въ стаята при мюдюра, всички облѣчени въ войнишки дрехи. Нѣкой отъ офицеритѣ дори се провикна че идвало аскеръ. Моитѣ момчета бѣха въ различно войнишко облѣкло, така напримѣръ Цвѣтанъ отъ с. Малоилино носѣше форма на чаушъ, а бюлюкъ кеминъ бѣше секретарьтъ на моята чета Миле Станоевъ, отъ гр. Крушово. Турцитѣ гледатъ моитѣ четници и не могатъ да намѣрятъ нищо, което да ги различава отъ войската. „Алексо капитанъ, колко години шеташъ по тая каза?“ ме запитаха бимбашията и мюдюрътъ. „Седемь години“ отговорихъ азъ, а тѣ всѣки день ме гонятъ съ потери години наредъ. „Седемь години! Абе какъ ще те хванемъ, съ тая аскерска форма. Ехе, ехе, и ние сме били държава!!“. Вечеряхме и се отправихме за отреденитѣ за насъ квартири. На другия день се отправихме за с. Цапари. Тукъ заварихме преспанската чета на чело съ Йонче Чакулевъ, отъ Охридъ. И той бѣше закъснѣлъ. Къмъ пладне отъ Битоля пристигна Миланъ Матовъ. Той бѣше обкиченъ съ дълга българска трикольорна лента. Въ Битоля вѣрваха, че азъ нѣма да слѣза въ града и че по такъвъ начинъ ще имъ разваля хубавия хуриетъ. Битолци като се научили, че съмъ въ с. Цапари, веднага изпратили М. Матовъ при мене, за да се научи за моитѣ намѣрения.

Както вече казахъ, презъ време на хуриета всички чети слѣзоха въ градоветѣ заедно съ селска милиция. Азъ слѣзохъ само съ моята чета. Народътъ започна да прави тържества, веселия, като на тѣхъ се явяваше съ пушкитѣ си. Абдулъ ефенди, той бѣше началникъ на жандармерията въ Прибилци, ме покани и ние да се съберемъ на чумбушъ, бѣхме нѣщо като колеги, понеже действувахме въ единъ районъ. Азъ му отговорихъ, че нѣма си смисълъ да се съберемъ общо на чумбушъ, защото насъ съвсемъ не ни бива за такива работи, — овчари, прости хора. Абдулъ ефенди ми съобщи, че такива чумбуши сѫ вече станали въ Битоля, Прилепъ, пъкъ и въ

Крушово, въ мѣстностьта Гуменя (тукъ селенитѣ бѣха изкарали пушки съ огледала и пр.). Азъ повторно му отговорихъ, че насъ за такива работи съвсемъ не ни бива. Още това липсваше. Абдулъ ефенди за чумбуша ми бѣше опредѣлилъ с. Велмевци. После презъ обезорѫжителната акция (1910 г.), когато турцитѣ започнаха да събиратъ орѫжието, въ моя районъ не можаха да откриятъ нито една пушка, понеже не можаха да видятъ пушка въ рѫцетѣ на селенитѣ. А въ моя районъ имаше 1200 пушки.

Когато узна за моитѣ намѣрения, т. е. че се канѣхъ да слизамъ въ града, М. Матовъ се зарадва много. На другия день потеглихме за града, азъ съ моята чета отъ 30 души вървѣхъ напредъ, а подиръ менъ вървѣше четата на Йонче Чукалевъ заедно съ милиция на брой 300 души. На Билбилъ-каменъ, надъ града, ни посрещнаха три файтона, единиятъ отъ валията, другиятъ отъ нашия комитетъ, а въ третия файтонъ бѣше седналъ самиятъ Маликъ бей. Първитѣ два файтона бѣха праздни. Тамъ бѣше дошелъ сѫщо и Ниази бей съ десетина души офицери, всички на коне. Тамъ бѣха и леринскитѣ чети на Дзоле и на Кръсте Льондевъ, начело съ едно знаме. Тѣзи чети бѣха слѣзли въ Битоля по-рано. Като спрѣхме, поздравихме се съ Ниязи бей. Започнаха да ме канятъ, да се кача на единъ отъ файтонитѣ. Всѣки ме канѣше въ своя. Нашитѣ сѫщо настояваха да се кача въ файтона, изпратенъ отъ битолското рѫководно тѣло. Като видѣ тѣзи настоявания, Маликъ бей се обърна къмъ мене съ думитѣ: „Алексо капитанъ, азъ разгеле съмъ дошелъ съ тоя файтонъ, ела при менъ, а другитѣ нека си останатъ праздни“. Качихъ се въ файтона при Маликъ бей и потеглихме за града, двата файтона следваха праздни подире ни. При Девехани се бѣше построилъ цѣлиятъ гарнизонъ. Тукъ бѣха и двѣтѣ военни музики. Отъ двѣтѣ страни на пѫтя бѣше излѣзълъ цѣлиятъ народъ, ханъми, турци и дечурлига. Улицитѣ бѣха буквално претъпкани съ народъ. Маликъ бей ме посъветва да не говоря, а само да козирувамъ. Дойдохме предъ сарая. Тукъ предъ вратата на сарая ни очакваше самиятъ валия съ 5—6 души турци. Слѣзнахъ отъ файтона и се рѫкувахъ съ него. Това малко поразсърди околнитѣ турци, защото всички войводи преди мене бѣха му цѣлунали при поздрава ржка. Валията бѣше благъ, добъръ човѣкъ. Следъ това се опжтихме за беледието. Тукъ ни почерпиха съ конякъ и съ сладкиши. Отъ тукъ се опжтихме къмъ българската гимназия. Разпредѣлиха ни по квартири. На другия день Ниязи бей даде въ моя честь обѣдъ, на който присжтствуваха мнозина отъ войводитѣ. Тукъ бѣше докарана нарочно за обѣда и военната музика. Обѣдътъ се състоя при Сугаревци. На обѣда Ниязи бей бѣше седналъ до мене. Преди да започнемъ да се хранимъ, Ниязи бей се обърна къмъ насъ съ едно „буйрунусъ". Прекръстихъ се и започнахъ да обѣдвамъ, това сторихъ само азъ. На обѣда присжтствуваше и Миланъ Матовъ. Като започнахме да се хранимъ, той се обърна къмъ менъ и ми каза, че съмъ развалилъ кефа на турцитѣ, като съмъ се прекръстилъ. Азъ му отговорихъ, що за хуриетъ е, щомъ като турцитѣ отъ такава дребна работа си развалятъ кефа. Следъ обѣдъ азъ, Ниязи бей и нѣколцина турци, негови другари, отидохме до близката фотография, да се фотографираме. Фотографътъ ни каза, че портретитѣ щѣли да бждатъ готови подиръ 6—7 дена. Презъ това време положението се влоши. Младотурцитѣ на нѣкакво свое събрание бѣха решили, да започнатъ да избиватъ нѣкои отъ войводитѣ. За това имахъ сведения отъ единъ турчинъ — кафеджия. Като се научихъ за това, азъ разбира се взехъ мѣрки. На 6-ия день отидохъ да си прибера фотографията и на стълбитѣ, които водѣха къмъ ателието, срещнахъ самия Ниязи бей, който слизаше по стълбитѣ надоле. Минахме рамо до рамо, обаче той не ме поздрави. Толкова голѣмо бѣ нашето „приятелство". Следъ нѣколко дни турцитѣ започнаха да убиватъ. Въ едно отъ битолскитѣ села убиха войводата Димко Драговчето; турцитѣ подкупиха Павле отъ с. Раково и той го застреля. После въ моя районъ турцитѣ убиха единъ овчарь отъ с. Загориче. Сжщо така пакъ въ моя районъ убиха Мице Радески отъ с. Мренога, убиха го при р. Шевница, при пѣсъцитѣ. Той бѣше ржководитель въ с. Мренога и бѣ добъръ човѣкъ. Следъ това азъ заедно съ 7 души четници станахъ пакъ нелегаленъ. Отидохме при пѣсъцитѣ на р. Шевница, срещнахме единъ ходжа отъ Кичево и го убихме заради Мице. Турцитѣ, като дойдоха, завариха го живъ; ходжата имъ бѣ казалъ, че го е убилъ единъ турчинъ, който яздѣлъ на сивъ конь. Вдигнаха го и преди да стигнатъ въ с. Кукуречани, ходжата издъхналъ. Събрахъ четници, отидохъ въ село Жванъ и ги скрихъ въ кулата на моя кумъ. Въ сѫщото село по това време стана и моята сватба.

Дойдоха турци отъ Кичево и Прилепъ и съ два горски топа обсадиха с. Жванъ. Дойде кавалерия, войска и жандармерията отъ Прибилци. Азъ се бѣхъ научилъ предварително за плана на турцитѣ, та бѣхъ взелъ мѣрки, не останахъ вечерьта да спя въ кѫщи, а отидохъ съ нѣколцина другари въ друга кѫща, като четницитѣ си изпратихъ по селата, за да се преоблѣкатъ, тъй като не бѣха излѣзли официално нелегални. Сутриньта идва домакинътъ на кѫщата и ми съобщава, че селото е обсадено отъ войска и че турцитѣ сѫ питали за моята кѫща. Единътъ отъ четницитѣ успѣ да се скрие въ селото, той бѣше тукашенъ, а азъ съ Богоя, отъ с. Голѣмо-църско, излѣзнахме вънъ отъ кѫщата, за да се биемъ. Като ни забелязаха, турцитѣ започнаха да викатъ: „Силяхатъ теслимъ олъ!“ — хвърлете пушкитѣ, предайте се! Азъ имъ отговорихъ: „До сега не съмъ сторилъ това и сега нѣма да го бѫде!“ Първи ние открихме огънь. Убихме двама отъ войницитѣ и турцитѣ ни отвориха пѫть. Избѣгахме въ гората, която почваше отъ самото село. Тя бѣше гола, защото едва бѣше пукнала пролѣтьта. Започнаха да ни обстрелватъ отъ всички страни. Впустнаха се да ни гонятъ презъ гората. Богоя започна да бѣга нагоре по планината. Азъ му извикахъ, че ако се върне назадъ ще бѫде по-добре, иначе цѣлъ день ще ни гонятъ. Той не ме чу и продължи да бѣга презъ планината Ставраково. Турцитѣ продължиха да гонятъ все въ тая посока, азъ почнахъ да се връщамъ назадъ и дойдохъ близо до селото. Турцитѣ останаха съ убеждението, че съмъ избѣгалъ. Мюлязиминътъ Абдулъ ефенди се опѫти въ селото, за да даде своитѣ разпореждания за моето откриване. Азъ се сгушихъ въ единъ храсталакъ, между две пѫтеки, и слушахъ ясно разговоритѣ на турцитѣ. Дойдоха трима мюлязими и казаха на трѫбача (борозана) да свири, да повика секретаря, който е билъ горе нѣкѫде въ гората. Азъ лежехъ на плещи и всичко чувахъ, едно малко изправяне или мрѫдване можеше да бѫде забелязано отъ турцитѣ.

Мюлязиминътъ и всички останали ги виждахъ до колѣне. Дойде секретарьтъ. Запитаха го, какво сж направили. Той отговори, че сж ме ранили. На Богоя бѣше падналъ единъ опинъкъ. А за менъ секретарьтъ твърдѣше, че съмъ билъ раненъ. После имъ разправи, че двамата сме избѣгали презъ планината Ставраково. Прибилечкиятъ мюлязиминъ, като разбра за моето бѣгство, каза, че той знаелъ, кжде ще бѣгаме. „Ще ходимъ дома му и ще питаме женитѣ за него, женитѣ ще ни отговорятъ, че нищо не знаятъ и че отъ единъ месецъ не сж го виждали. И на другия день ще го потърсимъ въ Базерникъ при Ангеле Секуловъ, а той пъкъ знае, кжде се намиратъ всички негови четници. Сега ще се приберемъ въ Прибилци, а утре отъ тамъ ще се опжтимъ и ще обсадимъ селото и ще ги заваримъ всички тамъ“. Азъ чухъ тоя разговоръ и разбрахъ намѣрението на турцитѣ. Исвири тржбата и войската се събра въ с. Жванъ. Бѣше падналъ мракъ и вмѣсто да се опжтятъ за с. Прибилци, поеха нагоре и се скриха въ една гора. Азъ слѣзохъ въ селото. Селенитѣ бѣха още събрани и не бѣха се разотишли. Размѣнихъ нѣколко думи съ селенитѣ, взехъ хлѣбъ и се опжтихъ въ гората, за да пренощувамъ. Призори отива войската въ с. Базерникъ, обсажда Ангеле Секуловъ, старши на моята чета. Ангеле грабва въ двѣтѣ си ржце по една пушка и въпрѣки че е билъ обстрелванъ отъ всички страни, успѣва да си пробие пжть, спасява себе си и двѣтѣ пушки. Ядосани отъ голѣмия си неуспѣхъ, офицеритѣ започватъ да биятъ съ гърбачитѣ си войската. Вечерьта азъ пакъ дойдохъ въ с. Жванъ и испратихъ куриеръ въ с. Слоещица, за да се науча за станалото въ с. Базерникъ. Куриерътъ намира Ангеле, спасилъ се съ двѣтѣ пушки. Ангеле дойде при менъ и ние решихме да съберемъ нѣколко другари отъ селата и да образуваме чета. Събрахме се всичко седемь души.

Единъ день идва при жена ми въ с. Жванъ мюлязиминътъ Абдулъ ефенди. Той бѣ образованъ човѣкъ. Дошелъ съ двама суварии и попиталъ за менъ, като казалъ, че желаелъ да ми предаде известие отъ вали паша. Моята жена веднага изпраща до менъ единъ куриеръ, като ми известяваше за цельта на идването на Абдулъ ефенди и сжщевременно ме запитваше, какво да стори.

Междувпрочемъ тя бѣше отговорила на Абдулъ ефенди, че не знае, где съмъ. Дойде селенинътъ-куриеръ и ми съобщи за идването на Абдулъ ефенди; „Дома е и те чака да се видите.“ Като се научихъ за това, азъ чрезъ поляка отъ с. Слоещица известихъ на Абдулъ ефенди, че съмъ въ Слоещица, и че, ако има вѣра, може да дойде самъ безъ суварии. Става Абдулъ ефенди, идва не само безъ суварии, ами оставя си даже и сабята. Моитѣ четници бѣха всички спретнати и то въ хубава войнишка форма. Още отъ далече забелязахме, че полякътъ води единъ човѣкъ на конь. Абдулъ ефенди бѣ изпратилъ сувариитѣ въ Прибилци. Когато пристигна ефендията при насъ, бѣше обѣдъ време. За обѣдъ бѣхме сготвили едно агне; обѣдвахме заедно. Абдулъ ефенди ми говорѝ: „Алексо капитанъ, имашъ здраво живо отъ валията, да ходишъ при него! Тие работи, що станаха до сега, янлъшъ сѫ.“ Азъ му отвърнахъ, че при валията нѣма да ида, султанътъ има войска, нека ни гони, а ние пъкъ си знаемъ нашитѣ работи. „Още като убихте Мицо и овчаря, разбра се какъвъ ще бѫде хуриетътъ. Намъ никой не може да ни гарантира живота. Да убивате насъ имате право, но защо убивате пазарджии?“ Като чу моя отговоръ Абдулъ ефенди се сбогува и си отиде. Следъ като си отиде, азъ отъ моя страна писахъ писмо до валията, въ което изброявахъ убититѣ напоследъкъ следъ хуриета лица. Пишехъ му за убийството на войводата Димко отъ с. Драгошъ, за това на Мице отъ с. Мренога и за убийството на овчаря Данаилъ отъ с. Загориче. Писмото свършваше съ следнитѣ редове: „Кога отъ мъска рожба, тогава отъ турчинъ свобода. Какви сѫ тѣзи ваши закони: турчинъ, който не убие гяуринъ, нѣма да влѣзе въ рая!“ Писмото до валията изпратихъ по Лазара отъ с. Вирово, като предварително му казахъ, да го издебне насаме, предъ вратата, и самъ да му го врѫчи. Лазаръ изпълни благополучно своята мисия, врѫчи писмото лично и се прибра въ село. Следъ два дена получавамъ отъ валията писмо, написано самоорѫчно отъ него и снабдено съ едно мюрче османие. Тогава въ с. Мренога учителствуваше Йонче; той бѣ следвалъ въ Цариградъ и знаеше много добре турски езикъ. Писмото, пропустнахъ да кажа, което изпратихъ до валията бѣ написано на български. На валията бѣше го превелъ Антонъ Димитровъ отъ Битоля. Въ писмото си валията ме канѣше, да се ява при него, като гарантираше моята безопасность съ вѣрата си. „Влакно отъ главата ти нѣма да падне.“ Като получихъ писмото, азъ веднага отидохъ въ Кукуречани, Битолско, и съобщихъ на конституционния клубъ за моето желание, да посетя валията. Отъ Битоля пристигна Миланъ Матовъ съ файтонъ и ме покани да заминемъ заедно въ Битоля. Азъ отказахъ, като добавихъ, че ще отида вечерьта въ Генимахле. Отъ село Кукуречани се опѫтихъ за Битоля, гдето пристигнахъ рано сутриньта и уведомихъ конституционния клубъ за моето пристигане. Въ Генимахле преспахъ при моя братовчедъ Стефанъ. На другия день, бѣше срѣда, дойде д-ръ Ангелаки Робевъ заедно съ терджуманина на руския консулъ. Азъ имъ казахъ, да вървимъ при валията. Тѣ ми отговориха, че за това сѫ дошли. Станахме и се опѫтихме за сарая при валията. Азъ бѣхъ облѣченъ хубаво, носѣхъ фесъ меджидие, а въ пояса си имахъ единъ нагантъ, чийто шнуръ се забелязваше. Предъ вратата на валията стоеше единъ чаушъ. Казахме, да съобщи за нашето пристигане, да съобщи, че Алексо капитанъ е дошелъ и че иска да се яви предъ валията. Чаушътъ се върна и ни съобщи, че валията отдавна ни чака. Като влѣзнахме при валията, заварихме го да се разхожда изъ стаята. Той се обърна къмъ менъ и ме покани да седна, а самъ седна на креслото си и започна да разговаря. Валията знаеше добре български, разговорътъ обаче се водѣше по турски. Докторътъ и терджуманинътъ се тресѣха като перушина. Валията на тѣхъ не предложи да седнатъ и кафе заржча пакъ само за менъ. Посегна той къмъ една папка съ писма, разгъна я, извади едно писмо, преведено отъ Антонъ Димитрова на турски, и като се обърна къмъ менъ започна: „А бре, Алексо капитанъ, за всичко можешъ да имашъ право, хуриетътъ си е хуриетъ, той ще стане, но докато се измѣнятъ царскитѣ закони, нуждно е малко търпение; до конституционнитѣ закони трѣбва малко да се потърпи. Азъ силно вѣрвамъ, че следъ време всичко ще се подобри. Ама това, бре Алексо капитанъ, какъ може да бѫде, —

турчинъ ако не убие гяуринъ не може да влѣзне въ рая. Това не е истина.“ Изслушахъ валията и му отвърнахъ така: „Азъ, вали паша, не съмъ ходилъ въ училище, ама слушамъ, че когато въ мехтепа предаватъ Законъ-божи на турцитѣ, християнитѣ ги изпжждатъ на вънка, за да не слушатъ. Защо е това така?“ Валията, като чу моя отговоръ, се засмѣ и каза: „Алексо капитанъ, никогашъ да не вѣрвашъ на това, това не е истина.“

Когато разговаряхъ съ валията, дойдоха и му вржчиха едно писмо, въ което го молѣха „да задържи Алексо капитанъ още за два часа време.“ Валията се възмути и имъ съобщи, че Алексо капитанъ е дошелъ на негово довѣрие. Когато валията отговори въ тоя смисълъ, азъ се успокоихъ. Той се обърна къмъ мене и ме посъветва, занапредъ да си остана дома и да не се занимавамъ съ комитлъкъ: „Хайде, ходи си съ здраве и пакъ да дойдешъ“ — бѣха последнитѣ думи на валията. Отвърнахъ му съ едно „пеки“ и заедно съ доктора и терджуманина напустнахме кабинета на валията. Предъ самия сарай бѣше се събралъ башибозукъ, който заканително ме проследи съ очи. Не липсваха, разбира се, псувни и заканителни възгласи.

Прибрахъ се въ четата си; хуриетътъ за менъ се бѣше свършилъ и пакъ ние започнахме да наказваме лоши турци и шпиони. Всичко тръгна по старому. Трайко Крало изби мнозина гъркомани, които бѣха унищожили неговото семейство. После той дойде при менъ, заедно съ Георги Мучитано, касапинъ отъ Крушево. Последниятъ въ сжщия градъ бѣ убилъ единъ гръкъ и наново стана нелегаленъ. Той бѣ добъръ войвода, по народность бѣ влахъ. Събрахме се съ тѣхъ и се опжтихме въ с. Слѣпче, Демирхисарско. Тукъ наказахме двама братя шпиони, Йонче и Симонъ Мулови. После заедно съ Трайко Крало обиколихме Мориховско. Съ насъ бѣха: Касапчето, Ангеле Секуловъ отъ с. Базерникъ и Веле п. Василевъ отъ с. Лисолай. А това село е надъ Кукуречени (то е полско село). Веле бѣ убилъ двама шпиони и стана нелегаленъ. Следъ това се върнахме въ Демирхисарско, въ с. Облаково. Въ с. Лопатица, въ качеството си вече на училищенъ инспекторъ, заедно съ двама суварии бѣ дошелъ Павелъ Христовъ безъ да подозира, че по това време въ сѫщото село бѣхме и ние. Като станахме повторно нелегални, гонѣха ни не само турцитѣ, но и нашитѣ конституционни клубове, които дори бѣха опредѣлили награда отъ 100 лири за този, който би могълъ да ни убие или пъкъ предаде. Като падна нощь, съобщихме на домакина, при когото бѣше кондисалъ Павелъ Христовъ, следъ като се прибератъ суварийтѣ за спане, да съобщи на Христова, да дойде при насъ. Павелъ Христовъ, като се научилъ за това, много се изплашилъ, защото се боялъ за своя животъ. Съобщава на турцитѣ, че ще ходи при свой приятель на кафе и идва при насъ. Още щомъ го видѣхме, ние започнахме да го питаме изумени: що значатъ тѣзи потери, които изпращате по насъ, какви сѫ тия награди за нашитѣ глави? Павелъ смутено отговори: „Браво на васъ. Ние сме загубени, нашитѣ заповѣди никой не ги слуша, а преследването по васъ е само привидно, вършимъ го отъ нѣмай кѫде. Но сега ново нещастие ни дойде въ Битоля. Йово Йовановичъ — черногорецъ биде назначенъ за правителственъ училищенъ инспекторъ и стана турски шпионинъ“. Като чухме това, ние казахме на Павелъ Христова, че ще убиемъ Йово Йовановича. Като чу това наше решение, той се зарадва много.

На менъ и на Касапчето, Йованъ Йовановичъ бѣше добре познатъ; Трайко слабо или пъкъ никакъ не познаваше Йована. Павелъ си отпѫтува. Азъ съ Георги Касапчето заминахме за Битоля. Теглихме жребие, кой отъ двамата да накаже Йовановича. Падна се на Касапчето, той бѣше по-младъ отъ менъ. Въ Битоля Касапчето отиде при Йонче Чамовъ и при Василъ Пувката. Отъ тукъ писаха до Йовановича писмо, което гласѣше така: Брате Йоване, да дойдешъ, за да поговоримъ съ тебе. Азъ съмъ тукъ, Георги Касапчето, изпратиха ме Алексо Стефановъ и Трайко Крало и ми дадоха 400 лири да ти ги предамъ, а ти отъ своя страна да молишъ валията да ги помилва. Азъ те моля сѫщо да се застѫпишъ за моето помилване, защото азъ нѣмамъ нито петь пари.“ Толкова будала човѣкъ, като Йована Йовановича, въ свѣта нѣмаше, пъкъ бѣше съ претенции за черногорски краль. Получава писмото, прочита го и безъ да съобщи никому, отправя се къмъ посочения адресъ. Още при рѫкостискането Георги Касапчето не пустналъ вече неговата ръка и започналъ да го коли. Обаче и двамата силни и здрави мъже започватъ да се борятъ. Ще победи тоя, който ще повали своя противникъ. Въ стаята съ само двамата. Борбата продължава при яростно напрежение и отъ двет҃ѣ страни. Касапчето държи въ ръката си револверъ, обаче не може да стреля. Револверъ има и Йовановичъ. Въ тоя критиченъ моментъ въ стаята влиза Василъ Пувката. Касапчето, като забелязва своя приятель, извика: „Дръжъ бре, загинахме отъ тоя песъ...“ Пувката е сѫщо касапинъ. Скача той задъ Йовановича и го наранява тежко съ своя ножъ въ гърба и следъ това стреля пакъ тамъ. Разсичатъ трупа на Йовановича на половина, защото той бѣше голѣмъ човѣкъ, и го закопватъ вънъ отъ града. Подиръ нѣколко дена турцитѣ намѣриха трупа и хуриетътъ вече тогава окончателно се развали. Арестуваха Павелъ Христовъ и Георги п. Христовъ. Водѝ се следствие по убийството на Йована Йовановича и турцитѣ обесиха битолския касапинъ Йонче Чамовъ и поляка на аптекаря Кръсто Франговъ, Павле, отъ село Игри. Както Йонче Чамовъ, така сѫщо и полякътъ Павле бѣха съвсемъ невинно осѫдени и после обесени.

Турцитѣ изкараха новъ законъ и събраха семействата на качацитѣ (съ това име започнаха да ни назоватъ вече турцитѣ). Всички мои роднини, сестри, братя и внуци, всичко на брой 37 души, ги доведоха въ Битоля и отъ тукъ въ гр. Аласоня. Моята жена тогава бѣше въ положение съ моя синъ Блаже и за 6 недѣли бѣха я искарали вънъ отъ затвора. После тя успѣ да избѣга, а цѣлия мой родъ турцитѣ откараха на заточение въ Аласоня.

Азъ се опитахъ да се прехвърля съ четата въ България. Тръгнахме презъ Мориховско, Прилепско и спрѣхме въ велешкото село Орѣховецъ за 5—6 дена. Тукъ заварихме единъ четникъ отъ четата на Иванъ Наумовъ-Алябака на име Пано Арнаудовъ, хуриетчия. Като го срещнахме, зарадвахме се много, защото въ негово лице виждахме другарь, който ще ни води оттатъкъ Вардара. Заклахме едно агне, изпекохме го въ една фурна и се наобѣдвахме хубавичко. Като свършихме обѣда, азъ се обърнахъ къмъ Пано Арнаудовъ и му казахъ: „Хайде, върви сега въ Велесъ та да ни отворишъ каналъ, за да можемъ да се доберемъ по-лесно до България“. Пано става, отива въ Велесъ и обажда на турцитѣ, че сме въ селото. Идва после съ войска и ни обсажда. Идва синътъ на селския кметъ Карабуневъ и ми съобщава: „Алексо, дръжте се или бѣгайте, защото Пано идва съ войска“. Бѣше привечерь. Взимаме пушкитѣ си и понеже селото още не бѣше обсадено върнахме се назадъ въ селото Крайници, Велешко и отъ тамъ пакъ въ Битолско. Турското облѣкло, съ което бѣхме облѣчени, ни помагаше много та пѫтувахме и денски. Минахме презъ село Бѣловодица, Прилепско. Петъръ Ацевъ бѣше тукъ съ нѣколцина турци спахии. Когато Петъръ Ацевъ съ останалитѣ турци отишли на нивитѣ, селенитѣ имъ съобщили за нашето минаване: „Алексо мина отъ тукъ и ние му дадохме хлѣбъ и сирене“. Петъръ Ацевъ, като се научилъ за това, казалъ на селенитѣ: „Защо сте дали хлѣбъ на тоя немирникъ въ тоя златенъ хуриетъ. Още веднажъ ако му дадете хлѣбъ, вашето село ще стане прахъ и пепель; азъ не мога да крия вашитѣ кирливи дрехи“. Минахме презъ селата Крайници, Кърнино, Попадия, Никодинъ, Ракле, Топлица, Трояци и Бѣловодица. Въ последното село не се обадихме, а минахме надъ него. Заклахме едно агне и поставихме за часовой Богоя, задъ единъ камъкъ. Идватъ една група отъ около 10 души селени бѣличани и, безъ да забележатъ нашия часовой, водятъ разговоръ: „Що катара сѫ ония, да не сѫ сѫщитѣ, що минаха рано сутриньта?“ Като свършили разговора, Богоя излиза предъ тѣхъ съ думитѣ: „Вървете тамъ при тѣхъ, за да не ви вземе васъ катарата!“ Като чули това селенитѣ започнали да викатъ: „Вие ли сте братя?“. Дойдоха и ме поздравиха: „Добре ми дойде Алексо!“ А пъкъ Богоя ни разправи цѣлия послушанъ разговоръ. „Братя“, продължиха селенитѣ „много харно правите вие, защото цѣлиятъ народъ безъ васъ ще се потурчи. Вчера Петъръ Ацевъ ни говорѣше много лоши думи; дали истина говорѣше или не, но сега трѣбва да криеме и отъ него“. Опекохме агнето, напълнихме раницитѣ си съ хлѣбъ и потеглихме за с. Пехчени. Тукъ пренощувахме и на другия день тръгнахме денски по шосето. Къмъ пладне стигнахме въ с. Каленъ, Мориховско. Предъ самото село, на едно гумно, седнали двама турци. Ние седнахме на единъ зидъ високъ 2—3 педи. Пушкитѣ си взехме на ржце. При турцитѣ бѣше и коджабашията на селото. Азъ повикахъ коджабашията гласно. Къмъ насъ тръгнаха, като си оставиха пушкитѣ на рогозката, и турцитѣ, обаче азъ съ ржка имъ дадохъ знакъ да си седятъ. Кметътъ дойде и ми каза: „Какво ще правимъ сега, Алексо, дали нѣма да се досѣтятъ ония псета?“ Азъ успокоихъ кмета, като му казахъ, че турцитѣ нѣма да се досѣтятъ. Питахъ го, за кжде пжтуватъ тѣзи суварии. Кметътъ ми отговори, че сж носили поща на Йонъ Гюро, който е билъ съ потера по Браянъ и Цици, и двамата гръцки войводи нелегални. „Сега що да имъ кажа?“ попита кметътъ. — Ще имъ кажешъ, че сме качаци. И така турцитѣ не ни усѣтиха, взехме хлѣбъ съ позволение на сувариитѣ и заминахме за Демирхисаръ — моя районъ. Отидохме въ с. Слоещица, понеже това село бѣше като централно мѣсто въ моя районъ. Тукъ заварихме една потера отъ 40 души. Рекохъ си, вече нѣма смисълъ да се живѣе щомъ, като не успѣхме да минемъ Вардара, да ходя при турцитѣ, да ги закача, та да се свърши съ мене. Преоблѣкохъ се въ селски дрехи, турнахъ на главата си една сламена шапка и съ откопчана риза влѣзохъ въ кръчмата на Иванъ Димовъ. На другаритѣ бѣхъ казалъ, че ще влѣза въ кръчмата, ще се задра съ турцитѣ, ще изтепамъ колкото мога, а тѣ пъкъ да избиятъ онѣзи, които излѣзатъ вънъ отъ кръчмата. Влѣзохъ въ кръчмата и казахъ: „Помози Богъ“. Кръчмарьтъ, като ме видѣ, веднага отговори: „Далъ ми ти Богъ добро, Спасене“. Той веднага се обърна къмъ мене съ това измислено име. Въ единъ отъ жглитѣ имаше селени, които, като ме видѣха, примрѣха отъ страхъ. А самиятъ кръчмарь петь пари не даваше, съвсемъ го не бѣше страхъ. Опжтихъ се къмъ тезгяха, поржчахъ си една ракия, помолихъ за кибритъ и поискахъ да ми каже, какво му дължа. А презъ това време започнахъ да се кая, понеже никой отъ турцитѣ не ме закачи. Турцитѣ си седѣха, чаушинътъ бѣ се подпрѣлъ на тезгяха и казваше на кръчмаря, че щѣлъ вече да си ходи. На менъ ми стана неприятно, помислихъ си за селенитѣ. Обърнахъ се къмъ кръчмаря и започнахъ да се сбогувамъ: „Хайде, седи си съ здраве, думай си, всичко ще ти се плати“. Излѣзнахъ навънъ и тукъ предъ самата кръчма чаушинътъ ме хвана за ржкава и ме запита, кждешенъ съмъ: „Ти не си тукашенъ“. Азъ му отговорихъ, че съмъ тукашенъ. Въ това време единъ турчинъ, кязиминъ отъ турското село Прибилци, ме позна. Той бѣше колджия. Обърна се къмъ чаушина и му каза, че съмъ билъ овчарь. Позналъ ме бѣше по гласа. Той знаеше, че въ селото се намира моята чета и че ако ме закачи ще падне бой. Моитѣ четници бѣха вече на брой 40 души. Чаушинътъ повѣрва на колджията и ме пустна. Азъ се прибрахъ при другаритѣ отъ четата. Като се събрахме съ другаритѣ, азъ се обърнахъ къмъ тѣхъ и имъ казахъ, че изходъ нѣма, всѣки ще трѣбва да хване, кждe очи му гледатъ. Отиде си Ангеле Секуловъ. Него турцитѣ успѣха да го хванатъ въ Базерникъ и го осждиха на 5 години. Съ менъ останаха Веле п. Василевъ отъ с. Лисолай и Трайко Крало. Тримата тръгнахме за Крушовско, за с. Бирино. Обаче тамъ ни предадоха.

Следъ хуриета народътъ се деморализира. Въ битолския окржгъ бѣше само нашата чета; ходѣхме навсѣкжде: Ресенско, Кичевско и Охридско. Както казахъ, въ с. Бирино ни обсадиха. При насъ въ тоя моментъ бѣше и Никола Настевъ отъ гр. Крушево, той бѣше мехтеплия, ученикъ, сега секретарь на околийското управление въ Св. Врачъ. Носѣше турски ученически дрехи. Всички бѣхме се заели съ почистването на пушкитѣ си. Азъ бѣхъ разглобилъ моята напълно; Веле пъкъ бѣше легналъ да спи. Никола бѣше седналъ на страна, той носѣше единъ нагантъ. Дочухъ шумъ и казахъ на Веле да стане и да види, що кръцка, дали е нѣкое животно или пъкъ има нѣщо. Веле взе дългата си и открита манлихера и се отправи къмъ мѣстото, отъ гдето идѣше шумътъ. . . Турцитѣ сж били наблизо, грабватъ му пушката, но му запушватъ устата и го хващатъ живъ. Мина доста време отъ като Веле бѣше отишелъ да провѣри, какво има и азъ се обърнахъ къмъ Трайко Крало и му казахъ, да иди да види, що става. Трайко още съ ставането си забелязва двама души отъ войската и се провикна: Ставай, Алексо, аскеръ, да ги вържемъ! Азъ скочихъ веднага, но какво да видя, войска много, до 200 души, може ли да я вържемъ. Предадени бѣхме отъ Ристе отъ с. Вогени, бившъ четникъ, сега хуриетчия. Самиятъ той водѣше войската. Азъ веднага напълнихъ пушката си. Никола избѣга заедно съ наганта си. Ние двамата съ Трайко се държахме около два часа. Трайко се бѣ разярилъ като мечка и постоянно викаше „удри бре!“... Прибѣгваше и стреляше отъ всички страни. Вика и стреля. Отстѫпихме и отидохме въ с. Разтойца. Въ това село азъ имахъ сестра, женена; тукъ вечеряхме двамата. За Веле не бѣхме узнали още нищо. Допускахме, че е избѣгалъ. Отъ тукъ заминахме въ моето село Радово. Тукъ денувахме. Радовци ни съобщиха, че четника, който билъ съ насъ, турцитѣ го докарали въ селото живъ и сѫ питали, дали го познаватъ. 15 души отъ нашето село били откарани въ турското село Прибилци. До като бѣхме въ Радово, Блаже Биринчето и Георги Мучитано не бѣха излѣзли още официално и се криеха въ гр. Крушево. Тѣ искали да дойдатъ при насъ, обаче ги присрещнали потеритѣ, които бѣха изпратени по насъ. Въ завързалото се сражение паднали 4 души сувариии и тѣ двамата се върнали обратно. Ние продължихме да посещаваме нашитѣ села. Отидохме въ с. Доленци.

Въ с. Бирино не успѣхме да накажемъ никого. Трайко Крало изпроводи двамата четници, Георги и Стояна, до родното имъ село. Тѣ искаха да си останатъ въ село. Азъ останахъ самъ. Настѫпи тежка зима. Паднаха голѣми снѣгове. Отидохъ въ с. Мало-илино и въ механата на Трайко престояхъ до полунощь. Следъ това взехъ съ себе си четника Цвѣтанъ Дальо, той бѣше способенъ момъкъ и всѣкогашъ можеше да бѫде четникъ, безъ да могатъ турцитѣ да го откриятъ и хванатъ. Двамата отидохме въ гората на Мало-илино. Тукъ построихме една колиба и я покрихме съ слама рѫжаница. Това направихме безъ да бѫдемъ забелязани отъ нѣкого. Съ себе си бѣхъ взелъ до 800 манлихерови патрона, 10 бомби, имахъ и две манлихерови пушки. Бомбитѣ бѣха съ фитилъ, палѣха се съ кибритъ и нанасяха голѣмо поражение. Тѣ бѣха напълнени съ бертолетова соль. Фитилитѣ горѣха бавно. Трѣбваше първенъ да се разнищатъ малко, за да излѣзе барутъ. Хлѣбъ ми носѣше Дальо. Пазѣхме се усърдно отъ дири. Имахме си котелъ и тави, въ които си готвѣхме фасулъ и свинско месо. Въ тая колиба престояхъ два месеца. Паднаха голѣми снѣгове, стана ми мѫчно, видѣхъ, че така нѣма да може да се живѣе, слѣзохъ въ с. Слоещица и предадохъ орѫжието на Дальо; той бѣше отъ това село. Задържахъ само пушката си. Селенитѣ въ с. Слоещица ми се оплакаха, че сѫ били постоянно тормозени отъ потери, които сѫ ме търсѣли. Тѣ ми казаха: „Послушай ни, ще ти намѣримъ единъ човѣкъ отъ Крушево, единъ приятель, та да те откара въ България“. Толе Джайко ми даде за пѫть 10 наполеона. Даде ми 10 наполеона и Йонъ Димо. Народътъ се бѣше отчаялъ и тормозътъ поради менъ се бѣше особено засилилъ; особено отъ конституционнитѣ клубове. Това бѣ въ началото на 1910 г. Пъкъ, както казахъ, само нашата чета бѣше, другаде нигде не бѣха излѣзли наново.

VI.

Заминаването ми за България. На велешката гара. Турцитѣ откриватъ фалшивия ми паспортъ. Бѣгството ми. Въ с. Патетино. Преследването ми отъ страна на хуриетчиитѣ. Приготвенитѣ гробове за менъ и за моя другарь. Какъ прехвърлихъ границата.

Заминахъ за Крушево при касапина Вангю Максутъ. Той бѣ намѣрилъ отъ с. Пуста-рѣка, Крушовско, единъ селенинъ, който приличалъ на менъ. Селенинътъ се е казвалъ Михайле Кръстевъ и на неговото име ми изкара паспортъ. Селенина азъ не бѣхъ го виждалъ. Вангю ми предаде паспорта и съ единъ кираджия тръгнахъ отъ Крушево за Прилепъ. Кираджията сѫщо не ме познаваше, а знаеше само моето фамилно име. Въ Прилепъ стигнахме къмъ пладне. Отъ тука потеглихме за Велесъ, като преспахме въ ханищата при Изворъ. На другия день започнахме да се спускаме къмъ Велесъ. Въ една нива, близо до шосето, орѣше единъ селенинъ. Познахъ го, казваше се Темелко, отъ с. Степанци, бѣше рѫководитель въ Азотъ. Като минахме покрай него и той ме позна, извика ме на име, остави плуга и дойде при мене. Цѣлунахме се. Като чу моето име, кираджията се досѣти, какъвъ пѫтникъ води, смути се много и се провикна: „Абре, кѫде те карамъ азъ тебе! Ще ми изтепатъ децата, ще ме запустишъ;

Ами карамъ ли те азъ тебе за една лира! Море за десеть лири не те карамъ!“

Темелко ме предупреди да не се отбивамъ въ дѣсно отъ Вардара, защото тамъ горе е билъ Йованъ Бабунски, ханджия, та щѣлъ да ме познае нѣкой отъ сърбоманитѣ, дяволътъ си нѣмалъ работа, и щѣли да ме унищожатъ. Азъ си взехъ добра бележка отъ думитѣ на Темелка, отбихме се въ другъ ханъ и всичко мина благополучно. Кираджията ми каза да ходя 100 крачки предъ него или толкова задъ него. Въ Велесъ стигнахме денски и се спрѣхме въ хана на Георги Даскало. Влѣзнахъ въ кръчмата и седнахъ, гдето топлѣха ракия. Съ себе си носѣхъ въ пояса си само единъ нагантъ и едно лебелче. Паспортътъ бѣше у менъ и щѣхъ да се кача на желѣзницата за Скопье. Поржчахъ си една ракия. Въ механата бѣха насѣдали на нѣкои маси и турци. Около една маса бѣха насѣдали нѣколцина велешки търговци и разговаряха помежду си. Помжчихъ се да дочуя нѣщо отъ тѣхния разговоръ. Съ мжка успѣхъ да разбера, че разговорътъ се водѣше около това, че сж започнали да провѣряватъ паспортитѣ по три пжти, много мжки ще теглятъ. Поискахъ да ми се даде стая, за да си отпочина. Отправихъ се за стаята си; но спи ли се, почива ли се въ това положение? Въ Велесъ бѣхме пристигнали много рано преди тръгването на влака. Азъ бѣхъ облѣченъ въ градски дрехи. Пратихъ едно отъ момчетата отъ хана да ми развали единъ наполеонъ. Като се върна, запитахъ го, кога идва тренътъ отъ Градско. Момчето ми каза часа. Взехъ чадъра си, разплатихъ се и се отправихъ за гарата. Въ салона на гарата, въ дѣсния жгълъ, стоеше полицаятъ Мустафа ефенди и провѣряваше паспортитѣ. Извадихъ моя паспортъ и му го поднесохъ. Въ тоя моментъ поднасяха паспорти и мнозина отъ пжтницитѣ. Пропустнахъ да кажа, че Вангю Маскутъ, като ми предаваше паспорта въ Крушево, съобщи ми само името, съ което азъ занапредъ се кръщавахъ, Михайле Кръстевъ, и нищо повече. Имената на моитѣ родители, братя, сестри и броя имъ не бѣ ми казалъ. Мустафа ефенди взе моя паспортъ, вгледа се въ фотографията, поразлисти го, погледна ме вторачено и ми каза съ отсѣченъ гласъ, че тоя паспортъ не билъ мой! Каза това и продължи да провѣрява другитѣ паспорти.

Като свърши съ провѣрката на паспортитѣ, обърна се къмъ менъ и ме попита за името на майка ми, на баща ми и пр. Пъкъ азъ името дори на собствената си майка не знаехъ, защото тя се бѣ поминала, когато азъ съмъ билъ на единъ месецъ. Но сега какво да правя? Да бѣгамъ, срамота е, да се тепамъ, какъвъ смисълъ, ще утепамъ само него. Казахъ имена, каквито ми дойдоха на умъ. Полицаятъ ме хвана за ръката. Салонътъ на гарата бѣше пъленъ съ народъ. Имаше и доста велешки търговци. Последнитѣ, като чуха шума, който вдигаше по менъ Мустафа ефенди, се обърнаха къмъ него, за да се осведомятъ за случилото се. Ефендията започна да имъ обяснява, че фотографията на паспорта не била моя, защото никакъ не приличала, пъкъ и името на майка си и на баща си не зная. Въ тоя моментъ, когато той се бѣше обърналъ къмъ тѣхъ и разправяше, азъ го блъснахъ съ всичката си сила и избѣгахъ навънъ. Започнахъ да бѣгамъ по линията. Гледамъ, насреща се задава една група турски офицери. Тѣзи, които ме гонѣха, не бѣха излѣзли още отъ оградата на линията. Офицеритѣ, като ме видѣха че бѣгамъ, попитаха ме, какво има. Азъ имъ отговорихъ, че паспорта съмъ си забравилъ та тичамъ да не пропустна влака. Като чуха офицеритѣ причината на моето бѣгане, дадоха ми още по-голѣма сила да тичамъ. Азъ бѣхъ се отдалечихъ вече на доста голѣмо растояние отъ преследвачитѣ и въ града се изгубихъ отъ погледитѣ имъ. На моста вардѣха двама полицаи, обаче азъ бѣхъ въ градски дрехи и съ бързи крачки минахъ по моста, безъ да възбудя ни най-малко съмнение. Минахъ на другата страна на града и влѣзохъ въ първата срещната християнска къща. Стопанинътъ се казваше Спиро. Въ къщата заварихъ само една жена, после дойде и домакинътъ. Спиро се обърна и ме запита: „Кѫде така, бре брате?“ Азъ му разправихъ всичко. Като разбра, що за човѣкъ съмъ, започна да хленчи и да охка: „Аманъ, рече, кѫщата ми я изгорѣ, по тебе ли е тая сила съ ножове, що е тръгнала по ханищата, ще изколи цѣлия народъ?“ Започнахъ да го успокоявамъ, да си седи спокойно, да не бере грижа, но гледамъ човѣкътъ съвсемъ не се успокоява. Запитахъ го, дали познава Крумъ Зографовъ. Отговори ми, че го познава и че е неговъ съседъ. Станахъ и отидохъ въ кѫщата на Крумъ Зографовъ. Той бѣше четникъ на Ивана Алябака. Като отидохъ дома му, заварихъ само неговия баща да дѣля дърва въ двора. Като ме видѣ, той ме запита, кѫдешенъ съмъ. Казахъ му, че съмъ отъ Битолско. „Сигурно се познавашъ съ Крума“ и каза на околнитѣ, да ми донесатъ една ракия. Следъ малко дойде и Крумъ отъ чаршията и като ме видѣ ме запита, защо не съмъ го предизвестилъ за моето пристигане. „Можеха да те хванатъ и за резилъ щѣхме да станемъ. Остани тукъ, турцитѣ не допускатъ, че си миналъ отсамъ Вардара и нѣма да се досѣтятъ никогашъ. Тукъ въ Велесъ има още единъ бѣглецъ, казва се Михайле Арсовъ, отъ Крушево, вижте се съ него и решете за вашето пѫтуване!“ Азъ се запознахъ съ Михайле и пожелахъ, да го доведатъ при менъ. Той бѣ убилъ единъ сръбски свещеникъ отъ с. Зашле, затова и се криеше. И той бѣше съ намѣрение да бѣга въ България. Ставихме се съ Михайле, а пъкъ Крумъ отиде да пазари кираджия съ три коня. Пазарихъ го до с. Неманци, Щипско, за три наполеона. Сбогувахме се съ Крума и денски напустнахме градъ Велесъ. Въ с. Неманци останахме да денуваме при единъ попъ. Представихме се за търговци на свине отъ гр. Кратово. Започнахме да се хранимъ и не казахме, че сме комити, защото ни преследваха и нашитѣ организационни хора. Така бѣше нареждането отъ горе. Търговци отъ Кратово, пъкъ тоя градъ очитѣ ми не го бѣха виждали. Привечерь продължихме за с. Патетино. Тукъ заварихме сватба. Отъ това село взимаха мома за с. Барбарево. Вѣнчаваше се синътъ на попъ Ефремъ. Попътъ бѣше рѫководитель, но сега бѣ хуриетчия. Веднага съ пристигането си въ селото, азъ се обадихъ на попа. Като се здрависахме, попътъ Ефремъ се обърна къмъ мене съ думитѣ: „Алексо, кѫде така, сега е хуриетъ?“ За сватбата бѣха дошли мнозина хуриетчии съ пушки. Хуриетътъ по тия мѣста още не бѣше компрометиранъ. За да продължимъ пѫтя, нуженъ ни бѣ куриеръ. Вмѣсто да ни услужи съ куриеръ, попътъ дава заповѣдь да се изкопаятъ къмъ мѣстностьта Цървени-брѣгове два гроба. На сватбата веселие голѣмо, пѣсни, игри и пр., а ние чакаме куриери, за да продължимъ пѫтя. Тукъ бѣха получили съобщение отъ Битоля, да не ни даватъ каналъ. Ние двамата бѣхме седнали на рогозката задъ софрата. Седимъ и ги гледаме, какъ ядатъ, а на насъ не поднасятъ нищо за хранене, нито пъкъ ни черпятъ съ вино или ракия. Падна мракъ и всички започнаха да се прибиратъ за спане. Попътъ отиде да спи въ горнитѣ стаи. Мина доста време и моятъ другарь Михо заспа дълбоко. Куриеръ не идваше (казваха ни, че сж изпратили за куриеръ до близкото с. Стублитѣ). Започнаха да се нижатъ часоветѣ. Азъ се покачихъ по стълбитѣ въ горния етажъ, за да потърся попа и да го запитамъ, какво става. Отворихъ погрѣшно стаята на младоженцитѣ. Тѣ още не бѣха си легнали, лампата свѣтѣше. Запитахъ ги за стаята на попа. Упжтиха ме. Намѣрихъ попа и му се оплакахъ, че ето вече толкова време става отъ като чакаме за куриеръ, а селото, отъ гдето последниятъ трѣбваше да дойде, е само на единъ часъ растояние. Попътъ се обърна къмъ менъ съ думитѣ: „Сжкъ, сжкъ, бай Алексо“. Върнахъ се пакъ доле при моя другарь. Най-после ни съобщиха да се готвимъ за пжть, защото куриерътъ билъ дошелъ вече. А тѣ въ това време бѣха вече изкопали двата гроба. Събуждамъ Михо и му шепвамъ на ухото, че работата е малко съмнителна и да бжде предпазливъ. Той, както бѣше сънливъ, не разбра смисъла на моитѣ думи, а започна да пита: „Що велишъ, що велишъ?“ Околнитѣ чуха това. Излѣзохме вънъ. Предъ насъ вървѣше Павле отъ с. Стублитѣ, селски войвода, сега хуриетчия. Вънъ грѣеше хубава месечина, бѣше като день, студено бѣше, пъкъ и снѣгътъ не бѣше малъкъ — всичко бѣ замръзнало. По Павле вървѣхъ азъ, а Михо ни следваше. Изведнъжъ Павле се обърна и извика на другаритѣ: „Ха, сега вържете ги!“ Обръщамъ се назадъ и гледамъ, че по насъ нѣма никой, Павлевитѣ другари бѣха останали да размотаватъ едно вжже въ трема. Извадихъ пистолета си и започнахъ да стрелямъ по селенитѣ, които размотаваха вжжето. Убихъ двама души. Стреляхъ и по Павле, обаче не успѣхъ да го ударя. Изстреляхъ четири патрона и се впустнахъ да бѣгамъ. Моятъ другарь Михо започна да бѣга съ тѣхъ, викайки: „Що стори бре, що направи бре!“ Азъ продължавахъ да бѣгамъ все надолу. Започнаха да ме гонятъ и да стрелятъ съ пушкитѣ подиръ менъ, обаче не можаха да ме ударятъ. За да бѣгамъ по-леко, хвърлихъ горното си палто, обаче неусѣтно съмъ съблѣкълъ и сакото си, въ което бѣхъ скжталъ 13 наполеона; хвърлихъ го безъ да забележа това и побѣгнахъ въ единъ долъ. Наоколо водѣха само кози пжтеки. Месечината грѣеше като день. Влѣзохъ въ единъ подмолъ и провѣрихъ, колко патрона имамъ въ наганта. Въ него бѣха останали три, а пъкъ въ лебелчето имахъ петь патрона. Това бѣше всичко, което имахъ. Почакахъ тамъ да поваля още нѣколцина, защото надежда за бѣгане нѣмаше, не знаехъ пжтищата. Забелязахъ, че се задава попъ Ефремъ, обаче веднага чухъ предупредителни гласове, отправени къмъ него: „Попе, не ходи по дола, защото тамъ е това куче, ранено е и ще те изеде!“ Като чу това, попътъ се върна обратно. Престанаха да ме търсятъ вече; залисаха се съ убититѣ. Постояхъ още малко, събухъ обущата си, защото съ тѣхъ не можехъ да излѣза отъ подмола, плъзгаше се, и по чорапи излѣзохъ отъ тамъ и взехъ посока надъ селото. Водачи ми бѣха 7-тѣ звезди, които знаехъ, че захождатъ на изтокъ и по тѣхъ се опжтихъ за България. Куриери мои станаха тѣзи звезди. Като минахъ надъ селото чухъ плачове. Оплакваха убититѣ. Пжтувахъ доста време и близо до града Кратово намѣрихъ една кошара. Градътъ не се виждаше, но бѣ наблизо. Предъ вратата на колибата имаше купчина тръне, отмѣстихъ ги и влѣзохъ въ колибата. Тукъ намѣрихъ купъ слама. Почнахъ да чувствувамъ болки въ краката. Чорапитѣ ми се бѣха изкжсали и леденитѣ парчета бѣха разранили краката ми. Къмъ пладне дойде единъ старецъ за слама. Още отъ далечъ чухъ, какъ той псуваше за разхвърленитѣ тръне предъ вратата на колибата. Старецътъ отвори вратата, азъ скочихъ и го уловихъ за ржката. Той се обърна и ме запита: „Кой си бре брате, що си изпадналъ така?“ Потърсихъ хлѣбъ, обаче той нѣмаше. Но каза, че ще ми донесе чакъ на другия день, защото селото, отъ което той идвалъ, било доста далече. Запитахъ го, кой пжть води за България. Селенинътъ вдигна рамене и каза, че не знае. Падна мракъ. Сбогувахме се съ селенина, помоли ме, когато напустна кошарата да подпра вратата пакъ съ трънитѣ и си отиде. Въ краката започна да ми става студено. Извадихъ пояса си, разрѣзахъ го на две, увихъ краката си и излѣзохъ отъ кошарата. Тръгнахъ безъ посока. Взелъ съмъ пѫтека, която води право къмъ казармитѣ. Гледамъ отъ далечъ казарми. На рамото си носѣхъ единъ колъ. Обърнахъ се и видѣхъ, че задъ мене по пѫтя се задава единъ човѣкъ, възседналъ на магаре. Той билъ кратовецъ. Дръпнахъ се отъ пѫтя и го зачакахъ. „Добъръ вечерь“ „Далъ Богъ добро, кѫде отивашъ бре брате?“ Разправихъ му, че съмъ отъ Битолско и че искамъ да отида въ България. Той ми отговори, че съмъ сбъркалъ пѫтя. Казахъ му, че съмъ бѣглецъ. „Ако бѣхъ самъ, безъ добичето, можехъ да ти услужа, но ще те опѫтя така, като че ли те водя. Ще тръгнешъ право по тоя ридъ нагоре, ако срещнешъ пѫтеки, които водятъ въ дѣсно нѣма да ги взимашъ; ще намѣришъ една плѣвна съ кладенецъ по шосето, що води отъ Кратово за Кочани, ще забележишъ после една кула, тя ще остане въ дѣсно, а ти ще вземешъ въ лѣво. Нощьта е голѣма; докато не стигнешъ въ село Близинци, не ще можешъ да се ориентирашъ за България. Това село е предъ кулата.“ Благодарихъ на кратовеца и тръгнахъ. Навлѣзохъ въ единъ пѫть и ме залая едно куче, наближихъ едно село отъ три кѫщи. Почукахъ на една врата и влѣзохъ вѫтре. „Добъръ вечерь“, „Далъ Богъ добро“. Разказахъ мѫкитѣ си. Дадоха ми да се нахраня. Предложиха ми едни скѫсани опинци (царвули), закърпихъ ги и ги обухъ. Презъ нощьта ме изпроводиха до село Луково при единъ тѣхенъ приятель, който се случи лошъ човѣкъ. Той, като ме видѣ, се обърна къмъ селенина, който ме водѣше, съ думитѣ: „Сега е хуриетъ, що те е взела катарата, да ми водишъ такива хора.“ Той отказа да ме води, като обеща да ми посочи пѫтя до с. Койково. Презъ това село азъ бѣхъ минавалъ и отъ тукъ можехъ да се ориентирамъ — започнахъ да разпознавамъ мѣстата. Стигнахъ въ с. Койково и се отбихъ въ кѫщата на Христе, бившъ куриеръ на чети, мой познатъ. Като ме видѣ, той ме позна и каза, че ще ми услужи, обаче преди това ще трѣбвало да отиде въ Кратово да запита рѫковод. тѣло, дотогава нѣмало да ме пустне. Азъ му казахъ да иде въ Кратово. Христе ми отговори: „Алексо, ти не трѣбва да стоишъ въ кѫщи, защото ще дойдатъ деврии“. Даде ми единъ четнишки шинелъ и порѫча на двама селени да ме вардятъ съ пушки до неговото завръщане. Излѣзохме надъ селото, а той се опжти за града. Селенитѣ стояха при менъ до кжде пладне, следъ това казаха, че си имали работа, помолиха ме да постоя самъ и си отидоха. Азъ станахъ, взехъ шинела, кола на рамо и се впустнахъ по единъ долъ, прехвърлихъ синора и влѣзохъ въ Кочанско. Въ планината намѣрихъ двама братя кюмюрджии, а единъ трети братъ пасѣше кози. Като ме забелязаха, извикаха: „Ето ти единъ загубенъ човѣкъ“! Седнахъ при тѣхъ, дадоха ми хлѣбъ и ги помолихъ презъ Султанъ-тепе да ме прехвърлятъ къмъ Кюстендилъ. Подарихъ имъ наганта. Тѣ го пробваха съ единъ куршумъ и казваха, че струвалъ една бѣла меджедия (а костуваше 4 лири). Тръгнахме за Султанъ-тепе. Падна гжста мъгла. Моятъ водачъ Стефанъ, единъ отъ братята, загуби пжтя и започнахме да обикаляме все на едно мѣсто. Това забелязахъ по една бука, около която се въртѣхме. Куриерътъ ми избѣга. Цѣла нощь ходихъ. Стана свѣтло и забелязахъ една полянка, по която още личеха следи отъ чадъри. Тукъ преди известно време сж били на лагеръ турски войници. Спустнахъ се по единъ долъ. Пресѣкохъ една рѣка и забелязахъ на срещния брѣгъ предъ нѣколко кжщи да се движатъ двама души селени, а до тѣхъ и нѣколко жени. Границата отъ това мѣсто е отстояла само на петдесеть крачки. Това азъ не знаехъ. Хората, които забелязахъ, сж били отъ близкото село, което азъ не познавахъ. До мръкване бѣше далече. Влѣзохъ въ селото, почукахъ на една кжща и помолихъ, да ме прехвърлятъ презъ границата. Казахъ имъ, че съмъ отъ Битолско. Единъ отъ тѣхъ, синътъ, каза, че не може да ме пренесе на границата, а неговиятъ баща искаше да ме предадатъ на кулата (наблизо имаше войници, турски постъ). Азъ стояхъ предъ вратата и опжтатъ ли се за кулата, съ петтѣ куршума, които имахъ въ лебела, всички щѣхъ да ги направя на парчета. Пропустнахъ да кажа, че бѣхъ взелъ отъ кюмюрджиитѣ въ замѣна на наганта, една сѣкира. Тукъ азъ предлагахъ за услугата имъ шинела и сѣкирата. Тѣ ми отговориха, че съмъ я откраднаь отъ колибитѣ и че още утре щѣли да имъ я вzематъ обратно. Една отъ снахитѣ, като чу, че мжжетѣ започнаха вече да се съветватъ за моето предаване, стана и рече: „Що е тоя срамъ, бре хора, ето кѫде е границата, човѣкътъ е бѣгалъ отъ Битолско и никой не го е предалъ, та ние ще го предадемъ ли!“ Младиятъ взе сѣкирата, поразгледа я, после взе и шинела, окачи го на зида и двамата мълчишкомъ се опѫтихме за къмъ границата. Вървѣхме съ предпазване, понеже се опасявахме отъ патраули. Стигнахме до едно мѣсто и селенинътъ ми каза: „Отъ тука право въ Бугарско“. Азъ не пресѣкохъ пѫтеката, а взехъ друга една пѫтека и отъ Българско влѣзълъ съмъ пакъ въ Турско. Съ убеждението бѣхъ обаче, че съмъ въ България и се опѫтихъ свободно къмъ една колиба. Предъ нея заварихъ овчари, да сиварятъ качамакъ. Дадоха ми да ямъ. Бѣше рано сутриньта. Запитаха ме, кѫдешенъ съмъ. Отговорихъ имъ. И азъ отъ своя страна ги попитахъ, кѫдешни сѫ. Казаха ми, че сѫ отъ Гюешево, обаче тукъ, въ Турско, идвали да пасатъ овцетѣ си. Като чухъ тѣхния отговоръ, останахъ смаянъ и ги помолихъ да ме прехвърлятъ въ България. Тѣ ми казаха, че сега щѣли да ме изпратятъ съ децата, когато щѣли да извеждатъ овцетѣ на рида. И така стигнахъ въ Гюешево. Нали е Българско, ако и голо, но пакъ бѣше топло. Безъ дрехи, безъ опинци поехъ за гр. Кюстендилъ. По пѫтя ме срещнаха трима души ловджии; бѣхъ босъ и безъ капа. Като ме видѣха извикаха на шега: „Хей ти, кѫде отивашъ, убиецъ и разбойникъ!“ Азъ имъ казахъ, да си гледатъ работата и да не ме закачатъ. Тѣ отговориха, че се шегуватъ и ми дадоха една бележка до единъ ханджия, при когото бѣха оставили едно шапка, та азъ да я взема и да не влизамъ гологлавъ въ гр. Кюстендилъ. Тукъ бѣше пунктовъ Ангелъ Узуновъ. Той ми купи обуща и дрехи и азъ пристигнахъ въ София. До тогава съ Тодоръ Александровъ не бѣхъ се виждалъ никѫде. Той бѣше дошелъ отъ Щипъ въ България. Бѣше нѣщо като представитель. Хуриетътъ бѣше се напълно компрометиралъ. Отидохъ при Тодора и му разправихъ всичко, за случката съ попъ Ефрема, за паритѣ и за револвера. Казахъ му, че имамъ семейство въ затвора и че съмъ останалъ безъ пари. Тодоръ ме изслуша и ми даде 13 наполеона. Тодоръ бѣше приятель съ попъ Ефрема. По-късно по сѫщия пѫть избѣга единъ анархистъ, на име Йорданъ Ивановъ, и попъ Ефремъ по Тодорово нареждане изпрати по него моитѣ пари, дрехитѣ и наганта, който бѣше взелъ отъ кюмюрджиитѣ.

VII.

Заминаването ми съ сборна чета въ Македония въ надвечерието на Балканската война. На Кожухъ планина. Турцитѣ откриватъ нашата чета. Кърваво сражение при с. Конопища. Моята чета спасява положението. Нашитѣ жертви. Турскитѣ жестокости презъ войната. Среща съ сръбскитѣ войски. Обсадата и превземането на с. Прибилци. Наказанието на провиненитѣ турци. Схватки съ турската войска. Какъ помагахъ на сърбитѣ. Клеветитѣ на сърбоманитѣ предъ сръбскитѣ власти срещу мене. Заповѣдь за моето премахване. Участието ми въ междусъюзнишката война.

Въ България престояхъ отъ 1910 до 1912 г. Моето мѣсто въ Македония се зае отъ Блаже Биринчето, който завеждаше Крушовско и Ване Стояновъ, който завеждаше Демирхисарско. Последниятъ ходѝ съ мене въ продължение на три години и се запозна добре съ моя районъ. Тѣ заминаха за Македония презъ 1911 г. Когато се завърнахъ въ Македония презъ 1912 г., тамъ заварихъ само Ване Стояновъ. Блаже Биринчето бѣ убитъ.

Преди обявяването на балканската война, Тодоръ Александровъ ме повика и ми съобщи да се готвя, защото наскоро щѣло да има война съ турцитѣ. Образувахме чета и съ други такива тръгнахме за Македония. Кръсте Маликъ отъ с. Асано, Леринско, водѣше леринската чета. Азъ бѣхъ съ 25 души, Георги п. Христовъ съ двама-трима души другари, а пъкъ Павелъ Христовъ бѣше самъ. Алексо Джорле отъ с. Баница, Леринско, бѣше съ 20 души. Марко Ивановъ водѣше кайлярската чета отъ 15—16 души. Съ Христо Цвѣтковъ се срещнахме въ с. Нивичани, Малешевско. Дяконъ Евстати водѣше чета за Воденско. Събрахме се всичко 115 души. Водачъ на цѣлата сборна чета станахъ азъ. Трѣбваше да се грижа за храна и квартири и да водя. Отъ София тръгнахме единъ месецъ преди обявяването на войната. Мой секретарь бѣше Димко Пенджерковъ отъ Битоля. Стигнахме турската граница. Георги п. Христовъ и Павелъ Христовъ надумватъ моя секретарь Д. Пенджерковъ да ме напустнѣлъ, защото съмъ билъ лошъ човѣкъ и защото съмъ щѣлъ да го убия веднага, щомъ като се раздѣлимъ съ тѣхъ. Тѣ щѣха да ходятъ въ Леринско. Като чулъ това, моятъ секретарь се разкая и се върна, като се извиняваше, че не могълъ да ходи. Секретарь ми стана Славчо Пирчевъ. Минахме границата и бѣхме посрещнати отъ Симеонъ Кочански, който водѣше една добра чета. Той бѣше кочански районенъ войвода. Срещнахме се въ с. Цървена-нива. Презъ първата вечерь капнаха мнозина отъ умора, защото имаше и такива, които за първъ пѫть излизаха четници. Следъ като се нахранихме, единъ куриеръ ни доведе до с. Дългобравци; това село е разположено въ полето предъ Кочани. Настанихме се почти въ всички кѫщи на групи по 5—6 души. Научихме, че въ Кочани имало около 60,000 турска войска. И турцитѣ се готвѣха за война. Презъ деня презъ селото минаха около 20—30 души деврии. Опасно бѣше, да не влѣзатъ въ нѣкоя кѫща и да ни откриятъ, защото всички кѫщи бѣха заети отъ насъ. Свободна бѣше останала само една кѫща и селенитѣ ги отведоха тамъ. Ако случайно ни бѣха открили, отъ насъ никой живъ нѣмаше да остане, защото се намирахме въ поле. Селенитѣ казаха на турцитѣ, че храната е въ една кѫща и че тѣ ще трѣбва тамъ да се съператъ. Така и стана. Съ насъ бѣше и Зековъ отъ Гумендже. Бѣше възрастенъ човѣкъ и не носѣше пушка. Той бѣ голѣмъ патриотъ. Четникътъ Каменъ отъ време на време го носѣше на рамо. Зековъ бѣ тръгналъ да отмъщава за смъртьта на Апостолъ войвода, който заедно съ Василъ Пувката и Георги Касапчето, убиецътъ на Йована Йовановича, бѣ отровенъ. Зековъ успѣ да накаже предателитѣ и ги изби. Тѣ се казваха Чифтелийевци. Отидохме въ с. Смилянци, Радовишко, а отъ тукъ въ с. Нивичани, Струмишко. Тукъ имаше единъ войвода на име Атанасъ Нивички, който се криеше отъ всички чети, били тѣ централийски или върховистки. Съ него бѣхъ голѣмъ приятель и не бѣхъ се виждалъ отъ дълго време. Атанасъ Нивички никому не пишеше, нито пъкъ нѣкому даваше смѣтка. Като се отбихме въ това село, селенитѣ го криеха пъкъ и приемъ не ни даваха; искаха да ни водятъ въ гората. Азъ се обърнахъ къмъ селенитѣ и имъ казахъ, да съобщатъ на Нивички, че Алексо Демирхисарски е дошелъ нарочно тукъ, за да се видимъ, пакъ и да не се страхува за живота си, никой нищо нѣма да му направи. Нашиятъ каналъ минаваше презъ това село. Най-после Нивички дойде при насъ съ двама души селени. Заклахме 7 брави и се нахранихме. Бѣхме 115 души. Отъ Струмишко минахме въ Радовишко и въ с. Оградецъ се срещнахме съ войводата Никола, единъ младъ момъкъ. Той после падна убитъ по нареждане на Кольо Лефтеровъ. На времето българскитѣ власти хванаха и обесиха убиеца. Тодоръ Александровъ допускаше, както казахъ, че убийството е станало по нареждането на Лефтерова, защото умразата между последния и Тодора бѣше много голѣма. Кольо Лефтеровъ бѣше вѣченъ върховистъ.

Рѣката Вардаръ минахме благополучно и навлѣзохме въ Кожухъ пл. Тукъ запалихме голѣми огньове; валѣше силенъ дъждъ. Хванахме двама турци дървари, които идваха отъ гевгелийскитѣ турски села. Вързахме ги. Заклахме 13 брави, обѣдвахме и следъ обѣда започнахме да се съветваме, какво да правимъ съ хванатитѣ турци. Азъ настоявахъ, че нѣма смисълъ да ги убиваме, защото достатъчно сме силни, за да посрещнемъ всѣка изненада. Дадохме на турцитѣ да се хранятъ, нахраниха се и ги пустнахме. Тѣ не ни предадоха. Потеглихме денски по Кожухъ пл. и срещнахме войводата Коста Попето. Въ с. Петрино при него оставихме Зекова съ гюмендженската чета, а ние заминахме за Тиквешко. Турцитѣ бѣха вече ни усѣтили и бѣха тръгнали по дiритѣ ни. Поржчахме отъ с. Конопища да ни донесатъ хлѣбъ и петь души селени натоварватъ три коня съ хлѣбъ и сирене и поематъ за къмъ насъ. Презъ нощьта потерата, която е била въ диритѣ ни, ги хваща, закалва отъ тѣхъ четиримата, като оставя живъ само по-младия, около 20 годишенъ селенинъ, и го подкарва предъ себе си. Пускатъ турцитѣ селенчето да дойде при насъ и да види, въ кои отъ колибитѣ сж разположени войводитѣ. Ние тогава се намирахме въ едни влашки колиби и бѣхме поставили трима часовои да ни охраняватъ. Турцитѣ приближаватъ тихо нашитѣ постове, безъ да бждатъ забелязани. Пускатъ селенчето, което идва при насъ, войводитѣ. Тогава всички се бѣхме събрали въ колибата на Павелъ Христовъ. Тамъ бѣхме: азъ, Георги п. Христовъ, Алексо Джорле и Марко Ивановъ. Идва момъкътъ при насъ и ни поздравлява. Питаме го, кѫдешенъ е. Отговори ни, че е билъ отъ с. Конопища и че носѣлъ хлѣбъ за четата. Селенчето бѣше много изплашено, защото турцитѣ и него го бѣха заплашили, въ случай че ги издаде, да изколятъ цѣлото негово семейство. Момъкътъ постоя малко при насъ и ни напустна. Въ тоя моментъ нашитѣ часовои забелязаха настѫпващитѣ турци и откриха огънь по тѣхъ. Още при първия залпъ обаче турцитѣ убиха нашия часовой и откриха огънь по колибитѣ. Стана голѣма суматоха. Куршумитѣ, които падаха около колибитѣ, вдигаха много прахъ. Ние всички се бѣхме разположили, като нѣкои бѣха даже по нужда. Тѣзи, които имаха наблизо своитѣ пушки, грабнаха ги веднага и започнаха да се сражаватъ. Излѣзохме надъ колибитѣ на по-удобно мѣсто, на една чукара. Турцитѣ убиха 7 души. Павелъ Христовъ избѣга безъ пушка, като забрави въ напустнатата колиба и нашата архива. Отъ колибитѣ не можахме да приберемъ много нѣща; бѣхме оставили орѫжие и други ценни работи. Успѣхме да се задържимъ само съ тѣзи жертви. 10 души наши момчета не можаха да се изтеглятъ къмъ чукарата, а бѣха останали въ една дупка, отъ гдето продължаваха да се сражаватъ. Тази група не можеше да отстѫпи, мѣстото бѣше таково, при опитъ тѣ рискуваха да бѫдатъ всички избити. Атакуваха турцитѣ и успѣха да подпалятъ 4 отъ колибитѣ. После успѣхме да ги отблъснемъ и така спасихме останалитѣ колиби. Къмъ пладне азъ предложихъ да направимъ атака, да минемъ презъ колибитѣ, да приберемъ оставенитѣ тамъ нѣща и да спасимъ нашитѣ другари. Другаритѣ ми казаха: ако искамъ да правя атака, да я предприема само съ моитѣ момчета. Азъ се съгласихъ и на това. Избрахъ отъ моята чета по-опитнитѣ момчета на брой 25 души, между които бѣха Славчо Пирчевъ и Георги Ивановъ, и предприехме атаката. Георги п. Христовъ заедно съ останалитѣ другари останаха да поддържатъ огънь. Приближихме турцитѣ, безъ да дадемъ жертва. Моятъ четникъ Петре отъ с. Облаково, Битолско, хвърли една голѣма четвъртита бомба, която даде голѣмъ трѣсъкъ и ние започнахме да викаме „ура“, турцитѣ се изплашиха и юрнаха да бѣгатъ, а ние успѣхме да убиемъ тѣхния мюлязиминъ и много аскеръ. Взехме отъ убититѣ два феса, спасихме останалитѣ наши другари и се прибрахме. И така станахме господари на положението.

По-късно дойдоха Чекаларовъ и Христо Силяновъ съ около 100 души. Тѣ идваха на помощь, сражението обаче бѣше се свършило. Събрахме се всичко 210 души. Въ сражението паднаха Христе Босио отъ Вашерейца, Вангелъ отъ с. Буфъ, Битолско (последниятъ дойде нарочно отъ Америка, за да стане четникъ), Никола отъ Охридъ и др., чиито имена не мога да си спомня, понеже бѣха отъ другитѣ чети. Заедно съ Чекаларовъ пристигна и Иванъ Поповъ, сѫщиятъ който по-късно, мисля презъ 1921 год., се самоуби на Витоша отъ гладъ. Бѣхме гладни и потеглихме за с. Рожденъ, Добро поле. Три дни не бѣхме яли; силни потери обикаляха селата и убиваха всѣки срещнатъ на полето селенинъ.

Тукъ азъ се отдѣлихъ съ моята чета и се отправихъ за Прилепско, а другитѣ заминаха презъ Мориховско. Бѣше минало не повече отъ половинъ часъ, отъ като се раздѣлихме съ останалитѣ другари и въ гората срещнахме да се криятъ 5—6 души селени. Тѣ бѣха керемидчии. Разправиха ни, че по селата идвали потери и питали за комити. „Ще имъ отговоришъ, че нѣма въ селото комити и съ сѣкира по главата ще те убиятъ, отговоришъ ли имъ, че си видѣлъ комититѣ, пакъ ще те заколятъ, достатъчно е да те заварятъ въ полето или въ гората“. Никой при страха отъ убийство не е можелъ да се движи изъ полето. Тукъ е безчинствувалъ и убивалъ Чифтели-бей, потераджия. Селенитѣ ни донесоха една тенекия медъ и малко хлѣбъ; хапнахме, взехме малко душа и се опѫтихме за с. Дуйне, Прилепско. Тукъ единъ селенинъ, добъръ домакинъ, на име Стоянъ съ прекоръ Фердинандъ, ни донесе хлѣбъ, единъ бинликъ ракия (5 оки) и около 15 оки вино. Отъ това село отидохме въ с. Витолища и отъ тукъ въ с. Полчища; тукъ вече се настанихме въ една кѫща. Къмъ пладне ни известиха, че идвала войска. Мѣстото, гдето се намирахме бѣ долъ, никакъ неудобно за бой. Пристигна войска въ селото, обаче всички бѣха безъ пушки. Въ момента, когато ние решавахме да излѣземъ ли вънъ, или не, въ кжщата влѣзна единъ войникъ и седна предъ огъня, на ката. Той билъ синътъ на домакина — турски войникъ, отстжпващъ заедно съ войската. Разпитахме го и той ни разправи за турското поражение при Куманово. Излѣзнаха женитѣ предъ портата и почнаха да даватъ хлѣбъ на войницитѣ, за да не влѣзатъ въ кжщи и да ни заварятъ. Следъ като отминаха войницитѣ и ние потеглихме вечерьта за с. Крушевени и отъ тукъ за с. Путуросъ. Пратихме селени въ Битоля, да ни купятъ опинци, донесоха ни ги, обухме ги и тръгнахме за с. Чарлия. Отъ тукъ отидохме въ Кукуречани. Последното село е разположено на шосето и всички кжщи бѣха пълни съ войска. Турцитѣ спираха войницитѣ и повторно ги въоржжаваха. Въ Битоля имаше около 60,000 турска войска. Въ Кукуречани намѣрихме само една незаета отъ турцитѣ кжща и всички 25 души влѣзохме въ нея. Презъ деня въ тая кжща идваха турци за хлѣбъ и др., обаче домакинитѣ ги присрещаха още предъ вратитѣ и тѣ си отминаваха. Вечерьта потеглихме отъ това село, пресѣкохме шосето Битоля-Кичево и отидохме въ с. Диогрижани. Тукъ вече бѣхме въ моя районъ, на сигурно мѣсто. Отидохме въ с. Облаково и се срещнахме съ Илия Йосифовъ и продължихме за селата Стрежово и Смилево. Въ последното село се разположихме въ кжщитѣ. Съобщиха ни, че 600 албанци, башибозукъ отъ армията на Ниязи-бей била на пжть и щѣла да пресича селото. Като ни съобщиха това, ние излѣзохме надъ селото, въ мѣстностьта Бѣли-брѣгове. Турцитѣ ни забелязаха, обаче нито тѣ, нито ние открихме огънь. Като влѣзли въ селото, попитали за насъ. Селенитѣ имъ отговорили, че сме ловджии. Башибозукътъ се отправи къмъ манастира Св. Петъръ, срещна единъ селенинъ съ 4 коня и му ги взе. Въ с. Боища се срещнахме съ Ване Стояновъ и Кръсте Трайковъ, ресенски войвода. И двамата водѣха чети; Кръстовата бѣше отъ 20 души. Въ с. Желѣзнецъ заварихме Петъръ Ча левъ съ 60 души четници. Всички чети за по-голѣма безопасность идваха въ моя районъ, защото нашиятъ районъ бѣше най-здраво организиранъ.

Дойде милиция отъ с. Велмевци и се събрахме въ Желѣзнецъ 300 души. Всички добре въоржжени. Ние не знаехме, до кжде сж стигнали сръбскитѣ войски. Отъ с. Брѣзово получихме известие, че тамъ сж влѣзли сръбски войски. Отидохъ тамъ и се срещнахъ съ началника на разезда, поручикъ Анте Йовановичъ. Обърнахъ се и казахъ на поручика, да повика войската отъ Кичево, защото турцитѣ сж избѣгали. При него отидохъ съ 5 д. четници и наредихъ моята чета да слѣзе отъ Желѣзнецъ въ с. Доленци, да се построи и когато минава разезда да викатъ всички „ура“! Срещнахме на пжть за Доленци единъ турски разездъ и успѣхме да убиемъ двама души. И така въ с. Доленци, когато влѣзохъ съ разезда, цѣлата чета бѣ строена и азъ на конь заедно съ сръбския разездъ отъ 12 души влѣзохме въ селото, посрещнати отъ четата и селенитѣ съ викове „ура“! Сърбитѣ отговаряха съ викове „живио“! Турцитѣ отстжпиха и ние съ разезда отидохме въ с. Жванъ. Отъ тукъ се разпоредихъ да приготвятъ вечеря въ с. Сопотница, което е до турското с. Прибилци. Потеглихме право за с. Сопотница. Въ това село имаше единъ учитель на име Пейко Михайлевъ. Той бѣше сръбски възпитаникъ. Учителствуваше въ с. Крапа, Порѣчието. Бѣше сръбски учитель; родомъ бѣ отъ с. Сопотница и родителитѣ му бѣха тукъ, мѣстни селени. Бѣхъ го докаралъ въ това село за български учитель. Дойдохме въ селото и сръбскиятъ поручикъ въ негово лице позна свой съученикъ отъ младини. Учительтъ веднага даде знакъ съ очи, да не разправя за тѣхното минало. Падна нощь и ние се прибрахме по кжщитѣ. Съ насъ на конь бѣше и единъ селенинъ на име Никола Макариовски. Въ тъмното Пейко, учительтъ, мислейки, че предъ него се намира нѣкой отъ сръбскитѣ войници, а не Никола, се обърналъ къмъ поручика и му казалъ: „Недей да продумашъ нѣщо, защото тукъ работа е сериозна, не е такава каквато мислите вие“. Поручикътъ отива при войницитѣ отъ разезда и имъ казва, да не причатъ нищо лошо за Бугарско, защото е опасно. Вечерахме и рано сутриньта при хана на Сопотница нашитѣ патраули се удариха съ единъ турски разездъ. Отъ нашитѣ момчета, които бѣха 20 на брой, не падна никой. Потеглихме за с. Прибилци. Чаулевъ започна да се оплаква, че го е болѣло зжбъ. Съ насъ дойде цѣлата негова чета, безъ него. Носѣха и въстанишкото знаме на охридската чета отъ време на въстанието. Държейки смѣтка за подслушания разговоръ, азъ се обърнахъ къмъ поручика и му казахъ, да остане и той при Чаулевъ, защото въ случай, че избиятъ войницитѣ, да не кажатъ после, че ние сме сторили това. Презъ нощьта се ударихме съ турскитѣ патраули и обсадихме Прибилци. Знамето прикрепихме на единъ старъ каменен̃ъ зидъ, за да се гледа отъ цѣлото село; прикрепихме го надъ село. Турцитѣ започнаха да стрелятъ по знамето, обаче не успѣха да ударятъ никого отъ нашитѣ момчета. Особено упорито по знамето се стреляше отъ една плѣвня. Влѣзохме въ селото и запалихме плѣвнята, минахме предъ мюдюрницата, но тукъ не заварихме никого. Въ селото влѣзохъ съ около 30 души и се опжтихъ право въ джамията. Въ това село бѣха най-лошитѣ турци отъ моя районъ. Заповѣдахъ, който не се предаде и не окачи бѣло знаме, ще му подпалимъ кжщата. Всички започнаха да тургатъ по кжщитѣ бѣли шамии, гащи и пр., само бѣло да е. При менъ дойдоха всички катили-харамии турци и започнаха да ме поздравляватъ любезно съ „добре дошелъ“ като ми казваха: „Алексо, 20 години бѣхме те слушали, ето дойде време и да те видимъ“. Лошитѣ турци ние ги познавахме. Тѣ бѣха: Рибко, Браймъ, Шефкия и др. около 13 души. Събрахме тѣхъ, а на другитѣ казахме да си отидатъ по домоветѣ си. Наредихме ги до единъ зидъ и ги застреляхме. Невиннитѣ турци не закачихме; сжщо и селото не подпалихме.

Получихме известие, че турската войска се е връщала наново; турска кавалерия идвала отъ с. Мургашево. С. Прибилци е на пжтя. По пжтя се зададе единъ турски разездъ, обаче съ „ура“ успѣхме да го изгонимъ, като не имъ дадохме възможность да слѣзнатъ отъ конетѣ. Искахме на всѣка цена да си пробиемъ пжть и да хванемъ гората Ставраково. Отъ тукъ продължихме за с. Слѣпче. Това село е близо до Мургашево, разположено е въ пл. Илиница. Тукъ имаше вече удобства за бой и турцитѣ не можеха лесно да ни нагънатъ. Разположихме се въ селото, като по ридоветѣ поставихме застава отъ 30 души. Смѣнявахме ги на всѣки 5—6 часа. Отъ тукъ наблюдавахме окопаването на турската войска въ Мраморица и Мургашево. Въ последното село изпратихме двама селени да срещнатъ нѣкой турчинъ и да му съобщатъ да си предадатъ оржжието, защото ние утре ще дойдемъ въ с. Мургашево. Турцитѣ обаче хващатъ двамата селени и ги закалватъ. Ние съ това съобщение искахме да изплашимъ турцитѣ, защото войската бѣше още далечъ задъ насъ. Убиха селенитѣ, защото се бѣха научили отъ прибилчани, че не настжпва никаква войска, а че сме комити. Къмъ пладне дойде заставата, като не дочака да бжде смѣнена, и съобщи, че турцитѣ сж започнали да обсаждатъ селото. Дадохъ нареждане да отстжпимъ. Заедно съ четата назадъ до близкото село къмъ Кичево дойдоха и всички, които можеха да вървятъ. И така се изпразни цѣлото село. Валѣше силно снѣгъ. Жени, деца, всички боси напустнаха селото. Остана само единъ слѣпъ старецъ. Като се изтегли народътъ, ние останахме надъ село и тукъ дочакахме войската. Турцитѣ влѣзоха въ селото и заклаха останалия старецъ. Растоянието между ни бѣ голѣмо, ето защо ние само се гледахме безъ никой отъ насъ да открие огънь. Турцитѣ запалиха селата Вирово и Ракитница. Сръбската войска още я нѣмаше. Писахме писмо до Кичево и отъ тамъ получихме отговоръ отъ командира на армията Недичъ, въ което той пишеше между другото: Алексо войвода, нашата работа е свършена; въ Битоля ще дойдатъ български войски. Наскоро подиръ това дойде поручикътъ Василъ Църногорецъ и ни съобщи, че сръбскитѣ войски сж потеглили за насамъ. Като се научихме за това, зарадвахме се много, защото нашето положение бѣше много критично; имаше много турска войска и ние не можехме да се задържимъ. Едно наше отдѣление начело съ Ильо Йосифовъ се срещна съ единъ турски разездъ и нашитѣ успѣха да убиятъ двама суварии. Пристигнаха сръбскитѣ войски и поеха направо по шосето за с. Сопотница, пъкъ отъ тамъ за Мургашево. Като се научихъ, че тѣ сж поели по шосето, веднага отъ Вирово имъ съобщихъ, да не вървятъ по шосето, защото турцитѣ сж окопани въ пл. Илиница, гдето бѣха и тѣхнитѣ орждия и сърбитѣ щѣха да влѣзатъ като въ клинъ и щѣха да бждатъ унищожени до кракъ. Сърбитѣ се вслушаха въ моитѣ предупреждения, върнаха се назадъ и като минаваха р. Църна, за да дойдатъ при насъ въ с. Вирово, много войници се изподавиха, защото рѣката бѣше придошла и бродъ не можеше да се намѣри. Като дойдоха при насъ, запалихме огньове и започнаха да се сушатъ. Съобщихъ за разположението на турскитѣ войски, които държеха следната линия: селата Слоещица, Жванъ, Вирово, Сопотница, Суво-гърло, Доленци, Бабино. На другия день нападнахме заедно селата Церово и Боища и тукъ стана голѣмо сражение. Привечерь турцитѣ отстжпиха къмъ Мраморица и презъ Смилево за Гопешъ. Въ с. Боища турцитѣ подозирайки, че сж предадени отъ стопанитѣ, въ чиито кжщи бѣха на квартира, изклаха четирима отъ тѣхъ. Това сторили веднага следъ пропукването на първата пушка. Надъ манастира Св. Петъръ, Смилево, сърбитѣ поставиха своитѣ горски орждия. Ние имъ посочихме мѣста, които бѣха по-високи отъ тѣзи, на които бѣха разположени турскитѣ орждия. Турцитѣ ги бѣха поставили на облаковскитѣ ридове. Сърбитѣ поставиха орждия надъ Гопешъ въ мѣстностьта Горановецъ. Започна боятъ при Битоля. Сърбитѣ настжпиха отъ Мраморица, Кукуречани, Гявато. Следъ четиридневенъ бой падна градъ Битоля. Началникъ на турската войска бѣ Джавитъ-паша. Той успѣ при Превалецъ (мѣстность надъ Братинъ-долъ) на шосето да направи пробивъ и да се изтегли презъ Ресенъ, а отъ тукъ презъ с. Кажани заедно съ войскитѣ си въ Албания. При пробива паднаха много сърби.

Въ с. Смилево се запознахъ съ сърбина Браниславъ Нушичъ, който заедно съ сръбскитѣ войски идваше да заеме поста окржженъ управитель въ Битоля. Като ме видѣ, той се обърна къмъ менъ и каза: „Ти ли си, Алексо, азъ те зная“. Запитахъ, отъ где ме познава. Той ми отговори, че е билъ консулъ въ Битоля. Той бѣше се нѣщо разболѣлъ, помоли ме да нареда, да му донесатъ отъ нѣкое село кисело млѣко и една погача отъ хубаво брашно. Говорѣше ми по български, чисто български. Изпратихъ единъ куриеръ до с. Боища и му донесоха млѣко и погача.

Влѣзохме въ града и заварихме прилепската чета на Миланъ Гюрлуковъ цѣла арестувана; държали сж я отговорна за много жертви, които дала сръбската войска. Азъ бѣхъ доволенъ, че презъ цѣлото време не дадохъ жертви отъ моитѣ хора. Трайко и Чаулевъ си отидоха по своитѣ райони, сѫщо и милицията. Въ Битоля азъ влѣзохъ съ 25 души четници. Вечерьта се разхождахъ съ пушка на рамо по „Широкъ сокакъ“ и правѣхъ посещения на нѣкои мои другари. Присрещнаха ни около 15 души сръбски офицери на коне. Единиятъ отъ тѣхъ ни запита, кѫде ходимъ така: войната се била свършила и всички ние трѣбвало да оставимъ пушкитѣ въ комендантството. Извадихъ едно удостовѣрение, нѣщо като откритъ листъ, който даваше право да помагамъ и да опѫтвамъ всички съюзнически войски. Това удостовѣрение бѣше подписано отъ Тодоръ Александровъ и отъ Протогеровъ. Единъ отъ офицеритѣ взе удостовѣрението, прочете го и каза, че било българско и че не важело нищо. Разбрахъ, че отношенията съ сърбитѣ сѫ влошени.

Не зная какъ, въ града бѣха дошли отъ нѣкои села нѣколко души сърбомани и съ едно писмо до комендантството съобщиха, че ако не съмъ билъ азъ, тукъ всичко дори и камънитѣ щѣли да бѫдатъ сръбски. Вѣрно, бѣхъ гонилъ и бѣхъ прочистилъ много сърбомани, но кой ти е подозиралъ, че сѫ останали още нѣкои. Съ едно обявление отъ комендантството сърбитѣ нареждаха, да се обезорѫжи цѣлото население включително и четницитѣ. Дошлитѣ сърбомани ме наклеветватъ предъ властитѣ, че азъ въ Генимахале съмъ агитиралъ, никой да не предава пушката си, защото скоро щѣли да дойдатъ българитѣ и всѣки, който сторѣлъ това, щѣлъ да увисне на вѫже. Въ сѫщность азъ не бѣхъ говорилъ нищо подобно. Бѣхме седнали около една маса въ хотелъ „Балканъ“ нѣколцина другари, между които бѣше и Павелъ Христовъ. Идва Василъ Свещаро отъ с. Рамна и подшепва на Павле, че работата на Алексо е опасна и че трѣбва да се търси „чаре“. Азъ после разбрахъ, въ какво се състояла работата. Клеветата, която бѣха пустнали сърбоманитѣ бѣше дала поводъ на властитѣ да ме търсятъ, за да ме арестуватъ. Павелъ ми каза, какво му е съобщилъ Василъ Свещаро, пъкъ и азъ успѣхъ да подчуя разговора. Станахъ отъ тамъ и съ Ване Стояновъ отидохъ при единъ приятель на име Йонче Гулабовъ. Отидохме при него, за да се скриемъ, обаче после измислихъ другъ планъ. Взехъ Алексо Джорле, Дзоле отъ с. Баница и Кръсте Маликъ и така четиримата се отправихме за окрѫжното управление при Браниславъ Нушичъ. Предъ неговия кабинетъ стоеше единъ наредникъ, комуто казахме да съобщи за нашето идване на окрѫжния управитель. Като влѣзохме при него, той се обърна къмъ мене и ме запита, защо съмъ дошелъ. Отговорихъ, че съмъ дошелъ, за да се осведомя, дали обявлението, въ което се говори за обезорѫжаването се отнася и за насъ, защото азъ отъ моя страна казахъ на другаритѣ, че това не се отнася за насъ. Браниславъ Нушичъ отговори, че това се е отнасяло и до насъ, защото турцитѣ, като ни гледали въорѫжени се страхували много за своя животъ. Възразихъ му, че орѫжието сме го взели отъ българската армия и че войната още не се е свършила. Следъ като приключихме разговора, Нушичъ извади една бележка и ми каза: „Ти значи си говорилъ само за вашитѣ пушки?“ После ме запита, колко другари имамъ съ себе си. Изброихъ му ги. Тогава той ми даде една бележка и ми каза, да взема другаритѣ и да замина за Демирхисаръ. Съдържанието на бележката не знаехъ. Той веднага бѣше съобщилъ въ с. Кукуречани за нашето минаване презъ тамъ, като бѣ се разпоредилъ, или да ни избиятъ или пъкъ да ни обезорѫжатъ. Нушичъ ни порѫча да се движимъ нощно време, за да не ни забележатъ турцитѣ. Като минавахме презъ селото, отъ хендецитѣ наскачаха войници и ни извикаха: „Стойте! трѣбва да идете въ коменданството!“ Азъ и Славчо Пирчевъ се опѫтихме за коменданството, като на останалитѣ другари казахме да ни чакатъ, а въ случай че дойде нѣкой да имъ взима пушкитѣ, да откриятъ огънь. Коменданството се помѣщаваше въ една кѫща, а коменданти бѣха двама селени отъ Порѣчието. Като влѣзохме при тѣхъ, заварихме ги да играятъ на карти; облѣчени бѣха въ бѣли селски дрехи. Тѣ имаха на разположение войници. Запитаха ни, кѫде отиваме. Отговорихме имъ, че Нушичъ ни е казалъ да си ходимъ въ своя районъ. После взеха бележката и ни казаха, че не можемъ да продължимъ пѫтя, защото въ бележката не се е казвало нищо подобно. Азъ казахъ, че тая бележка ни я даде самиятъ Нушичъ, важи или не, това не е наша работа, който ни спира и ни прѣчи, тежко му! Като чуха нашия дръзъкъ отговоръ, зарѫчаха на войницитѣ да ни пустнатъ. Минахме презъ самото с. Кукуречани — то е едно дълго проточено село. Надъ селото поискаха пакъ да ни спратъ, обаче ние продължихме безъ да се спираме и така се прибрахме въ своя районъ. Тукъ разпустнахъ четницитѣ да си отидатъ по домоветѣ си. Славчо Пирчевъ се върна въ Битоля. Скрихме оржжието и азъ съ още единъ другарь тръгнахъ на гости по селата.

Следъ това сърбитѣ изпратиха една потера отъ 30 души начело съ учителя Михайле Пейко отъ с. Сопотница, за да ме убиятъ, гдето ме намѣрятъ, като се оправдаятъ после, че погрѣшно сж ме взели за нѣкой турчинъ. Бѣхъ тръгналъ отъ с. Жванъ на единъ турски конь и пжтувахъ за Битоля. Въ пояса си носѣхъ само единъ револверъ. Минахъ презъ с. Мургашево и срещнахъ Пейко Михайле. Шосето бѣше много кално и той ездѣше съ конь по него, а офицерътъ заедно съ войницитѣ вървѣха по хендецитѣ. Пейко като ме видѣ, спрѣ се и ме запита, за кжде пжтувамъ. Презъ това време войницитѣ продължиха заедно съ офицера своя пжть, защото отъ тѣхъ никой не ме познаваше. Пейко ми съобщи заповѣдьта на сръбскитѣ власти за моето премахване и ме предупреди да не казвамъ никому името си. Каза ми да отида въ Битоля и съ приятели да търся начинъ да избѣгамъ. Пейко допълни мисъльта си като каза: „За тебе тука нѣма животъ“. Отъ тоя моментъ вече азъ започнахъ да се именувамъ Тома Христовъ. Пристигнахъ въ града и се укрихъ при моя братовчедъ Стефанъ Миленковъ. Поржчахъ, да ми повика Божинъ полица (по народность българинъ, полицай още въ турско, на турска служба). Последниятъ отиде въ коменданството и ми извади едно „лесе-пасе“ за Солунъ и то на име Алексо Стефановъ, като ми казваше, че никой не би могълъ да ме подозре подъ това име, щомъ като не споменавамъ, че съмъ войвода. Пристигнахъ въ Солунъ и отъ тукъ съ трена въ Сѣрски Демирхисаръ, а отъ тамъ право въ София.

Всички наши войводи и четници отъ Битолско по нареждане на Алекс. Протогеровъ, следъ като се превзе Македония, отидоха въ с. Малгара, Одринско, за да не дразнѣли сърбитѣ та по такъвъ начинъ да не се разтурѣлъ договорътъ. Азъ не отидохъ тамъ и стояхъ въ София до обявяването на междусъюзническата война презъ 1913 г. Като се обяви сръбско-българската война отидохъ въ Кочани и постѫпихъ въ 6-та охридска дружина. Не отидохъ въ партизански отредъ, защото разбрахъ, че нашитѣ войски бѣха изморени и не желаеха да се биятъ. Въ отреда отидоха войводитѣ: Иванъ Поповъ, Наке Лавчанецъ, Петъръ Чаулевъ, Миланъ Гюрлуковъ, Методи Стойчевъ, Чакаловъ и Ив. Джоневъ.

Съ сърбитѣ се бихме непрекѫснато при Султанъ-тепе, Рѣдки-буки, надъ Кочани, цѣли 6 дена. На шестия день сърбитѣ плениха цѣла II рота. Унищожиха почти цѣлата рота, плениха 60 души, успѣхъ да се спася само азъ. Тукъ загина и командирътъ на ротата капитанъ Светогорски. Отстѫпихме до Калиманско поле и Царево-поле. Сгрупирахме се наново и се върнахме срещу сърбитѣ пакъ при с. Каменица, Калиманско-поле. Отблъснахме ги назадъ къмъ мѣстностьта Говедарника. Тукъ стана голѣмо сражение; загинаха много сърби. Тукъ ние се спрѣхме и сръбската артилерия ни обстрелва цѣли 3 дни. Паднаха и много наши войници. На третия день настѫпи сръбската пехота. Деньтъ бѣ много горещъ. Сърбитѣ дойдоха до нашитѣ окопи и отъ нашитѣ опълченци паднаха мнозина. Отъ нашата рота останахме само 13 души. Започнахме да се бранимъ съ ножоветѣ си и то отъ всички страни. Дойде единъ цѣлъ нашъ полкъ и се хвърли въ атака на ножъ, а каквото бѣше останало по окопитѣ сръбски войници и др. ги изхвърлиха. Тукъ падна пронизанъ отъ вражески куршумъ полковникъ Василевъ. Сърбитѣ се юрнаха да бѣгатъ. Мѣстото, по което бѣгаха, бѣше височко та паднаха много сърби. Получи се заповѣдь да не настѫпваме отъ Калиманско поле — примирието бѣше сключено. И ние македонцитѣ се върнахме дълбоко огорчени отъ новото робство.

VIII.

Допълнителенъ разказъ за отдѣлни войводи. Унищожаване четата на Димко Могилчето при с. Ивени, Мориховско. Смъртьта на Йонъ-паша. Изтрѣбването на гръцкитѣ чети въ Морихово. Какъ загина Димко Могилчето. Сждбата на Фроса и на нейното дете. Смъртьта на Трайко Крало Митревъ. Блаже Кръстевъ Биринчето. Пешо паша Радевъ. Марко Христовъ.

Димко Могилчето и Трайко Крало държеха часть отъ Мориховско, а пъкъ Йонъ-паша държеше Иваневския колъ. Тримата държеха три района по 15 села. Димко Могилчето бѣше надъ насъ, като околийски войвода. Следъ неговата смърть презъ 1905 г. азъ станахъ околийски войвода въ Битолски Демирхисаръ. Битолската околия броеше 160 села, отъ които на Демирхисаръ се падаха около 40. Организационнитѣ работи въ полето бѣха по-трудни, нашитѣ чети трѣбваше почти всѣки день да водятъ сражения съ гръцкитѣ чети. Въ едно такова сражение, станало при с. Ивени, Мориховско, на гръцкитѣ андарти на помощь дойде и турски аскеръ. Четата на Димко Могилчето, която водѣше тоя бой, броеше 30 души. Въ това сражение биде унищожена почти цѣлата чета на Могилчето — самиятъ Димко бѣше тежко раненъ; тукъ раниха сжщо тежко Крумъ Петишевъ. Незасегнатъ отъ куршумитѣ остана само Трайко Крало. Въ тая чета имаше и една часть отъ четницитѣ на Иванъ Алябака, повечето родомъ отъ България. Тукъ попадна и четата на Лука Джеровъ. Двамата ранени, като за чудо, турцитѣ не можаха да ги откриятъ. Въ това сражение раниха сжщо тежко и Даме Козовъ отъ с. Смилево. Всички ранени после ги откараха въ Битоля, гдето се изцѣриха и излѣзоха наново. Йонъ-паша нападна гъркоманскитѣ села: Паралово, Гнилежъ, Гнотино, Мегленъ и Рибарци и напълно ги унищожи. Това стана презъ 1907 г.

Наскоро следъ това Йонъ-паша се разболѣ отъ гърло и отиде на лѣчение въ гр. Битоля. Тукъ го цѣрѣше докторъ Нале отъ с. Будимирци, Мориховско. Последниятъ бѣше гъркоманинъ, противникъ ни бѣше. Болестьта на Йона се усложни и наскоро той се помина. Турската полиция се научи, че Йонъ-паша е въ Битоля и че се лѣкува, обаче нищо повече не можаха да научатъ, защото тукъ народътъ бѣше добре организиранъ. Погребаха Йонъ-паша безъ да разбератъ това турцитѣ. Скоро следъ погребението турцитѣ се научиха за това и отидоха на гробищата, за да направятъ обискъ и да намѣрятъ трупа на починалия войвода. Организационнитѣ хора въ града обаче се бѣха предварително научили за намѣренията на турската власть, отидоха на гробищата, изровиха тѣлото на Йона и го поставиха въ единъ прѣсенъ гробъ на една жена, като смъртнитѣ останки на войводата закопаха подъ тѣзи на жената. Дойде турската власть, обаче въпрѣки старанията си не можа да открие гроба.

Следъ смъртьта на Йонъ-паша, Димко Могилчето и Трайко Крало започнаха да действуватъ много интензивно въ Морихово. Гръкъ не можеше вече да пристжпи въ тая область. Въ мѣстностьта на Чебренъ Трайко хвърли въ рѣката Църна мнозина цигани чергари. При все че на гръцкитѣ чети помагаше и турскиятъ аскеръ, тукъ, въ Морихово, тѣ бѣха унищожени окончателно. Димко Могилчето дойде при менъ съ четата си. Тогава азъ държехъ Гяватъ-колъ. Съ себе си той водѣше и една жена на име Фроса заедно съ нейното момиченце. Фроса бѣ укривателка на организационни хора въ Битоля. Отидохме въ с. Цапари. Тукъ Димко получи писмо отъ битолското окржжно тѣло, въ което му се съобщаваше, да събере отъ своя районъ 400 наполеона и да ги изпрати въ комитета за нуждитѣ на Организацията. Димко Могилчето като че ли бѣше предварително узналъ за това и въпросната сума бѣ я вече събралъ. Върнахме се въ с. Сръбци и отъ тукъ въ с. Облаково. Въ последното село той остави четата заедно съ жената и момичето и се опжти за с. Карамани, Битолско, за да предаде паритѣ на Никола Дишковъ отъ сжщото село та той да отиде въ Битоля и да занесе сумата. Бѣше зимно време, Водици. Отива Димко въ Карамани (дали оставилъ паритѣ или не, това не можахме да се научимъ), и отъ тукъ облѣченъ въ бейски дрехи се опжтва за с. Ношпалъ. Предъ селото на единъ кладенецъ заварва група цигани—работници на чифликчиитѣ заедно съ децата имъ. Димко разгонва съ камшика си събралитѣ се цигани и съ нѣколко развалени турски думи имъ казва да напоятъ коня. Циганитѣ се разбѣгали. Димко Могилчето не знаеше да говори турски. Цѣлата тая сцена не е останала незабелязана отъ беговетѣ и кяиитѣ, които отъ кулата сж наблюдавали всичко и сж се питали смаяно, какъвъ може да бжде тоя бегъ, който така бие събралитѣ се предъ кладенеца хора. Димко зашпорва коня, влиза въ селото и се спира въ двора на една селска кжща. Въ тоя дворъ скоро се събиратъ много селени. Димко слиза отъ коня и се ржкува съ всички селени. Турскитѣ бегове и кяиии наблюдаватъ всичко това и чакъ когато Димко слиза и се здрависва съ всички селени, тогава вече разбиратъ, че това е Димко Могилчето. Разбиратъ по сдрависването, защото турскитѣ бегове не се здрависваха съ ржкостискане. Димко остава да пренощува въ една кжща въ селото и дава нареждане отъ селата Далбеговци и Дедебалци да дойде по единъ човѣкъ. Идватъ двамата селски ржководители отъ тѣзи села, Марко и Цвѣтко, за да го водятъ въ своитѣ села. Презъ първата нощь турцитѣ не го предаватъ, защото се опасявали да не би Димко да се спаси и после да си пострадатъ. Щомъ дошли куриеритѣ отъ горнитѣ две села и когато вече турцитѣ разбиратъ, че Димко ще напуска селото, съобщаватъ на гарнизона въ с. Могила. Следъ като Димко водилъ на дълго разговоръ съ дошлитѣ двама селски ржководители, той имъ казва да си заминатъ, защото тази нощь щѣлъ да остане въ с. Ношпалъ. Ржководителитѣ настояватъ Димко да тръгне веднага съ тѣхъ, обаче той имъ отказа, като на сбогуване имъ заржчва да изпратятъ селени предъ тѣхно о село, за да го причакатъ. Ржководителитѣ си отиватъ по селата. Идва аскеръ отъ с. Могила и обсажда кжщата, въ която е билъ Димко Могилчето. Въ кжщата имало скривалище и Димко успѣва на време да се скрие. Идватъ турцитѣ, обискирватъ кжщата, обаче не могатъ да откриятъ Димка и започватъ да се готвятъ за пжть. Скривалището, въ което се намиралъ Могилчето, е било дълбока и тъмна дупка; въздухъ е влизалъ само презъ едно малко отверстие. Една отъ домакинитѣ се уплашва много, да не би турцитѣ да забележатъ презъ дупката Димка, взима и затулва едничкото отверстие, отъ което влизало въ скривалището въздухъ и по такъвъ начинъ спрѣла въздушната струя. Турцитѣ следъ безуспѣшнитѣ тарашувания започватъ да напускатъ вече кѫщата; отъ двора се изтеглятъ последнитѣ турски войници и изведнажъ единъ тѫпъ гърмежъ накаралъ турцитѣ веднага повторно да се върнатъ обратно къмъ кѫщата, намиратъ скривалището и заварватъ простреният трупъ на Димка, който въ едната си рѫка е държалъ револверъ. Трупътъ на Димко е билъ доста почернѣлъ. Той, следъ спирането на въздушната струя, посегналъ къмъ револвера си и така турилъ край на бурния си животъ. Качватъ турцитѣ трупа на една кола и го докарватъ въ Битоля. Димко бѣше облѣченъ въ дрехитѣ на Шефкия и на главата си носѣше неговия тежъкъ фесъ. Хванаха и неговия конь и го занесоха на Ленски пазаръ въ Битоля, после качиха Димка Могилчето на коня, турнаха му пушката на рамо и така ги фотографираха. Димко носѣше и кьостецитѣ на Шефкия. При убийството на Димко Могилчето турцитѣ се зарадваха много; радостьта имъ бѣше толкова голѣма, като на нашитѣ при убийството на Шефкия. Това стана презъ 1907 год. За Димковата участь се научихме въ с. Базерникъ, тукъ бѣше и неговата чета. Фроса, която бѣше довелъ Димко, като чу за смъртьта му, пожела да се завърне въ Битоля. Тя разправяше, че ако я хванатъ и арестуватъ турцитѣ, нищо нѣмала да казва. Детето, която тя водѣше съ себе си, бѣ момиче на 7 год., носѣхме го постоянно на рѫце. Фроса бѣ жена на около 40 год. Нелегална бѣше станала следъ убийството на Ахия Тесларо, турчинъ катилинъ. Фроса единъ день го поканва да я посети (тя бѣше жена малко съ леко поведение). Въ Фросината кѫща, надъ вратата, бѣше се скрилъ четникътъ Петре Керестеджията. Идва Ахия и Фроса, за да го подмами, още на вратата му казва: „Ахъ, твоитѣ църни очи!“ Фроса върви напредъ и го води право въ кѫщи и когато турчинътъ пристѫпва прага, Петре съ единъ куршумъ го поваля на мѣсто. После тургатъ трупа въ единъ чувалъ и го хвърлятъ въ р. Шевница, гдето следъ нѣколко дена властьта го намира. Турцитѣ откриха, че убийството е станало въ кѫщата на Фроса; тогава тя побѣгна. Както вече казахъ, следъ Димковата смърть тя поиска да се върне въ Битоля. Предлагахъ ѝ, да замине за България, като ѝ давахъ 5 лири за пѫть и др. Но тя за себе си бѣше вече решила и настояваше на своето — Битоля та

Битоля. Взехъ я съ себе си до с. Стрежово, детето оставихме въ с. Облаково. Тя ме запита, защо оставяме детето. Казахъ ѝ, че нѣма кой да го носи. Въ с. Стрежово спрѣхме въ една кѫща и азъ порѫчахъ на селенитѣ да намѣрятъ по-удобна кѫща, защото вечерьта ще свикамъ организационно събрание. А моето намѣрение бѣ да премахна Фроса; интереситѣ на Организацията ми налагаха да сторя това; заедно съ Димко Могилчето тя бѣше обиколила цѣлия нашъ районъ и се бѣше запознала съ всички организационни хора, така че едно нейно предателство би ни костувало много. И така привечерь напустнахме първата кѫща, за да отидемъ въ друга, по-удобна. На излизане съ единъ нагантовъ куршумъ я застреляхъ право въ главата и тя падна мрътва. Порѫчахъ на селенитѣ да я закопатъ и да запалятъ на гроба ѝ свѣщи.

Момичето предадохме на Христо Здравевъ отъ с. Боища, който го осинови. То знаеше да говори освенъ български, турски и гръцки. Като го оставихме въ селото и си отидохме, идва турски аскеръ и обсажда селото. Момичето започнало да вика, че тая майка въ селски дрехи я не щѣла и като дойдѣлъ аскерътъ щѣла да разправи на турцитѣ много нѣща. Христе взима момичето и заедно влизатъ въ единъ хамбаръ, като съ една кърпа е затискалъ устата на момиченцето да не вика, като му давалъ възможность само да диша. И така до като аскерътъ напусналъ селото. Следъ това получихъ известие отъ Ристе, да отида веднага въ село. Като се срещнахме, Ристе се обърна къмъ менъ и ми каза: „Алексо, съ това момиче си взехме беля“. Завързахъ на шията на момичето една кърпичка съ две турски лири и по каналъ го изпратихме до Кюстендилъ, а отъ тукъ въ София, въ сиропиталище „Битоля“.

Войвода на Димковата чета стана моятъ секретарь Славчо Пирчевъ, родомъ отъ Брѣзникъ, България. Той остана полски войвода до хуриета и запази организационната мрежа непокътната и така не се почувствува много загубата на Димка Могилчето. Презъ 1907 г. азъ станахъ околийски войвода.

Смъртьта на Трайко Крало Митревъ. Следъ дълги и упорити борби гърцитѣ унищожиха цѣлото семейство на Трайка. Баща, братя, сестри, всички на брой 15 души загинаха въ тая борба. Трайко Крало дойде въ България на почивка и не се завърна вече въ Битолско. Презъ 1910 год. действува̀ съ Дончо Златковъ Пирински въ Горно-джумайско. Презъ 1911 год. Трайковиятъ синъ, останалъ въ София, се разболѣ и умрѣ. Като се научава за смъртьта на сина си, Трайко заедно съ единъ четникъ се отправя за България. При с. Симитлий, Горно-джумайско, се срѣщатъ съ турски пехливани, които идвали отъ Пехчево, гдето сѫ били на пехливанлъкъ. Завръзва се сражение, въ което Трайко пада убитъ, а придружаващиятъ го четникъ успѣва да се спаси. Турцитѣ не сѫ могли да го познаятъ, кой е, защото Трайко не бѣше тукашенъ. Той е погребанъ въ Пехчево. Родомъ бѣ отъ с. Бърникъ, Мориховско.

Блаже Кръстевъ Биринчето. Той бѣше родомъ отъ с. Бирино, Крушовско. Презъ въстанието действува̀ като четникъ. Въ Крушовско рѫководители презъ въстанието бѣха Никола Каревъ, Пито Гули, Иванъ Наумовъ-Алябака и Тодоръ офицерина, поручикъ отъ българската армия. Последниятъ загина заедно съ 15 души следъ въстанието, на пѫть за България. Следъ въстанието Блаже Биринчето се прибра въ селото си. Въ неговото село имаше единъ лошъ турчинъ, когото Блаже наскоро следъ прибирането си въ село уби съ една сѣкира. Нарами пушката, наново стана нелегаленъ и отиде при Гюрчинъ войвода. Дойдоха отъ Ресенско съ чета Дамянъ Груевъ и Георги Сугаревъ. Тѣ се бѣха опѫтили за Порѣчието. Въ с. Сланско ги обсади аскеръ и въ завързалото се сражение паднаха убити: войводата Гюрчинъ и секретарьтъ на Сугаревъ Пандо. Раниха и Дамяна. Блаже бѣше едъръ и здравъ мѫжъ. Пръвъ падна тежко раненъ Пандо. При отстѫплението Блаже го вдигна на гръбъ и го понесе, носѝ го около 1000 крачки, обаче турцитѣ го настигнаха и убиха Пандо, а Блаже взе пушката и успѣ да се спаси. Дамянъ биде плененъ отъ сръбската чета на Мицко Латоецо. Последниятъ бѣше сърбоманинъ отъ с. Латово. Заедно съ Даме плениха и двама четници: Стефанъ Ходжата отъ стружкитѣ села и единъ другъ, чието име не мога да си спомня. Сърбитѣ изкопали гробове и подкарали двамата четници, за да ги убиватъ, обаче въ последния моментъ четницитѣ успѣли да се отскубнатъ отъ ржцетѣ на палачитѣ и да се спасятъ. Мицко не посегна на Даме, защото съ него се познавали още отъ затвора, гдето се били много сприятелили. Пъкъ и Организацията взе мѣрки, за да попрѣчи на това.

Следъ смъртьта на Гюрчинъ войвода като замѣстникъ въ Крушовско до 1911 год. остана Блаже Биринчето. Цѣли шесть години той водѝ тоя районъ и само за два месеца, когато отсжтствуваше отъ района си, го замѣстваше войводата Петъръ Юруковъ, който следъ завръщането на Блаже стана тиквешки районенъ войвода, обаче на пжть за своя районъ въ Прилепско биде раненъ. Изпратиха го въ Прилепъ, но той тукъ не можа да се изцѣри и се помина. Презъ 1910 г. Блаже дойде въ България и после по нареждане на Тодоръ Александровъ замина обратно за Крушовско, като обиколи и моя районъ. Единъ день той се отбилъ въ Журечкия манастиръ при с. Журче, Крушовско. Въ това време въ манастира се намиралъ родоотстжпникътъ Дончо Тодоровъ отъ Стара-Загора, бившъ четникъ на Ивана Алябака, следъ това кичевски войвода, който презъ време на хуриета се потурчи и после започна да изтезава своитѣ организирани хора въ Кичевско, като имъ прибра оржжието. Той билъ тамъ начело на една потера. Тръгва Блаже заедно съ 5 души четници отъ с. Крушоани и рано призори пристига въ гората надъ манастира. Тя е надвесена надъ самия манастиръ и прозорцитѣ на последния сж обърнати къмъ нея. По това време манастирскитѣ стада били излѣзли вече на паша. Блаже, който бѣше много пъргавъ, се впуска и хваща едно агне и започва самъ да го дере. Всичко това турцитѣ наблюдаватъ презъ прозорцитѣ и кроятъ вече планъ за унищожение на Блаже и на неговитѣ другари. Въ манастира е имало две деца, които сж се учели тукъ на четмо и писмо. Повиква ги Дончо и имъ казва: „Ще отидете при четницитѣ и ще имъ кажете „добро утро“ като само на войводата Блаже ще цѣлунете ржка, не сторите ли това, ще ви заколимъ!“ Децата се изплашватъ много и тръгватъ на горе къмъ групата. Блаже си билъ подпрѣлъ пушката си на единъ джбъ, засукалъ си ржкавитѣ и дерѣлъ агнето, а четницитѣ били насѣдали по пжтеката.

Идватъ децата, поздравляватъ гласно дружината и се опжтватъ къмъ Блаже, за да му цѣлунатъ ржка. Цѣлуватъ Блажевата дѣсница и съ сподавенъ гласъ извикватъ: „Стрико Блаже, ще те убиятъ“ и после веднага се дръпватъ въ страни. Последвалъ залпъ. Раняватъ тежко Блаже, който макаръ и раненъ, се впуска да бѣга. Четницитѣ избѣгватъ. Блаже бѣга около 1000 м. и се скрива въ гората. Единъ отъ неговитѣ четници — Ангелъ се билъ качилъ на нѣкое високо мѣсто и не могълъ да се приближи до Блаже. Последниятъ, виждайки безнадежното си положение, взима и разхвърля намиращитѣ се у него наполеони, организационни пари (малко на брой). Скжсва намиращитѣ се у него писма и др. и се застрелва. По чутия изтрелъ турцитѣ намиратъ трупа му. Радостьта на турцитѣ следъ смъртьта му бѣ голѣма; носиха го въ Крушево, отъ тукъ въ Битоля, като го фотографираха. Блаже бѣше голѣмъ юнакъ. Веднъжъ той успѣ да хване единъ лошъ турчинъ съ 10 души и всички ги избеси по букитѣ въ мѣстностьта Балтинъ при с. Кочища. Други пжть пакъ на сжщото мѣсто хвана 5 души лоши турци отъ селата Кочища и Сълпъ и ги наказа. И неговиятъ районъ се очисти отъ лоши турци. Противъ него особено агитираше Наумъ Томалевски отъ гр. Крушево. Билъ е простъ, а въ града сж имали по-учени хора, които да заематъ неговото мѣсто. Кандидати отъ града Крушево за тоя постъ бѣха: Миле Станоевъ, Васо Клисаро и Васо Мицковски. Изпращаха ги за войводи при Блаже, обаче той ги взимаше въ своята чета за четници. Клеветѣха го постоянно и азъ съ Павелъ Христовъ ходихме веднъжъ да разглеждаме едно такова недоразумение, дѣло, при което оправдахме Блаже, като сжщевременно потвърдихме неговото желание и за напредъ да остане крушовски войвода. Наумъ Томалевски постоянно създаваше крамоли въ четата на Блаже. Като не можеха да се погаждатъ съ Блаже, азъ прибрахъ въ моята чета: Миле Станоевъ, Стойче Летникотъ и Ташко Алябако, като за секретарь назначихъ Миле Станоевъ. Родоотстжпникътъ Дончо Тодоровъ презъ Балканската война биде плененъ при Одринъ заедно съ цѣлия турски гарнизонъ. И после, кой знае по какъвъ начинъ, бѣше попадналъ въ една отъ дружинитѣ на Македонското опълчение и бѣше взелъ участие въ боеветѣ при Султанъ-тепе съ сърбитѣ, за което нѣщо бѣше и награденъ съ орденъ за храбрость II степень. Следъ Балк. война, като се прибрахме въ София, на бул. „Дондуковъ“, въ една стая на заведението „6-ий Септемврий“, генералъ Протогеровъ раздаваше уволнителни билети. Единъ день азъ влѣзохъ въ неговата канцелария и заварихъ Дончо Тодоровъ; на гърдитѣ си той носѣше ордена. Поздравихме се съ генерала, като на Донча не подадохъ ръката си и напустнахъ, следъ като си свършихъ работата, за която бѣхъ дошелъ, канцеларията. На улицата срещнахъ Михаилъ Странджата, който сѫщо бѣше научилъ за идването на Дончо Тодоровъ. Странджата, когато презъ 1911 год. бѣше ходилъ въ Ресенско, билъ преследванъ отъ потерата на Дончо Тодорова. Въ мѣстностьта Балтинъ при с. Зашле, Крушовско, потерата на Донча бѣ успѣла да убие неговия четникъ Петко отъ с. Журче, Крушовско. Отива Странджата въ канцеларията на Протогерова, обаче не успѣва да завари тамъ Донча. На връщане предъ джамията го срѣща и съ револвера си го поваля мъртъвъ на земята. После арестуваха Странджата, обаче той съ свидетели успѣ да докаже престѫпленията на Донча и биде освободенъ още при самото следствие.

Пешо паша Радевъ. Презъ 1906 г. въ мѣстностьта Ребетинъ-колъ загина кичевскиятъ войвода Пешо паша. Той биде убитъ отъ двама сърбомански четници. Блаже отъ с. Патоецъ се казваше единиятъ отъ тѣхъ. Пешо паша бѣше застрашилъ движението на четитѣ на пропагандата въ Порѣчието и Глигоръ Ляме устрои плана за неговото премахване, като му изпрати двамата четници, ужъ избѣгали отъ неговата чета и пожелали да се приберать въ българската чета. Когато една нощь четата на Пешо паша е била въ с. Руяци, Порѣчко, за часовой е осталъ Блаже отъ Патоецъ. Когато всички заспиватъ, отива той надъ войводата и изпразва пушката си, следъ което побѣгва пакъ въ четата на Глигора.

Марко Христовъ. Следъ сражението въ с. Ракитница, се спасиха само Гюрчинъ и Марко Христовъ (тукъ заловиха турцитѣ Методи Стойчевъ живъ). Последниятъ водѝ презъ въстанието чета въ Крушовско, която се отличи въ много боеве, които се развиха около

Крушово.

Въ с. Жванъ имаше единъ много лошъ турчинъ-полякъ. Организацията нареди, той да бѫде премахнатъ отъ Стоянъ Йоновъ, родомъ отъ сѫщото село. Поляцитѣ тогава се хранѣха по редъ въ всѣка кѫща. Дошелъ редътъ и на Йоновата кѫща да гостува тамъ полякътъ. Майката помолила Стояна, да се завърне по-рано отъ оране, защото полякътъ щѣлъ да дойде на гости. Стоянъ, като се върналъ, издебва поляка и съ сѣкирата му отсича главата, завива трупа му въ единъ килимъ и го хвърля въ р. Църна. Следъ нѣколко дена турцитѣ го намѣриха и Стоянъ стана нелегаленъ и отиде при Велко. Следъ това всички селени се окуражиха и почнаха сами да премахватъ лошитѣ турци. После ние въ с. Жванъ избихме всичкитѣ кяии и бегове, остана само беговата жена, която живѣеше въ Битоля. Селото бѣше чифлигарско. Тя продаде на селенитѣ чифлика, за който тѣ събраха помежду си и ѝ броиха една сума отъ 1400 лири, а селото си го преписаха селенитѣ. По-късно, презъ лѣтото, селенитѣ продадоха само житото за 1600 лири. Раздѣлиха си земята по равно, като сѫщото сториха и съ 200-тѣ лири, които останаха отъ продажбата на житото. Това стана презъ 1906 год.

Георги Мъртвата бѣше четникъ на Георги Сугаревъ, голѣмъ юнакъ бѣше. По-рано бѣше голѣмъ терористъ въ гр. Битоля; той тамъ бѣше изпълнилъ 20 смъртни присѫди. Турцитѣ го усѣтиха и той забѣгна въ четата на Димко Могилчето. Единъ день той се разболѣ и го оставиха въ с. Чарлия, Битолско. Обаче въ това село го издебва аскерътъ. Георги Мъртвата изпива доста ракия и излиза вънъ да се сражава; убива трима суварии и пада убитъ. Следъ това турцитѣ не закачиха никого отъ селото, защото селенитѣ имъ казаха, че той е билъ циганинъ дошелъ отъ нѣкѫде.

По това време турцитѣ обсаждаха много села наведнъжъ само и само да унищожатъ четнишкото движение.

СѪДИЛИЩА.

Ще разкажа следнитѣ по-интересни случаи. Имаше единъ момъкъ на име Тасе отъ с. Стругово, Демирхисарско, на 19 год. Той бѣше главенъ въ турското село Обедникъ. Това село бѣше едно отъ най-проклетитѣ турски села въ моя районъ. Тасе пожелалъ да стане комита, добре но, за да излѣзешъ комита трѣбва да си компроментиранъ предъ властьта, напр. да си премахналъ нѣкого отъ лошитѣ турци. Единъ день Тасе заедно съ синоветѣ на двама турци отиватъ въ гората за дърва. Турчетата били и дветѣ по на 15 год., по-млади отъ него. Тасе издебва моментъ и съ брадвата си отсича главитѣ на дветѣ турчета. После той ни намѣри. Азъ дадохъ на Тасе една пушка и го облѣкохме. За убийствата на децата обаче не знаехме. Отидохме въ с. Боища и тукъ селенитѣ ми се оплакаха, че децата имъ не смѣели да пасатъ стоката предъ страха отъ отмъщение на турцитѣ поради убийството на две турчета. Турцитѣ въ с. Обедникъ заклаха двама момци отъ село Стругово, главени при тѣхъ. Така че страхътъ на селенитѣ отъ отмъщение бѣше много основателенъ. Тасе страдаше отъ епилепсия, нервенъ припадъкъ та азъ искахъ да го пратя въ друга чета, обаче тая негова болесть не му позволяваше да бѫде комита. На день припадаше по два пѫти. Презъ една дъждовна нощь убихме Тасе. Моятъ секретарь Ташко Арсовъ остави на неговия трупъ следната присѫда: Ето, ние наказваме убиеца на невиннитѣ турчета, защото Организацията не може да приеме върху си подобни дѣла, но за убийството на вашитѣ слуги ще вземемъ главитѣ на двама отъ вашитѣ първенци. На другия день рано сутриньта турцитѣ намиратъ трупа на Тасе, взиматъ оставената присѫда и нѣколцина души на коне се отправятъ за Битоля при единъ турчинъ-адвокатъ. Последниятъ имъ прочита и превежда присѫдата (тя бѣше написана на български). Адвокатътъ имъ бѣ казалъ, да мълчатъ за убийството на двамата слуги. Турцитѣ се върнаха въ селото.

Организацията съ крути мѣрки успѣ да ограничи доста много разврата. Въ с. Голѣмо-илино живѣеше невѣстата Накейца, чийто мѫжъ бѣше заминалъ на гурбетъ въ Америка. Бѣше доста състоятелна. Тя доби рожба и следъ това я умъртви. Хванахме я и я подложихме на разпитъ. Тя твърдѣше, че е била изнасилена отъ Тренче Чукаловски. Ние не повѣрвахме въ това. Тя настояваше на своето, именно че била хваната на сила. Презъ време на дѣлото бѣхме събрали всички мѫже и жени отъ селото. Дѣлото бѣше важно. Извадихъ камата отъ ножницата и я дадохъ на Накейца, като и казахъ: „Ако не лъжешъ, вземи и я намѣсти въ ножницата!“ А азъ започнахъ да движа ножницата. Тя ми извика, да не си движа рѫката. Тогава азъ се обърнахъ и ѝ казахъ: „Не съмъ лудъ като тебе да застана.“ Наказахме невѣстата съ нѣколко тояги бой, а на Тренче му купихъ едно шише ракия. Това нѣщо се разнесе по всичкитѣ села и отъ тогава въ моя районъ не се повтори такова нѣщо.

Преди Организацията въ всѣко село е имало мемури (бирници). Мемуритѣ при събирането на данъка сѫ действували заедно съ селскитѣ първенци. Мемуритѣ съ бой сѫ карали беднитѣ селени да залагатъ своитѣ ниви и ливади на първенцитѣ. По тоя начинъ сѫ били заграбени на нищожна цена много ниви. Нива, която струвала 20 лири, е била взимана за две лири и т. н. Защото споредъ турскитѣ закони, ако селенинътъ следъ 7 години не повърне взетитѣ пари, губи правото вече на собственость. Данъка е плащалъ пакъ сиромахътъ селенинъ, а нивата е минавала за експлоатация въ рѫцетѣ на богатия селенинъ. Такива нѣща сѫ се случвали почти въ всички села. Сега, 20 години по-късно, когато правѣхъ събрания по селата, искахъ селенитѣ да ми съобщаватъ за всички станали рейни (залози); да ми съобщаватъ за заграбенитѣ по такъвъ начинъ ниви и пр. И тѣзи отъ богаташитѣ, които бѣха дали за нивитѣ по една лира, по мое нареждане получаваха отъ пострадалия селенинъ 2 лири; ако е далъ 5 лири взимаше 7 лири. Първенцитѣ претендираха за по-голѣмо файде (лихва). Обаче, когато имъ изтъквахъ времето, презъ което тѣ сѫ обработвали нивитѣ за своя смѣтка, на това тѣ не можеха да отговорятъ съ никакви доводи. Такава бѣше помощьта на Организацията въ това отношение.

Когато видѣха селенитѣ, че Организацията сѫди бързо, започнаха да ламтятъ за повече синури и да измислятъ понѣкога лъжи, за да отнематъ такива отъ другитѣ села. Всички се надѣваха въ своя успѣхъ. Въ продължение на години азъ разрешавахъ подобни спорове, като се стараехъ да помиря враждуващитѣ селени. Омразата между такива спорещи села за мѣра биваше обикновено много голѣма. Пъкъ това създаваше и не малки грижи на районната чета.

Такова едно дѣло между селата Лѣсково и Слѣпче разглеждахме въ продължение на три години. Презъ една лунна нощь събрахъ за последенъ пѫть селенитѣ отъ двѣтѣ села при манастира „Св. Йоанъ“, въ нивата Алийца. Събраха се около 300 души селени. Всѣки любопитствуваше да чуе присѫдата за синура; всѣки да знае, до где ще бѫде селскиятъ синуръ. Ние бѣхме предварително убедени, че и тоя пѫть селенитѣ не ще могатъ да се помирятъ и споразумѣятъ. Още презъ деня бѣхъ разпоредилъ четницитѣ да изкаратъ оловото на 3 куршума, като запушатъ барута въ гилзитѣ съ цигареви книжки. И после наредихъ да напълнятъ пушкитѣ си съ по четири патрона, четвъртиятъ отъ които да бѫде боевъ патронъ. Отъ двѣтѣ села бѣха докарали на коне двама старци та тѣ като най-стари отъ селата да посочатъ най-точно, где е минавалъ селскиятъ синуръ. Когато всичкитѣ селени се събраха, азъ се обърнахъ къмъ двамата старци съ думитѣ: „Богъ ви душа, кажете право, какъ го знаете синура!“ Единиятъ отъ старцитѣ започна: „Ние, господине, синура го знаемъ така: нашиятъ синуръ е до мѣстностьта Кобле. Още като бѣхъ 15 годишно дете, отидохме единъ день за кюмюръ и дѣдо взе една лопата кюмюръ, закопа го и се обърна та ми рече: кюмюрътъ е тукъ, да го знаешъ имаме умирачка“. А мѣстото, презъ което споредъ старика минавалъ синурътъ, бѣше въ срѣдата на самото село Слѣпче! Пожелахъ да се яви старецътъ отъ с. Слѣпче. Доведоха го при менъ и той започна: „Азъ, господине, съмъ съ една нога въ гробъ“. Като чуха това селенитѣ, що бѣха дошли отъ с. Слѣпче, започнаха да викатъ: „Крепи се, бре Тале, стори себапъ на нашитѣ деца!“ А старецътъ продължи: „Господине, самото село Лѣсково бѣше наши ливади, ама дойдоха гюпци съ катуни, чадъри и започнаха да пасатъ конетѣ. Колибитѣ отъ днесъ-утре станаха цѣло село. А нашето село бѣше малко, но синурътъ ни бѣше голѣмъ, голѣмъ. Започнаха нашитѣ гюпки да се женятъ за тѣхъ и така ни взеха синура“. Двамата старци бѣха възседнали на коне, крепени отъ цѣла група селени, до 7 души. Единъ държи коня за опашката, други двама за оглавника и пр. Следъ като изслушахъ и втория старецъ, убедихъ се вече, че тѣзи хора нѣма да се помирятъ и се обърнахъ къмъ тѣхъ съ думитѣ: „Видѣло се, че васъ ви е взела катарата, вие нѣма да бѫдете народъ, ами да се види смѣтката еднъжъ за всѣкога. Другари, изкомандувахъ азъ на моитѣ 13 души четници, огънь бий на месо!“ Още при първия залпъ, като чели човѣкъ не остана; старцитѣ удариха шпоритѣ на своитѣ коне и не се видѣха. Изстреляхме още по два празни патрона и третия пустнахме надъ главитѣ, за да имъ префучи. Спрѣхме и започнахме да слушаме шумолението на гората. Всички се прибиратъ по кѫщитѣ си и всѣки мисли, че само той се е спасилъ. И започватъ да разправятъ, че слѣпчани ги изтепаха, „всички мартинки въ гърди имъ ги хвърлиха“. На другия день цѣлата гора бѣше посѣта съ кърпи, ресачки, опинци, като че ли кози сѫ пасли. Започватъ да се търсятъ, кой е убитъ, кой не. Преброяватъ се и намиратъ, че всички сѫ на лице. Сѫщото правятъ и въ другото село и започватъ да разправитъ: „Море, сполай му на Св. Йоана, защото направи куршумитѣ като вода. Нали видѣхте, братя, че на лѣсковци право въ гърди стреляха“. И така селенитѣ отъ селата Слѣпче и Лѣсково си познаха синура, какъвто е билъ въ сѫщность, и си заживѣха въ миръ. Следъ тоя случай престанаха караницитѣ за синури; навсѣкѫде ставаше всичко по споразумение.

Приложение

1. Пѣсеньта на Георги Сугаревъ.

Заплакало е Марийово
За той ми Георги Сугаревъ;
Каде си, Георги, да дойдишъ
Отъ гърци да не куртулишъ.
Извика Георги Сугаревъ
Отъ Демиръ-Хисарски планини:
Слушамъ ви гласотъ жалостенъ,
Ето сумъ, брайкя, ке дойдамъ
Со триста отборъ юнаци
Отъ гърци ке ве киртуламъ!

2. Пѣсень за въстанието въ Смилево.

Ей тамъ Смилево
Борба настава
Съ петстотингодишния тиранъ,
За да се отмъсти.
Ура, ура! Напредъ, напредъ!
И никой къмъ земята не смѣе
Очи да обърне.
Ура, ура! Напредъ, напредъ!
И днеска Бадевъ
Младиятъ юнакъ
Впусна се къмъ жестокия тиранъ,
За да си отмъсти.
Ура, ура! Напредъ, напредъ!
Но свирепъ ми куршумъ го настигна
И въ мигъ го повали.
Ура, ура! Напредъ, напредъ!
И изеднъжъ ангелъ небесенъ
Пристигна душата му да вземе!
Но скоро ще изгрѣй свободата
Надъ безкръстния му гробъ!

3. Пѣсень за убийството на Шефкия въ с. Могила.

Айде, Македонио, земя поробена,
Земя поробена, ама много похвална и отхвърлена.
Гърци хемъ българи много противъ ходятъ.
Много противъ ходятъ всѣки день се биятъ.
Единъ българинъ пада, а петь гъркомана.
Тирани ми седатъ, само сеиръ гледатъ,
Само сеиръ гледатъ, газети ми пишатъ,
Газети ми пишатъ, во Цариградъ ги пращатъ.
Време не отиде тирани се ужалиха.
Богъ да го убие Димко Могилчето,
Та що ми го удари той качакъ Шефкия.
Той качакъ Шефкия, царо Македонски,
А Богъ да го пази Димко Могилчето,
Та що ми го кладе две добри пусии.
Първата пусия Димко Могилчето,
Втората пусия Йонъ Пашата.
Първа пушка пукна отъ Йонъ Пашата,
Та що ми го удари право во гърдитѣ;
Втора пушка пукна отъ Мише Старшията,
Та ми го удари во лѣвата рѫка.
Тогашъ ми извика Димко Могилчето,
Нозетѣ ме болятъ по тебъ шетайкимъ,
Сгоденъ случай барайкимъ,
Стига сумъ го носилъ народното шапче,
Чекай да го турамъ твоятъ тежокъ пискюлъ,
Стига сумъ го носилъ народното гунче,
Чекай да го облѣча твоятъ сърменъ чепкенъ,
Стига си я носилъ тънката манлихерка,
Стига си я носилъ българи си биелъ,
Сега язъ ке я носа тирани да бия.

4. Пѣсень за Димко Могилчето и Шефкия.

Айде Богъ да бие той качакъ Шефкия,
Той турчинъ Шефкия-Царотъ Македонски,
Що ми пошолъ Шефкия во село Могила,
И тамо нашолъ млада субашица.
Шефкия йе нарѫчалъ ручекъ да юготви.
Руча Шефкия, руча, ама се засъркна,
Тогай изговори той турчинъ Шефкия:

„Ой ти субашице, млада субашице,
Ногу ручекъ имашъ, сладокъ ручекъ имашъ,
Дури отъ сладина язъ се засъркнафъ,
Али йетъ на арно, али йетъ на лошо?“
Тогай субашица сборъ му просборува:
„Ой ти море Шефки, Царе Македонски,
Колку йетъ на арно, пойке йетъ на лошо!“
Айде па ми пойдé каде Димковица,
И на Димковица сборъ ѝ просборува:
„Каде ти е Димко, млада Димковице?“
„Димко си отиде горе во ливади!“
„Димко го утепафъ, млада Димковице,
Тебе ке те земамъ кадана да бидишъ!“
„Димко ми е живъ, Димко неотепанъ,
Димко ке ти земитъ твоята кадъна!“
Тогай се налюти той турчинъ Шефкия,
Айде па удари младá Димковица.
Она изтърчува, па на Димка кажа:
„Каде си бре, Димко, мене ме юдари
Той качакъ Шефкия — това мръсно куче!“
Тогай отговори Димко Могилчето:
„Ой си назадъ дома, млада Димовице,
Оти да не земамъ тебе да стрелямъ!“
Шефки коньо явна, Битола ке одитъ.
Кога дойде до трите мофчина
Първа пушка пукна, Шефкия ми падна
Отъ коньо подъ коньо, мафзеротъ го фърли.
Коньотъ му избѣга, Димко си го фати.
Гледа Шефки, гледа отъ кай пушка пукна.
Кога гледа Шефкия — Димко Могилчето
Со комитска руха, куса манлихерка.
„Аманъ, море Димко, поляци сме биле,
Моламъ ти се Димко, живо ме остави!“
Димко му и собулъ долѓитѣ потури,
Димко си облѣче сърмениятъ чепкенъ
Му го зеде фезотъ со две око пискюлъ,
Па си явна Димко коньотъ на Шефкия.
„Гледай Шефки, гледай, гледай мърсно куче,
Дали ми прилѣга колку тебе куче!“
„Моръ, те личи народотъ брей, по убаво отъ мене.
Сакай, Димко, що ке сакашъ

Само моламъ, Димко, остави ме живо,
Остави ме живо во Битола да с'йодамъ."
— „Нищо я ти нейкямъ, тебе ми те сакамъ,
Аберъ да си пратишъ, право на султано.
Оти лѣкъ се найде и за тебе Шефки,
Вака е по-арно, Шефкия, за тебе!"
Та му удри Димко ножотъ во сърдцето.

5. Пѣсень за Йорданъ Пиперката.

Оганъ го горитъ Брѣзово, Македонио,
Оганъ го гори Брѣзово
Цървено знаме се вѣйтъ,
Йорданъ Пиперко сардисанъ
Во тоа село Брѣзово.
Иде ми силна потера
До двестотини помаци
И петстотини аскери.
Самъ валията битолски
Подкаралъ силни топове.
Сѣтили куриеритѣ,
На часотъ аберъ донесле,
Йордану аберъ сторили.
Извикалъ Йорданъ Пиперко:
„Дружина, вѣрна соговорна,
Земете пушки на рамо.
Земете бомби, динамитъ,
Фърляйте бомби динамитъ,
Фърляйте, турци тепайте."
Самъ валията говоритъ:
„Аферимъ Йорданъ Пиперко,
Алалъ да ти е юнаство!"

6. Пиперката въ село Прибилци.

Ай излѣзъ, Гюргьо, ай излѣзи, сестро,
Ай излѣзи джанамъ на срѣдъ село,
Да и видишъ, Гюргьо, комититѣ,
Да и видишъ, Гюргьо, да и видишъ, сестро,

Да и видишъ джанамъ комититѣ,
Комититѣ, Гюргьо, востаницитѣ!
Редъ по редомъ, Гюргьо, редъ по редомъ, сестро,
Редъ по редомъ джанамъ деветь реда.
Напредъ оди, Гюргьо, напредъ оди, сестро
Напредъ оди джанамъ войводата.
Напредъ оди джанамъ Пиперката.

И по него, Гюргьо, и со него, сестро,
И со него джанамъ байрактаротъ.
Ке ми одатъ во Прибилци, Гюргьо, кай мудуротъ,
Да му плататъ, Гюргьо, да му плататъ, сестро,
Да му плататъ джанамъ вергията,
Да му плататъ джанамъ бедилитѣ.
Вергията, Гюргьо, вергията, сестро,
Вергията джанамъ со тежки бомби,
Бедилитѣ, Гюргьо, со танки пушки.

ИЗДАНИЯ

НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ ИСТИНТУТЪ

I. ОТДѢЛНИ КНИГИ:

Зора Здравева, Съчинения на Р. Жинзифовъ. 1927, стр. 133, ц. 50 л.

Хр. Силяновъ, Писма и изповѣди на единъ четникъ. 1927, стр. 211, цена 50 лева.

Л. Милетичъ, Документи за противобългарскитѣ действия на сръбскитѣ и гръцкитѣ власти въ Македония презъ 1912—1913 г., 293. 1929. Цена 100 лева.

Проф. А. М. Селищев, Полог и его болгарское население. Исторические, этнографические и диалектологические очерки северозападной Македонии (С этнографическою картой Полога). Цена 150 лева.

Мария Милетичъ-Букурещлиева, Македония въ българската поезия. 1929, стр. 227, ц. 60 лева.

Г. Ст. Кандиларовъ, Българскитѣ гимназии и основни училища въ Солунъ. 1930, стр. 200+VIII. Цена 60 лева.

L. Milétitch, Documents relatifs aux actions antibulgares des pouvoirs serbes et grecs en Macédoine au cours de l'année 1912—1913, p. 300. 1929. Prix 130 leva.

D. Iaranoff, La Macédoine Économique. Avec une carte. Sofia, p. 211. Prix 100 leva.

Проф. А. М. Селищев, Славянское население в Албании. (С иллюстрациями в тексте и с картою Албании). София, 1931, стр. 352, ц. 120 лв.

Добри Христовъ, 66 народни пѣсни на македонскитѣ българи. Събрани и разработени съ съпроводъ на пияно. — (Dobri Christov, 66 chansons populaires des Bulgares macédoniens. Recueillies et transcritse avec accompagnement de piano). — София, 1931, стр. 172, цена 150 лева.

II. „МАТЕРИЯЛИ ЗА ИСТОРИЯТА НА МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ".

Кн. I—IX. Съобщава Л. Милетичъ:

Книга I. Въстаническото движение въ югозападна Македония. По спомени на Славейко Арсовъ, 1925, стр. 136, цена 20 лева.

Книга II. Освободителната борба въ Костурско. По спомени на Пандо Кляшевъ, 1925, стр. 136, ц. 25 л.

Книга III. Борбата въ Костурско и Охридско (до 1904 г.). По спомени на Иванъ Поповъ, Смиле Войдановъ, Деянъ Димитровъ и Никола Митревъ, 1925, стр. 155, ц. 30 л.

Книга IV. Къмъ борбитѣ на югозападна Македония (Кичевско, Битолско, Леринско, Преспанско, Дебърско). По спомени на Лука Джеровъ, Георги Попъ Христовъ, Ангелъ Андреевъ, Георги Папанчевъ и Лазаръ Димитровъ. 1926, стр. XIV+146, ц. 30 л,

Книга V. Спомени на Дамянъ Груевъ, Борисъ Сарафовъ и Ив. Гарвановъ, 1927, стр. XII+136, ц. 30 л.

Книга VI. Солунскиятъ атентатъ и заточеницитѣ въ Фезанъ. По спомени на Павелъ П. Шатевъ, 1927, стр. 155, ц. 30 л.

Книга VII. Движението отсамъ Вардара и борбата съ върховиститѣ. По спомени на Яне Сандански, Черньо Пѣевъ, Сава Михайловъ, Хр. Куслевъ, Ив. Анастасовъ Гърчето, Петъръ Хр. Юруковъ и Никола Пушкаровъ, 1927, стр. 193, ц. 35 л.

Книга VIII. Спомени на Гьорчо Петровъ, 1927, стр. 208, ц. 35 л.

Книга IX. I. Въ Македония и Одринско. Спомени на Михаилъ Герджиковъ. — II. Първиятъ Централенъ комитетъ на ВМРО. Спомени на Д-ръ Христо Татарчевъ, 1928, стр. 198, ц. 25 л.

Книга X. Ст. Аврамовъ, Революционни борби въ Азотъ (Велешко) и Порѣчието. 1929, стр. 201, ц. 30 л.

Книга XI. Революционната дейность въ Демирхисаръ (Битолско). По спомени на Алексо Стефановъ съобщава Боянъ Мирчевъ. 1931. стр. 107, цена 20 лева.

III. „МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА“.

№ 1. Македония и македонскитѣ българи. Културноисторически погледъ. Отъ Л. Милетичъ. III изд. 1925, 64 стр. ц. 5 л.

№ 2. Македонскиятъ въпросъ вчера и днесъ. Отъ Г. Баждаровъ. 1925, 96 стр., ц. 8 л.

№ 3. Днешното положение въ Македония подъ сръбска и гръцка власть и Обществото на народитѣ. Отъ Ив. Ал. Георговъ. 1925 стр. 88 цена 8 л.

№ 4. България и македонскиятъ въпросъ. Причинитѣ на балканскитѣ войни. Отъ полковникъ К. Соларовъ, 1925 год., стр. 180, ц. 15 л.

№ 5. Балканскиятъ съюзъ и освободителнитѣ войни презъ 1912 и 1913 г. Отъ полковникъ К. Соларовъ, 1926 г., стр. 258, ц. 15 л.

№ 6. Изъ македонската земя (Впечатления и бележки). Отъ Г. Баждаровъ. 1926, 175 стр., ц. 15 л.

№ 7, 8 и 9. Македония и българското възраждане въ XIX в. Отъ С. Радевъ, Часть I. 177 стр., ц. 15 л.; часть II, 177—208 стр., ц. 15 л.; часть III, стр. 209—525, ц. 20 л.

№ 10. Отъ ранно детство. Спомени. Отъ Йорд. Бадевъ, стр. 144, ц. 15 л.

№ 11. Моитѣ стари съседи. Битови разкази отъ П. Завоевъ. 1929. стр. 160. Цена 15 лева.

№ 12 и 13. Победени и победители. Отъ Чезаре Спеланцонъ (Преводъ отъ италянски). 1930, стр. 448, ц. 30 л.

№ 14. Въ гръцки пленъ. Отъ Георги Савчевъ. 1931, стр. 111, цена 10 лева.

№ 15. Бѣгли спомени. Отъ А. Тошевъ. 1931, стр. 193, цена 15 лева.

№ 16. Нѣкога въ Македония. Отъ Василъ Узуновъ. 1931, стр. 295, цена 20 лева.

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

Цена 20 лева

Всички порѫчки се адресиратъ до „Македонския наученъ институтъ“, София, ул. Александъръ I № 16. II.